Hayat

TARİH

MECMUASI

Sayı : 10

Kasım 1970 • 250 Kuruş

farubi

Harem
(Allom'dan)
Fotoğraf: Barlas Gülerman

Hayat **TARİH**
MECMUASI

Bu sayıda neler var

Türk Destanları: Oğuz Han Destanı 4
XVII. Yüzyılda Bir Halk Ressamı 7
Yeniçeriler ve Bektâşîlik 10
Ali Kemal 15
Kurtuba Camii 22
İki Celâli Başı 25
Karamürsel Bey 30
Seferim Var Sınırlara 32
Falih Rıfkı Anlatıyor: Atatürk Büyük Devrimciydi . . . 35
Istanbul Konakları 41
Harem 46
60 Yıl Önce Türkiye 50
Trabzon'da Tarihî Bir Manastır: Sumela 52
Turgut Reis Geliyor 56
Paha Biçilmez Yadigârlar 62
Medine Teslim Oluyor 66
Troçki Nasıl Öldürüldü? 72
Esaret Hayatı 78
SS Teşkilâtı ve Himmler 83
Tarihe Akan Bir Ay 89
Ülkeler ve İnsanlar 90
Karikatür 94
Tarih Postası 96
Tarih Bilmecesi 98

Hayat TARİH MECMUASI
Aylık Kültür Mecmuası
1 Kasım 1970 Yıl: 6 Cilt: 2
Sayı: 10 Sıra: 70

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL
YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tıldruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22, İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul TEL: 27 61 10

Türk Destanları: 5

OĞUZ HÂN DESTANI

Yılmaz Oztuna

2200 yıl önce Kuzeydoğu Asya'daki Türk devletini, Asya'nın bütün kuzey yarısını kaplayan bir imparatorluk durumuna getiren Mete, Türk milletinin vicdanında «Oğuz Han» adıyle ölümsüzleştirilmiştir. «Oğuz Kağan» veya «Oğuz Han» Destânı'nda Mete, Türkler'in en büyük kahramanı olarak sunulmuş, bir masal ve destân havası içinde, Çin'e, Hind'e, Avrupa kapılarına, Kuzey Asya'nın buzlu ülkelerine kadar uzanan fetihleri anlatılmıştır. Ergenekon Destânı gibi, Oğuz Han Destânı da, Türk milletinin tarihî gelişmesi ve karakterini açıklayan çok kuvvetli bir edebî vesikadır. Mete'nin «Oğuz Han» adıyle âdetâ kutsallaştırıldığı, Türk milletinin ortaklaşa malı olan bu güzel destân kısaca şöyledir:

«Günlerden bir gün Ay Han, bir erkek çocuk doğurdu. Çocuk, kara saçlı, kara kaşlı, ala gözlü, kızıl ağızlı idi. Perilerden bile güzeldi. Çocuk, anasından yalnız bir defa süt emdi. Bir daha emmedi. Konuşmaya başladı. Çiğ et ve içki istedi. Kırk günden sonra büyüdü. Yürüdü. Oynadı. Ata bindi. Geyik avına çıktı. Günlerden sonra, gecelerden sonra, tam bir yiğit oldu. Bahâdır oldu.

«Oğuz Han» denen bu bahâdır, bir gün Tanrı'ya yakarıyordu. Birdenbire çevresi kapkaranlık kesildi. Gökten bir ışık düştü. Bu ışık, aydan ve güneşten bile parlaktı. Oğuz Han, ışığın içinde bir kız gördü. Bu kız, çok güzeldi. Yüzünde, ışık saçan bir beni vardı. Çoban Yıldızı'na benziyordu. Gülünce, mavi gök de gülüyor, ağlayınca, mavi gök de ağlıyordu.

Oğuz Han, bu kızı görünce aklı başından gitti. Kızı sevdi, aldı. Kız, Oğuz Han'a üç erkek çocuk doğurdu. Birincisine «Gün», ikincisine «Ay», üçüncüsüne «Yıldız» adını koydular.

Oğuz Han, günlerden bir gün, ava gitti. Gölün yanında bir ağaç gördü. Ağacın kovuğunda bir kız oturuyordu. Çok güzeldi. Saçları bir ırmağın akışına, dişleri inciye, gözleri, gökyüzünün mavisine benziyordu.

Oğuz Han'ın aklı başından gitti. Yüreğine od düştü. Kızı sevdi, aldı. Bu kız da Oğuz Han'a üç erkek çocuk doğurdu. Birincisine «Gök», ikincisine «Dağ», üçüncüsüne «Deniz» adını verdiler.

Bu çağda, sağ yönde «Altın Han» denen bir hâkan vardı. Altın Han, Oğuz Han'a elçi gönderdi. Pek çok altın ve gümüş yolladı. Pek çok kız, yâkut ve gümüş sundu. Oğuz Han'a saygı gösterdi. Baş eğdi. Oğuz Han, Altın Han'ın baş eğmesini kabûl etti. Sonra kırk gün kuzeye yürüdü. «Buz Dağı» denen dağa geldi. Çok soğuktu. Otağını kurdurdu.

Tan yeri ağardı. Oğuz Han'ın otağına güneş gibi bir ışık girdi. O ışıktan; gök tüylü, gök yeleli, büyük bir erkek kurt çıktı. Kurt, Oğuz Han'a dedi ki: «Ey Oğuz, artık ben önünde yürüyeceğim!»

Bundan sonra Oğuz Han, çadırları toplattı. Yola koyuldu. Türk ordusunun önünde gök tüylü, gök yeleli, büyük erkek kurt yürüyordu.

Nice günlerden sonra gök tüylü, gök yeleli, büyük erkek kurt durdu. Oğuz Han da Türk ordusunu durdurdu. Önlerinden «İtil» denen ırmak akıyordu. Oğuz Han, burada yağı ile vuruştu. Savaş çok çetin oldu. İtil suyu, yağı kanıyle kıpkızıl aktı. Vuruşmada Oğuz Han, üstün geldi. Başarı, Türk oklarında ve kılıçlarında kaldı.

Gök tüylü, gök yeleli kurt, yine öne düştü. Oğuz Han'ı güneyin sıcak ülkelerine götürdü. Oğuz Han, burada da çok yerler aldı. Çok yağı yendi. Türk hâkanlığını bu yönde de çok büyüttü. Geri döndü.

Oğuz Han'ın yanında, ak sakallı, boz saçlı, çok bilge bir kişi vardı. Anlayışlı ve doğru bir adamdı. Oğuz Han'ın danışmanıydı.

Önlerinde «İtil» denen ırmak akıyordu.

Adı «Uluğ Türk» idi.

Uluğ Türk, günlerden bir gün, düşünde bir altın yay ve üç gümüş ok gördü. Altın yay, gün doğusundan gün batısına dek uzanıyordu. Üç gümüş ok da kuzeye doğru gidiyordu. Uluğ Türk, uykudan uyandı. Düşte gördüklerini Oğuz Han'a anlattı: «Ey Hâkaanım, dedi; Gök Tanrı'nın sana verdikleri, hayırlı olsun! Gök Tanrı, düşümde gördüklerimi yerine getirsin! Dilediği yeri sana versin!»

Oğuz Han, Uluğ Türk'ün sözlerini çok beğendi. Bilgeliğini öğdü. Öğüdünü dinledi. Oğullarını topladı. Dedi ki: «Ey oğullarım! Gönlüm av diliyor. Kocadım. Gücümü yitirdim. Gün, Ay ve Yıldız, siz doğuya varın. Gök, Dağ ve Deniz, siz batıya gidin!»

Bunun üzerine Oğuz Han'ın üç oğlu doğuya, üç oğlu batıya gittî. Gün Han, Ay Han ve Yıldız Han, bol bol avlandıktan sonra, yolda bir altın yay buldular. Yayı aldılar. Babaları Oğuz Han'a verdiler. Oğuz Han sevindi. Yayı üç parça etti ve: «Ey büyük kardeşler, dedi; yay sizin olsun!» — Gök Han, Dağ Han ve Deniz Han, bol bol avlandıktan sonra, yolda, üç gümüş ok buldular. Okları aldılar. Babaları Oğuz Han'a verdiler. Oğuz Han sevindi. Okları onlara pay edip «Ey küçük kardeşler, dedi; bu oklar sizin olsun!» — Oğuz Han, bundan sonra Ulu Kurultay'ı topladı. Halkı da çağırdı. Büyük danışma yapıldı. Oğuz Han, yurdunu, oğullarına pay etti. Dedi ki: «Ey oğullar, çok yaşadım. Çok savaşlar gördüm. Çok ok attım. Kılıç salladım. Ata bindim. Yağılarımı ağlattım. Dostlarımı güldürdüm. Gök Tanrı'ya borcumu edâ ettim. Sizlere de yurdumu veriyorum. Yurdumuzun üzerinde bilgelik ve bahtiyarlıkla yaşayın. Gök Tanrı'nın buyruğundan çıkmayın. Esen kalın!» Sonra gök renkli gözlerini kapattı.»

XVII. yüzyılda, sadrâzamın önünde bir casusun başı vuruluyor.

XVII. Yüzyılda

Bir Halk Ressamı

Yazan: Metin And

SON yirmi, otuz yıl içinde Türk minyatür ve süsleme sanatları üzerine pek çok inceleme yapıldı, özellikle Rıfkı Melûl Meriç'in çalışmalarıyla minyatür sanatçıları ve ekolleri, çalışma teknikleri üzerine pek çok belge ortaya çıktı. Ayrıca Sayın Profesör Suut Kemal Yetkin'in çabasıyla ilki 1959'da olmak üzere üç defa milletlerarası Türk Sanatları Kongresi toplandı. Bugüne kadar tanınmayan ve İran veya Arap minyatürünün önemsiz bir dalı gibi düşünülen Türk minyatürünün apayrı üslûbu, ifade gücü, şahsiyeti olan bağımsız bir sanat dalı olduğu bu kongrelerdeki değerli incelemelerle ortaya kondu. Saray nakkaşlarının eserlerinin albümler içinde derlenip saraylarda, müzelerde toplanıp, özel kişilerin eline pek geçmemiş olmaları, bunları toplu incelememizde büyük bir kolaylık sağlıyor.

Ancak, tıpkı şiirde, musikide olduğu gibi, saray minyatürünün yanısıra bir halk minyatür sanatı var mıydı? Bunun üzerine konuşmak, örneklerin azlığı ve dağınıklığından pek kolay olmuyor. Birkaç yıl önce aramızdan ayrılan büyük tarihçi dostum Profesör Franz Taeschner böyle anonim bir halk ressamının albümünü bu yüzyılın başında eline geçirmiş ve 1925'te Hanover'de bu albümü az sayıda ve numaralı olarak «Eski İstanbul Saray ve Halk Yaşayışı» adı altında yayınlamıştı. Minyatürlerin asılları renkli olmakla birlikte bu tıpkı-basımda yalnız bir, iki min-

yatür vardı, ötekiler siyah beyazdı.

Bu minyatürlerin basılmış olması pek çok kimseyi ilgilendirdi, gerek yerli, gerek yabancı yazarlar, kitaplarında bu XVII. yüzyıl halk ressamının minyatürlerini kullandılar. Profesör Taeschner bu satırların yazarına da dostça kendisinde bulunan iki kopyadan birini armağan etmek nâzikliğini gösterdi. Ancak bugün bu minyatürlerin asıllarının ne oldukları bilinmemektedir, çünkü Profesör Teaschner'in anlattığına göre, bunları II. Dünya Savaşı'nda korunması için başka değerli yazmalarıyla birlikte Berlin'deki kasalara bırakmış, savaş bitince müttefiklerin eline geçen bu minyatür albümünün başına gelen öğrenilememiştir. Çizilişleri, konuları, renkleri bakımından saray nakkaşlarının eserlerinden alabildiğine farklı olan bu minyatürlerin benzerleri var mıydı? Tam buna benzememekle birlikte başka bir albüm, British Museum'da bulunmaktadır, tarih bakımından da XVII. yüzyılın başlarına rastlamaktadır. Taeschner'in albümünün, aynı sanatçı elinden çıktığında hiç şüphe bırakmayan bir ikincisi ise bu yazının konusu olan ve Venedik'te Museo Civico Correr'de Cicogna yazmaları arasında 1971 numaraya kayıtlı albümdür. Bu da Taeschner'in albümü gibi anonimdir ve aşağı yukarı aynı konuları ele almaktadır.

Öyle ki, buna aynı ressamın ikinci bir albümü gözüyle bakabiliriz. Uzmanların inanışına göre Türkiye'ye gelen Avrupalılar, bugün turistlere satılan posta kartları gibi bu resimleri çarşıdaki ressamlara ısmarlıyorlardı. Bu albümdeki resimlerin kopyalarını on iki yıl önce ele geçirmiş, gene o tarihlerde yazdığım bir yazıda bu albümden kadınlar arası eğlentiyi gösteren bir resmi kullanmış, daha sonra bu resim İngilizce yazdığım Türk Tiyatrosu tarihi kitabında yer almış, Meydan - Larousse da çenk ve çengi maddelerini bununla resimlendirmiştir. Bu albümü, bunun dışında, pek tanıyana ve resimlerini kullanana rastlamadım. Yalnız 1967 yılında Cambridge'de toplanan III. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi'nde New York Metropolitan Müzesi İslâm Sanatı bölümü uzmanı Ernst J. Grube bu albüm üzerine bir tebliğ okumuş, ancak bu tebliğ henüz bu tip minyatürleri ve onun ressamının sanatını aydınlatacak yeterlikte görülmemişti.

XVII. yüzyılda İstanbul yangınlarından bir sahne.

XVII. yüzyılda bir kapalıçarşı.

Teaschner'in albümünde, nasıl halk yaşayışı, mimarî eserler, halk giyim kuşamı, cirit, güreş gibi spor gösterileri, padişah resimleri, elçilerin kabûlü, taşıt araçları gibi konular varsa, Venedik albümünde de buna benzer konular vardır. Resimler çok sade çizilmiş, incelik, ustalıktan mahrum, sanat değeri bulunmayan minyatürlerdir. Ancak XVII. yüzyıl Türkiyesinde halk yaşayışının çeşitli yüzlerini göstermesi bakımından belge değeri büyüktür. Albümdeki konuları şöyle gruplandırabiliriz:

Mimarî resimler: Bunların içinde kervansaraylar, köprüler, camiler, meydanlar, çarşılar ve bu arada At Meydanı'ndaki üç dikili taş ile Bozdoğan kemerinin resimleri vardır.

Ceza resimleri: Bunlar sayıca pek çoktur. Kementle boğmak, kazığa geçirmek, iple asmak, çengele geçirmek, boynunu kılıçla vurmak gibi cezaları gerçekçi ve kanlı bir biçimde gösteren resimlerdir.

Halk yaşayışı üzerine resimler: Eğlenen kadınlar, çarşılardaki dükkânlardan sahneler, ayağa giyilen mest, çedik, çizme gibi giyim eşyasının resimleri.

Deniz savaşları: Denebilir ki albümün en güzel minyatürleri bunlardır. Kalelerin alınması, kalyon ve kadırgalar arasındaki savaşlar, saray nakkaşlarının aynı konularda çizdikleri minyatürlerden hiç de aşağı kalmazlar. Bunlar arasında hele tek bir kadırga resmi çok başarılıdır.

Taeschner'in albümü ile Venedik albümünün aynı ressam elinden çıktığı her çizgide, her resimde görülmektedir. Her iki albüm de konuları bakımından birbirini tamamlamaktadır. Albümün Venedik'e nasıl geldiği anlaşılamamıştır. Belki özel koleksiyonlarda buna benzer halk ressamlarının başka albümleri de bulunmaktadır. Bir ömür boyunca bunları toplamış ve iki değerli kitap olarak Türk okuyucusuna sunmuş olan Malik Aksel'in gayretleri neticesinde, halk hikâyeleri resimleriyle, halk dini resmi bugün için aydınlanmıştır. Ancak Türk minyatürünün bir kolu olan halk nakkaşlarının eserleri üzerine kesin bir sonuca varmak için elde yeteri kadar örnek yoktur. Hiç değilse Taeschner'in kendi albümü için yaptığı gibi, Venedik'teki albümün de bir tıpkı - basımının yapılması çok yararlı olacaktır.

İTİZAR

Eylül sayısı 12. sayfamızdaki resimaltı «Tomas Fasulyeciyan, İhtiyar Onbaşı rolünde» şeklinde düzeltilecektir.

Yeniçeriler ve Bektaşîlik

Yazan: Reşad Ekrem Koçu

BEKTAŞİLİĞİN yeniçeri asker ocağı ile olan çok sıkı bağı, bütün yeniçerilerin bektaşî olması, hattâ bu asker ocağına «Hacı Bektaş Ocağı» denilmesi, yeniçerilerin de, «Tâife-i Bektaşîyân», «Ağayân-ı Bektaşîyân» gibi isimlerle anılması, kibarı veya fakiri baba (şeyh) ve can (derviş), tarikatlarının kıyâfet ve alâmetleri ile bektaşîlerin Istanbul'un günlük hayatında ne kadar önemli bir yer aldığını aydın olarak gösterir. Geniş bir hoşgörürlüğe sahip olan, kabahatleri, günahları örtmeyi ve sevişme kapısını ardına kadar açmayı bir hayat ve muâşeret telâkkisi sayan Bektaşiliğin bilhassa Istanbul'un ayak takımı ve bu arada büyük şehre gelen bekâr uşağı garip yiğitler üzerinde büyük tesiri olmuştur. Yeniçeri kışlalarında, bekâr hanlarında, bekâr odalarında ülfet ve muhabbeti, en kaba ve maddî anlayışla bektaşî felsefesi tanzim etmiştir. Onun içindir ki bu tarikat Istanbul'da pek az âlim ve pek çok kalender şâir yetiştirmiştir. Ve yine onun içindir ki Bektaşî babaları, canları Istanbul'un daima ayak takımı kesafeti bulunan semtlerinde dolaşmışlar, yeniçeri kışlalarındaki tekkeler müstesna, Istanbul şehrinin içinde, mahalle hayatına karışan tek bektaşî tekkesi kurulmamıştır.

Istanbul'daki 10 bektaşî tekkesinden üçü Haliç'in bitiminde (Sütlüce'de Bademli tekkesi, Karaağaç tekkesi, Eyüp'te Karyağdı Bayırı tekkesi), ikisi sur dışında (Kazlıçeşme tekkesi, Takkeciler tekkesi), ikisi Boğaz'da (Rumelihisarı arkasındaki dağ üstünde Şehitlik tekkesi, etrafı gayrî meskûn, ensesi dağ Paşalimanı tekkesi), üçü tamamen şehir dışında (Merdivenköyü tekkesi, Başıbüyükköyü tekkesi, Çamlıca tekkesi) kurulmuştur.

Büyüklerinin içinde, muâşeret nizamı dikkatle tanzim edilmiş ve birer edebî ve ilmî mahfil, kulüp haline gelmiş kahvehâneler ekseriyetle Mevlevî dervişinin elinde bulunurken, içlerinde ayak takımının kaynaştığı muazzam yeniçeri kahvehânelerinde de uşakların başında, istisnâsız bir bektaşî babası bulunmuştur.

Yeniçeri ocağının kuruluşundan kalma an'aneler gereğince yapılan törenlerde Bektaşî babaları daima bulunmuş, babalar ve canlar, yeniçerilerin yanında ve hususî kıyafetleriyle hattâ ihtilâllere katılmışlardır.

Yeniçerilerin son devrinde, ocağın bir haşarat yatağı olduğu devirde Bektaşî babaları ve canlarının da onlara ayak uydurdukları muhakkaktır.

Bektaşî tekkelerindeki günlük hayat ve bektaşî âyinleri, cemiyetleri hâlâ gereği gibi aydınlanmıştır diyemeyiz, çok şey yazılmış, fakat kadimden beri «bektaşî sırrı» denilen tekke hayatının içyüzü tam ışığa kavuşamamıştır; tekkelerin mahremiyetine girmiş olanlar ketûm olmasını bilmişler, konuşup yazanları da bu tarikat erbabı hakkında, haksız, hiç olmazsa çok mübalâgalı tecavüz ve ittihamları reddetmeye çalışmışlardır. Bundan dolayıdır ki, Istanbul basınında «Bektaşî Sırları», «Bektaşî Meydanları», «Âyin-i Cem» gibi konular hâlâ geniş alâka toplayabilir.

Bıyıklarını, sakallarını tıraş ile bir şekle sokmayıp, perişan perişan uzatmaları; kadınların ancak harice karşı örtünüp, tekkelerde kaç göçün kaldırılmış olması; sofralarda, meclislerinde bâdenin mutlaka bulunması; kadında veya erkekte tecellî eden güzelliğe karşı lâubâlî ve pervasız alâka; zinâ ve livâta yolları ile fuhuş çirkefine girilmemiş dahi olsa, Bektaşîler'i dinsizlik ve ahlâksızlıkla ittiham ettirmiştir.

1826'da yeniçeri ocağı kanlı bir şehir muharebesiyle kaldırıldığı zaman, Türkiye'de Bektaşî tarikatı da ilga edilmiş, başta Istanbul, bütün Bektaşî tekkeleri kapatılmış, o tarihten altmış sene evvel (Hicrî 1181, Milâdî 1767'de) mevcut olan tekkeler diğer tarikatlere devredilmiş, geri kalanı da yıktırılmıştır; ve tekkelerdeki babalar ile müridleri de şahsan küfür ile ittiham edilmemişlerse de, sürgün edilmişlerdir; küfür ile suçlanan birkaç baba ve mürid de idam olunmuşlardır.

BEKTAŞÎ BABALARI

1247'de İran'da Nişabur'da doğmuş ve 1337 - 1338 arasında Anadolu'da Kırşehir civarında yerleştiği Karahöyük'te vefat etmiş olan Bektaş Velî'nin türbedârı olan baba, Bektaşiler'in en büyük şeyhi bilinirdi. Bu zatın «Hacı Bektaş Vekili» unvanı ile Istanbul'a gönderdiği bir baba da Istanbul'daki bütün Bektaşî tekkeleri babalarının en büyüğü olarak Aksaray'da Etmeydanı'nda Yeni Odalar diye anılan büyük yeniçeri kışlasında 94'üncü ortanın odaları arasında yapılmış kışla tekkesinde otururdu.

Sonraları Hacı Bektaş adını alan Karahöyük'teki büyük şeyh vefat edince yerine geçen yeni şeyh Istanbul'a gelir, başta yeniçeri ağası, ocak erkânı, yeniçeriler ve bütün bektaşî tekkeleri babaları ve canları tarafından Üsküdar'da parlak bir merasimle karşılanır, Istanbul'a geçirilip muhteşem bir alayla Süleymaniye'deki Ağa kapısına götürülür, orada yeniçeri

Bir yeniçeri.

ağası tarafından başına babalık tacı konulur, yine parlak bir alayla ve yeniçeri ağası, ocak erkânıyle beraber Bâbıâlî'ye götürülür, orada da sadrâzam tarafından bir şeyhlik cübbesi giydirilirdi. Hacıbektaş'a dönünceye kadar Ağa Kapısı'nda misafir olur, mevsimine göre her gün, meşhur mesîrelerde, bağ ve bahçelerde, yalılarda, konaklarda ziyafetlerle ağırlanırdı.

Istanbul'da «Hacı Bektaş Vekili» unvanıyle 94. ortanın kışlasında oturan babalar ile yine kışlalardaki diğer tekkelerde post-nişin olan babaların yeniçeriler üzerindeki nüfuzu çok büyüktü. Müverrih Cevdet Paşa, Hicrî 1238 ve Milâdî 1822 - 1823 vekayii arasında, yani yeniçeri ocağının kanlı lağvından ancak üç sene evvel bir Haydar Baba'dan bahseder ki, hâdise şâyân-ı dikkatir; vak'ayı bugünkü sohbet dilimizle naklediyoruz:

«Mâlum a, yeniçeriler Bektaşî olduklarından, aralarına Bektaşî kılığında nice mezhepsizler girer, söze karışırdı. Evvelce Acem Rafiziler'inden Haydar Baba nâmında bir kalleş, yeniçeriler içine girip Sultan Selim ve Alemdar Paşa vak'alarında bulunmuş ve sonra savuşup İran'a gitmiş iken bu esnada yine Istanbul'a gelip 99. ortanın kışlasında mel'anet ve şeytânet hasırını sermişti. Istanbul'dan defedilmesi lâzımdı, yanında daima yeniçeri ustalarından birkaç kişi bulunurdu, ihtiyatlı herifin, yanından ustalar alınıp, tevkifi ve Istanbul'dan tardı güç idi, bu iş yeniçeri ağası Hasan Ağa'ya havale olundu, o da, ocak zabitlerinden, mahremi olan birkaç kişi ile görüşüp, bir kolayını buldu. Haydar Baba'yı çardak kolluğuna getirtti ve Çardak iskelesinden bir gemiye bindirip Üsküdar'a geçirdi ve sıkı bir nezâret altında Bolu'ya sürdü.

Fakat Baba'nın Istanbul'dan çıkarıldığı gün, birkaç usta, yeniçeri ağasına gelerek Haydar Baba'nın derhal Istanbul'a iadesini istediler, Hasan Ağa'yı tehdit ederek bu hususta Bâbıâlî'ye bir arîza yazdırttılar.

Sadrâzam: «Emîrü'l - Müminin emri ile olan bir işe yeniçeri kullarının müdahalesi ubûdiyet vazifesine yakışmaz» diye cevap verdi; yeniçeriler ayak dirediler, mesele fetvâhâneye havale olundu, Şeyhulislâm Efendi: «İmâmü'l - Müslimin, hayırlı olduğu düşüncesiyle bir kimseyi İstanbul'dan sürgün ederse, o kimsenin iadesi için hükümet ve padişah tazyik edilemez» diye fetvâ verdi; bu fetvâya dayanılarak Haydar Baba'nın sürülmesi için bir hatt-ı hümâyûn yazıldı, fetvâ ile ferman, yeniçeri ağasına gönderildi. Ağa da bütün ocak zabitanı önünde okudu, yeniçerilere yine sükûnet gelmedi, yer yer türlü fesat dedikoduları yaydılar. Mesele, Haydar Baba'nın Bolu'ya varır varmaz nefes darlığından ölümü (?) ile kapandı».

Cevdet Paşa, Vak'a-i Hayriyye'den sonra Türkiye'de Bektaşiliğin kaldırılmasından bahsederken, «Bu mülhidlerin yeniçerileri ifsat ettikleri tahakkuk etmiştir; ekserisinin şer'i-şerife mugayir ef'âli ve mezmum hareketleri görülmüştür» diyor. Müverrih Paşa'nın bu ağır ithamı, bektaşîler hakkında eskiden beri söylenegelenler yanında çok hafiftir. Anadolu'da, meşhur bir Bektaşî tekkesi de Seyyidgazi'de idi; Istanbul'a gelen babalar, canlar ilk terbiyelerini Hacıbektaş ile Seyyidgazi'de görürlerdi; aşağıdaki satırları Sahhaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi, eski metinlerden naklen kaydediyor:

«Anadolu'da Seyyidgazi tekkesi bir fisk ve dalâl ocağı idi. Her yerden kopup gelmiş, anasını, atasını azarlatmış battallar, işten kaçmış, âşık olmuş postunu boklar abdallar, çehrelerinden îman nuru uçmuş, alınları kara yazılı adamlardı. Namazımız kılınmış, kefenimiz dikilmiş, suyumuz ılınmış diye namaza yüz yummazlar ve müezzine kulak kabartmayıp imama uymazlardı. Padişahın sadakalarını, iyiliksevelerin hayratını yerler, öküz iştahlı eşeklerdi. Köy ve kent halkı bu deccâl heriflerin ardlarına uyarlar, buldukları dilberleri soyup kendi libaslarına koyarlardı. Dânişmend müderrise incinse, sipahi oğlanı ağasına küsse, yalın yüzlüler babalarına darılsa, kandesin Seyyidgazi Ocağı diye ararlar, soyunurlar, kazan kaynatırlar, âşıklar da o yalın yüzlü delikanlıları semâ-ü-safâ diye oynatırlardı». Çok ağır ithamlardır.

Sahhaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi, ocaklarının kaldırılmasıyle sona erecek, son yeniçeri ihtilâlinde Bektaşiler'in bu fitneye de iştiraklerini göstermek için bir fıkra naklediyor:

«Defter-i Hâkanî bulefasından ve akrabamızdan Âsım Bey şöyle nakletti:

«Vak'a günü yânî perşembe günü tatil olduğu için, birkaç kalem arkadaşı, vak'adan gafil, erkenden bizim yalıdan kalkmış, Göksu mesiresine gitmek üzere Anadoluhisarı'na varmıştık. Fitneyi orada fakat muhtasarca haber aldık, müthiş hâdisenin tahkiki telâşında iken Istanbul'dan süratle gelen bir kayık, Hisar sahiline yanaşıp içinden bir Bektaşî çıktı, daha bir şey sormadan:

«— Be hey gafiller, burada ne durursunuz, varın evlerinize gidin, yoldaşlar uyandı, erkân-ı saltanatı bitirdiler, ben dahi uyuyan şu kale neferlerini uyandırmaya gidiyorum!... diyerek bizi kedere saldı».

Rumelihisarı'ndaki Şehitlik tekkesinin o zamanki görünüşü.

Vak'a-i Hayriyye'den sonra Bektaşî tarikatının Türkiye'de kaldırılması kararı 2 zilhicce 1241 (Milâdî 8 temmuz 1826) cumartesi günü Topkapısı Sarayı'nda Ağalar Camii'nde toplanan bir mecliste verildi. Bu tarihî meclise devrin rical ve ulemâsı ile birlikte bütün tarikatler şeyhlerinin en meşhurları iştirak etti, II. Sultan Mahmud da müzakereyi bir kafes arkasından takip etti.

Meclise iştirak eden şeyhler şu zatlardır:

Yahyâ Efendi türbedârı ve şeyhi Hâfız Efendi, İdris Köşkü tekkesi Şeyhi Balmumcu Mustafa Efendi, Galata Mevlevîhânesi Şeyhi Kudretullah Dede, Beşiktaş Mevlevîhânesi Şeyhi Ali Efendi, Halvetiye'den Kocamustafapaşa Şeyhi ile zâkirbaşısı Şikârîzâde Ahmed Efendi, Merkezefendi Şeyhi Ahmed Efendi, Üsküdar'da Nasûhîzâde Şemseddin Efendi, Celvetiye'den Üsküdar'da Hüdâî dergâhı Şeyhi Şahab Efendi-zâde Seyyid Efendi, Bandırmalızâde Galib Efendi, Suadiye'den Kovacı dergâhı Şeyhi Emin Efendi.

İlk sözü Şeyhulislâm Kadızâde Tâhir Efendi aldı; şeyhlere hitapla:

— Hacı Bektaş Velî ve şâir pîrân-ı izâm ve ejzze-i kirâm hep ehlullah olup, onlara kat'iyyen diyeceğimiz yoktur. Lâkin, tarikatlere girenlerin, o tarikatin kadimden devam edegelen usûl ve erkânına riayet etmesi, şer'i şerîfe kemâliyle uyması lâzımdır; hattâ şeriatte mekruh olan tarikatte de haramdır; bazı cahiller Bektaşîlik nâmı ile nefis hevasına uyub, farzların edâsı değil, belki ibâdetleri hiçe sayıp haram olan şeyleri helâl bilerek kâfir oldukları âşikâr oldu; sizler ki muhtelif tarikatlerin şeyhlerisiniz, bu hususta duyduğunuz, bildiğiniz nedir? Bu makuuleler hakkında ne dersiniz? dedi.

Şeyhlerden bazıları:

— Bizim onlarla ülfetimiz yoktur, hâllerini de bilemeyiz!... dediler. Bazıları da:

— Üsküdar taraflarında bu gibi inkârların vukuu duyulmuştur!... dedi.

Bazı ulemâ da:

— Bektaşiler'in şer'i şerîfe aykırı hareketleri, cesaretleri, ağızlarda dolaşır ise de, her birinin üzerine şahıs-be-şahıs kitap ve sünnete aykırı şenî söz ve hareketleri sabit olmadığı takdirde umumu hakkında şer'î bir hüküm nasıl verilebilir? Diye sordu.

Ulemâdan biri:

— Bektaşî rüesâsından Kıncı Baba dedikleri mülhid ile Istanbul Ağasızâde Ahmed'in ve Salih adındaki uygunsuzun oruç tutmadıkları, namaz kılmadıkları şenâatinden başka sözleri ile de kâfir olduklarını herkes bilir, katilleri vâcibdir!... dedi.

Yâsincizâde Efendi de:

Bektaşiliğin üç esas unsuru (Hak, Muhammed, Ali) ile yapılmış bir kompozisyon.

— Bektaşilerin habîsane söz ve hareketlerinin şahıs-be-şahıs üzerine sabit olmasına lüzum yok, bunların siyaseten cezalarının icrası caizdir!.. dedi.

Vak'anüvislerin bu meclis hakkında verdiği malûmat bundan ibarettir. Görülüyor ki, bektaşilerin aleyhinde müsbet delillere dayanılarak bir ittiham yapılmamıştır.

Yukarıda da kaydettik, o gün Bektaşî tarikatı ilga edildi, bütün bektaşî tekkeleri kapatıldı; imparatorluk içinde asırlar boyunca bu tarikate ve tekkelerine vakfedilmiş bütün emlâk ve arazi, hazine adına müsadere edildi. Istanbul tekkelerindeki babalar ve müridler tevkif edilerek darbhâne mahzenine hapsedildiler. Kıncı Baba, Istanbulağasızâde Ahmed Baba ve Salih Baba idam edildiler. Diğerleri Şeyhulislâm Efendi tarafından bir iman ve akîde yoklamasına çekildi; İslâmî ilimlerde derin bilgileri olmamakla beraber zındık ve mülhid olmadıkları anlaşıldı; fakat siyaseten hepsinin sürgüne gönderilmesine karar verildi.

Rumelihisarı'nda Şehitlik tekkesinden Mahmud Baba ile yedi nefer müridi Kayseri'ye, Öküz yahut Paşalimanı tekkesindeki Ahmed Baba ve Kazlıçeşme tekkesindeki Hüseyin Baba ikişer nefer müridleriyle Hâdim'e, Karaağaç tekkesinden o tarihte aynı zamanda «Hacı Bektaş Vekili» olan İbrahim Baba ile sekiz nefer müridi, Sütlüce tekkesinden Mustafa Baba ve Eyüp'te Karyağdı tekkesinden Mustafa Baba üç nefer Bektaşî ile Birgi'ye, Karaağaç tekkesinde misafir olan Yusuf Baba Amasya'ya, yine misafirlerden Ayıntablı Mustafa Baba Güzelhisar'a, Kıncı'nın kardeşi Mehmed Baba, Çamlıca tekkesinden Mehmed Baba ve Merdivenköyü tekkesinden diğer Mehmed Baba dört nefer müridi ile Tire'ye gönderildiler. Bu bektaşî sürgününde göze ve dile gelmeyenler kıyafetlerini tebdil ile Istanbul'da birer köşeye çekildiler.

Fakat bazı garazkârlar ve vicdansızlar padişahın Bektaşî düşmanlığından istifade etti; hasımlarını Bektaşîlikle damgalayarak ihbar ettiler, nice mazlûm ve masumlar evinden, aile yuvasından alınıp sürgün mihnetine atıldı; bu arada Bektaşîlikle hiç ilgisi olmayan devrin seçkin simalarından Melekpaşa-zâde Abdülkadir Bey, Şinasi-zâde Atâullah Efendi Istanbul'dan uzaklaştırıldı.

Vak'a-i Hayriyye'den sonra Bektaşîlerin ağır iftiralara, haksız hücumlara, haksız takiplere uğradığı bugün aydın bir hakikattir. İkinci Mahmud devrinde Bektaşîler'e en amansız hücumda bulunan kalem sahibi, Vak'a-i Hayriyye üzerine «Üss-i Zafer» adlı bir tarihçe yazmış olan vak'anüvis Sahhaflar Şeyhi-zâde Es'ad Efendi'dir; bu zat, vak'anın hemen tezine, daha Bektaşî takibi başlamadan düşmenliğini şu kıt'a ile açığa vurmuştur:

Yeniçeri tâife-i bâgiyesi şerrinden
Hamdolâ eyledi Hak devlet-i İslâmı emîn
Dileriz kim ide bektaşîleri bergeşte
Birisi düşmen-i devlet birisi düşmen-i dîn

Bektaşîler sürgüne gittikten sonra Keçecizâde İzzet Molla da şu kıt'ayı söylemiştir:

Dûdumân-ı yezîdiyan söndü
Canları varsa birbirin korusun
Ağalar eyledi cahime sefer
Çaldı bestekâr de göç borusun

1826'dan sonra, Cumhuriyet devrinde bütün tarikatlerin lağvedilerek bütün tekkelerin kapatılmasına kadar Türkiye'de resmen Bektaşî tekkesi açılmadı. Ancak Tanzimat'tan sonra Bektaşiler, tekkelerini Nakşbendî tekkesi adı altında açarak içlerinde Bektaşî âyini yaptılar.

Parlak bir gazetecilikten vatan hainliğine kadar düşerek linç edilen bir münevverin hayat hikâyesi

Ali Kemal

Yazan: Şemsettin Kutlu

2

ALİ KEMAL, mecmuasına sürüm temin etmek maksadıyla Hoca Hayret Efendi'ye çatmıştı.

Hoca Hayret Efendi, bu daha çocukluktan bile kurtulmamış delikanlıların kendisiyle durup dururken böyle saygısızca alay etmelerinden pek üzülmüş; lâkin onlara cevap vermeye tenezzül etmemişti. Yalnız:

— «Benden cevap bekliyorlarsa avuçlarını yalasınlar; kendilerinin şöhret için yaptıkları bu şirretliklere âlet olmayacağım.»

Şeklinde bir haber yollamakla yetinmişti.

Maamafih Hoca Hayret Efendi, kin tutmayan bir insandı. Ali Kemal'i çabuk affetmişti. Hattâ Meşrutiyet'ten sonra kendisi Dâru'l - fünûn müdürü (rektör) bulunurken, buraya hoca tayin edilen bu eski hicviyecisini korumuş, işlerini kolaylaştırmıştı.

«Gülşen» yalpa vura vura çıkmakta devam ederken nihayet sarayın hışmına uğradı. Fransızca'sını oldukça ilerletmiş bulunan Ali Kemal, bir sayıda ünlü Fransız şâirlerinden «Lamennais» nin «Sürgün» adlı manzumesini Türkçe'ye çevirip dergiye basmış, üstelik eser hakkında kendince bazı mütalaalarda da bulunmuştu. «Gülşen», o gün acele topatıldı. Memurlar, Mülkiye ve evine baskın yaparak «muzır evrak» aradılar. Gerek bunlar, gerek okul ilgilileri tarafından günlerce sorguya çekilen Ali Kemal, büyük tehlikelerle karşı karşıya idi. Ancak, kendisini seven bazı hocaları; bu işte bir kasıt olamıyacağını, hâdisenin çocukluğuna bağışlanmasını rica ettiler. Böylelikle mesele bin bir zorlukla örtbas edildi ama, olan da zavallı «Gülşen»e oldu; dergi, bir daha çıkarılmamak üzere, kapatıldı.

Yalnız, kimsenin bilmediği bir olay daha vardı: İstibdat idaresi, kendisine şiddetli bir aleyhdar daha kazanmıştı. On yedisine yeni giren genç Mülkiyeli, şimdi memleketin içinde bulunduğu vaziyeti daha iyi sezmeye başlıyor; Nâmık Kemal ve benzerlerinin kulaktan kulağa duyduğu mücadelelerini kendisi de yaşamak için, Avrupa'ya kaçmanın doğru olup olmayacağını düşünüp duruyordu.

Mülkiye'nin dördüncü sınıfına geçmişti. Artık şiire olan hevesi tavsamıştı. Hele Muallim Naci tarzındaki eserleri pek basit ve yavan buluyor; gözünü ve gönlünü başka taraflara, sosyal ilimlere ve kültür konularına çeviriyordu. Okudukları, hayal ettikleri, duyup düşündükleri, şimdi, önünde yeni ufuklar yaratıyordu. Öyle alabildiğine engin ufuklar ki oralarda renk, ışık, ilim, irfan, sanat, bütün bir kültür hengâmesi; hepsinden daha güzeli, sonsuzluğa kadar uzanan bir hürriyet

vardı. Hatırlıyordu: Fransızca bir eserde «Eldorado» diye bir hayâl ülkesi okumuştu. Bu hayâl ülkesi, sakın Batı Dünyası olmasındı?...

Memleketi terketmek, hürriyet bakımından rahat nefes alınır bir ülkeye yollanmak, git gide onda sabit bir fikir hâlini almaya başlamıştı ki, birgün kendinden birkaç yıl daha yaşlı, Süleyman adında bir gençle tanıştı. Süleyman, İzmirli'ydi ve her fırsatta «Bu istibdat, bu fikir hürriyetsizliği içinde yaşamak bizleri boğacak, ne yapıp, ne edip Avrupa'ya kaçmalıyız» deyip duruyordu. İki dost başbaşa vererek günlerce bu yolculuğun planlarını kurdular; binbir düzen, dolap çevirerek ailelerini de bu işe razı ettiler, nihayet yolculuk hazırlığına koyuldular.

Yaz ortaları idi. Sıcaklar Istanbul'u kasıp kavuruyordu. Pasaport muameleleri için oradan oraya koşarken heyecandan içleri titriyordu. Çünkü resmî makamlar, onların hangi sebeple Istanbul'dan ayrılacaklarını sezecek olurlarsa, imkânı yok, memleketi terketmelerine izin vermezdi. Nihayet her şey tamamlandı. Marsilya'ya hareket edecek olan bir Fransız vapurunda biletlerini aldılar; hareket günü de geldi. O gün yakın arkadaşlarıyle, vedâ için buluştular. Kalanlar gidenlere, gidenler kalanlara gıbta ile bakışıyorlardı. Vapura bindiler. Ali Kemal, üzülmemeleri için, hareket gününü annesiyle babasına bildirmemişti. Şu anda buna pişmandı ama artık iş işten geçmişti. Güneş, Haliç kıyılarına yaslanırken, vapur yüzünü Marmara'ya doğru çevirdi. Genç adam, tarifsiz duygular içinde perişandı. Bir ara içinden: «Durdurun gemiyi, vazgeçtim ineceğim ben!...» demek geçti. Ama olan olmuştu, artık ileriye bakmaktan başka çare yoktu. Arkadaşı Süleyman, onun hüznü ile alâkalı görünmüyordu; vapurda hemen birçok dost edinmişti. Kadınlı erkekli gruplarla neşeli neşeli konuşuyordu. Zaten onun niyeti, okumaktan çok, Paris'te gününü gün etmekti.

Marsilya'ydı, Marsilya'dan trendi derken, 1885 yılı temmuz sonlarında kendilerini Paris'te buldular. Bu engin kalabalık, bu ışık ve hareket dolu şehir Ali Kemal'i bir anda sanki ezmişti. İlk günlerini dayanılmaz sıla acıları, pişmanlıklar, korkular, kararsızlıklar içinde geçirdi. Sonraları yavaş yavaş çevreye uymaya çalıştı. Bildiği Fransızca'nın ne kadar yetersiz olduğunu görerek, önce dil öğretimi yapan kurlara devama başladı. Paris'te, umduğundan daha geniş bir Türk kalabalığı görmüştü. Bu, onu oldukça cesaretlendirdi. Bunların arasında, eskiden beri tanıdığı Ali Ferruh da bulunuyordu. Paris'e kaçak olarak gittiği halde, bir yolunu bulup elçilikte iş alan Ali Ferruh, keyfince yaşayan ve yazan bir şâirdi. Bir keresinde — aklına esmiş — Süleyman Çelebi'nin Mevlid'ine bir nazire düzenlemiş; bir seferinde de bir «Kerbelâ» mersiyesi yazmıştı. Bu mersiyeyi, zamanın Şiî olduğu söylenen paşalarından meşhur, Kâzım Paşa'ya:

Dil haşlaması, ciğer kebabı;
Cân-ı nân azizi, kan şarabı...

beytiyle ithaf etmişti. Paris'teki bütün Türkler'i çevresinde toplayan Ali Ferruh, kendisi okuyamadığı gibi, oradaki öteki gençlerin de okumasına âdeta engel oluyor, onları kahveden kahveye, oteiden otele dolaştırıp duruyor, alabildiğine âvâre bir ömür sürüyordu. Başlangıçta, Paris'teki bu genç Türk kalabalığından çok memnun olan Ali Kemal, kısa zamanda hayal kırıklığına uğramıştı. Bu başıboşluklar ortasında okuyup bir şeyler öğrenmek pek de mümkün olmayacaktı. Mümkün olduğu kadar, onlardan uzak kalmayı denedi; oteline çekilip dersleriyle meşgul olmak istedi. Ama nafile!... Bu sefer oteline üşüşen dostları, hele geceleri öyle meclisler kuruyorlar; sohbetler, şarkılar, Mevlidler, Kerbelâlar düzenliyorlardı ki, nihayet bir gün otel sahibi dayanamadı; Ali Kemal'i otelden kovmak suretiyle bu patırtıdan kurtuldu.

Genç adamın, daha önce İsviçre'ye gitmiş olan, Sadık Beliğ adlı bir arkadaşı vardı. Sadık Beliğ, İsviçre'nin sükûnetinden, huzurundan, okuma imkânlarının elverişli oluşundan bahsedip, ısrarla kendisini oraya çağırıyordu. Ali Kemal, otelden de kovulunca, bu daveti fırsat bildi. İsviçre'ye gitmek için hazırlıklara başladı. Gerçi bu kararını ve yol hazırlığını duyan Paris arkadaşları:

«— Amma yaptın haa!... Yahu hiç Paris gibi yer bırakılıp da İsviçre gibi köy benzeri yere de gidilir mi?...»

yollu sözlerle onu fikrinden caydırmaya çalıştılar. Fakat genç adam artık onları dinlemedi. Paris'te daha bir müddet kalırsa, kendisinin de onlara benzeyeceğinden korkuyordu. Hele birgün, Saint Michèle bulvarından geçerken, çok güzel ve süslü bir kadın elindeki yelpaze ile eline vurup, onun şaşkın bakışları karşısında insanı öldürecek kadar tatlı tebessümlerle bir de bakınca, başı adamakıllı dönen Ali Kemal temelinden sarsıldı. «Yok, yok, diye düşündü. Bu Paris çok tehlikeli bir yer; vakit varken bu tehlikeli yerden hemen tası tarağı toplamalı.»

Böylece Paris'e gelişinin üstünden daha

Ali Kemal'in bir gençlik resmi.

bir, iki ay bile geçmeden bir trene atladığı gibi İsviçre'nin yolunu tuttu.

Arkadaşı Sadık Beliğ, Cenevre yakınlarındaki bir sayfiyede, öğretmenlerinden birinin evinde pansiyoner olarak kalıyordu. Öğretmenin villâsı, bahçeler ortasında pek güzel bir yerdi. Çok iyi bir insan olan öğretmen, evine aldığı yabancı öğrencilere aynı zamanda dil dersleri de veriyordu. Ali Kemal de bu pansiyona yerleşti. Şimdi her bakımdan rahattı ve sabah - akşam günde iki defa aldığı dil dersleriyle Fransızca'sını ilerletmenin yolunu bulmuştu. Burada, Paris'tekinin aksine, sakin, huzurlu bir hayat vardı. Yaz sonlarına kadar, arkadaşı ile, her bakımdan rahat ve mesut bir hayat geçirdiler. Sonbaharda, yine hepsi birlikte, öğretmenin Bonivar sokağındaki konağına taşındılar.

Ali Kemal engin bir mutluluk içindeydi. Bir aile çevresini andıran temiz pansiyonda, vaktiyle bazı Alman prenslerine bile ders vermiş bulunan öğretmeninden çeşitli feyizler alırken, aynı zamanda Cenevre Üniversitesi'ne de devam ediyordu. Bulunduğu ülke, devlet idaresi, iklimi, insanları, tabiatı, hâsılı herşeyi ile oturmuş bir medeniyetin merkezi idi. Böyle bir medeniyet merkezinde yaşamak ona tarifsiz bir gurur veriyordu.

İsviçre, zaten kışı bol bir memleketti. O yıl ise, her senekinden daha çok kar yağmış; şehir, yollar, karşı dağlar baştan başa karla kaplanmıştı. Arabalar, tramvaylar işlemiyordu; bunların yerini hep kızaklar almıştı. Lâkin, ilk bakışta insanın içini ürperten bu manzarada ne kadar tatlı, ne kadar gizli bir sıcaklık vardı.

Üniversite günleri sabah erkenden kalkar, kapıların eşiklerini örtecek kadar yükselmiş karlar arasında, keskin fakat ısırmayan bir soğuk içinde derse yollanırdı. Yanından yöresinden dinç atlar koşulu kızaklar uçuşur; gölden küçük gemiler geçerdi.

Kışı bu dekor ve bu hava içinde geçiren Ali Kemal, yaza doğru üniversiteye daha yakın bir pansiyona taşındı. Yeni evi, Mont Blanc caddesinde Madame Richarde'ın pansiyonuydu. Pansiyon sahibi, yetmişine yaklaşmış bir kadındı. Oldukça kalabalık olan pansiyon halkının çoğunluğunu kadınlar — daha çok yaşlı kadınlar — teşkil ediyordu. Burası onun, o zamana kadar hiç görmediği, bilmediği bir âlemdi. Ali Kemal, ilk günlerden, Madame Richarde'a ricada bulundu; Fransızca'daki pratiğini ilerletmek için, yemek masasında kendisini bu dili çok iyi bilen birinin yanına oturtmasını istedi.

İlk akşam yemeğinde hayli zorluk çekti. Pansiyon sahibi, kimliğini ötekilere anlatmış olmalı ki, herkesin gözü kendisinin üstündeydi. Bu Şarklı çocuk, bu Osmanlı delikanlısı o akşam sofrada âdeta ecel terleri döktü. Öyle geliyordu ki sofrada herkes yemeğini bırakmış kendisini süzüyorlardı. Sıkıldıkça sıkıldı; bu sıkılmalar sonunda bir hayli potlar da kırdı. Fakat netice şu oldu ki, sonunda herkes onu sevmeye, saymaya başladı. Bir hafta sonra Ali Kemal Madame Richarde pansiyo-

nunun en gözde misafirlerinden biri olmuştu.

Yerinden memnundu, yurdundan memnundu. Üniversiteden ve pansiyonundan memnundu ama; yazık ki bütün bu memnunluklar bile onun İsviçre'deki hayatını uzun sürdürmeye yetmedi. Bir olay genç Ali Kemal'i kısa bir süre İsviçre'den koparmaya yetti. Bu bir aşk olayı idi:

Birkaç yıl önce Süleymaniye'deki genç komşu kadınına tutulduğundan beri bu konuda yeni bir deneme yapmayan delikanlı, bu sefer Madame Richarde'ın pansiyonundaki bir genç kızı sevmeye başladı. Garip tesadüf; bu seferki sevgilisi de yaşça yine kendisinden büyüktü, yirmi beş, yirmi altısında vardı. Adı Rosenschild olan bu genç kız, belki bir Rus, belki de Leh ailesine mensuptu. Cenevre'ye dinlenmek için gelmişti. İlk günler sofrada selâmlaşmaktan, tek tük birkaç kelime konuşmaktan ileri varmayan dostlukları, bir eğlenti gecesinde, Ali Kemal için amansız bir aşk olup çıkmıştı.

O gece herkes neşe içinde oynar, zıplar, dans ederken, genç Ali Kemal salonun bir köşesinde sessiz, sakin duruyor, eğlenenleri seyrediyordu. Bu sırada gözleri ona takılan Madame Richarde, yanında Rosenschild olduğu halde yanına gelmiş:

— Ne kadar ayıp genç Türk, demişti. Bir genç kız şurada öyle duruyor da, siz gidip kendisini dansa kaldırmıyorsunuz.

Kırkırmızı kesilen Ali Kemal, dans bilmediğini söylemeye bile cesaret bulamadan, yerinden kalkıp reverans yapmıştı. Böylelikle ikisi de kendilerini oynayanların arasında bulmuşlardı. Genç adam, kollarının arasında bir kuş hafifliğiyle uçan bu güzeller güzeli kıza, içinden kopan bir sesle:

— Şu kalbim var ya, demişti. İşte o kalbimin tâ derinlerinden size minnet ve şükranlarımı sunuyorum.

Ve sonra aralarında şöyle bir konuşma geçmişti:

— Ay sahiden sizin de bir kalbiniz var mı?

— Evet var matmazel; hem de çok saf, çok temiz bir kalb, kabûl ederseniz onu size takdîm edeyim.

— Veriniz kabûl ederim.

Rosenschild, kendisinden yedi, sekiz yaş küçük olan bu gençle şaka mı ediyordu, ciddî miydi? Orası pek belli olmadı. Fakat o geceyi takip eden günler ve geceler Ali Kemal için buhranlarla, hummalarla dolu geçti. Bu arada göl kıyısında unutulmaz gezintileri de oldu. Fakat bir gün genç kız Petersburg'a döneceğini söyledi ve ona bir de imzalı resmini verip, ayrıldı gitti. Artık Cenevre de, göl de, karlı ve ormanlı dağlar da genç adamın yüreğine bir tortu gibi oturdu. Derslere devam edemez, bir yerde durup karar kılamaz oldu. Ani bir kararla, üç, beş gün içinde nesi var, nesi yoksa derleyip toplanıp, Cenova'ya geldi. Oradan İstanbul'a gidecek ilk vapura bilet alarak, vatanının yolunu tuttu.

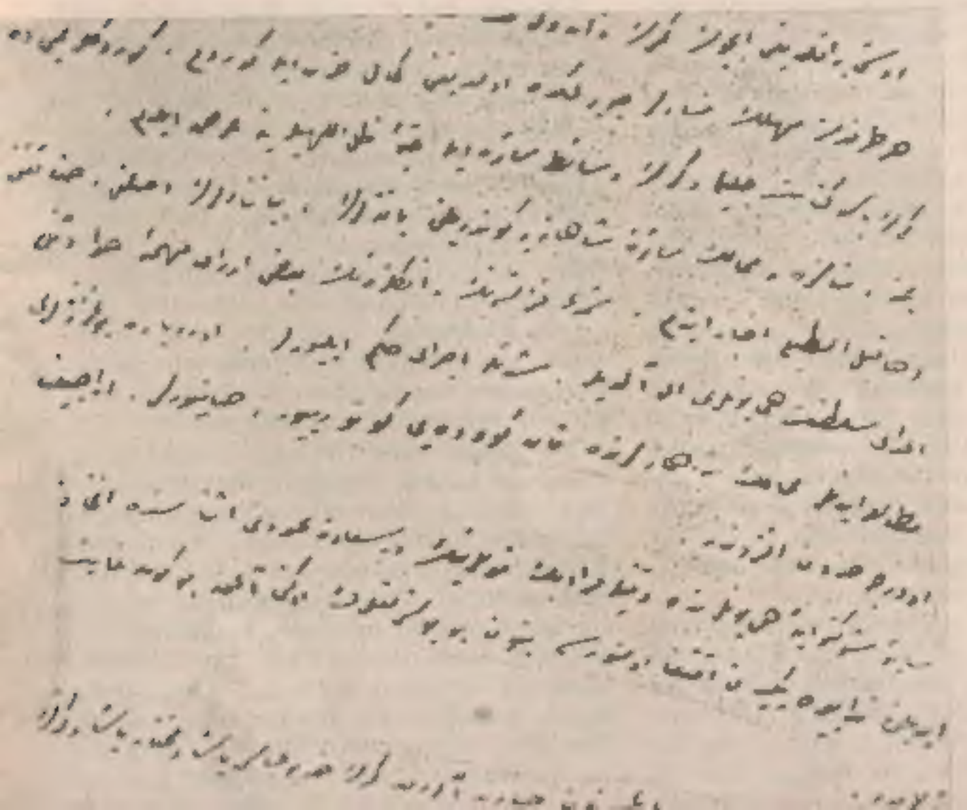

Ali Kemal'in İkdam başyazarı iken padişaha yazdığı jurnal.

İstanbul'a dönüşü, arkadaşları arasında âdeta büyük bir hâdise gibi karşılanmıştı. Eşi dostu, tanıdıkları, okul arkadaşları günlerce evine taştındılar. Ali Kemal, gelenlere Avrupa'yı, İsviçre ve Fransa'yı anlata anlata bitiremiyordu. Nihayet zamanla bunlar da duruldu ve genç adam yeniden Mülkiye'ye devama başladı.

Fakat artık hayatında fırtınalar başlamıştı. Avrupa'da iken ne kadar yurdunu ve İstanbul'u özlüyordu, şimdi de yeniden o hürriyet ve medeniyet diyarlarının hasretini çekmeye başlamıştı. Zaman zaman kendi kendine: «Ne ettim de geldim? Pekâlâ orada okuyordum» diye hayıflanıyordu.

Neyse; yaz bitmiş, okulları yeniden açılmıştı. Ne var ki, Mülkiye'nin de tadı, tuzu kalmamıştı. Murad Bey gibi, Recaizâde Ekrem Bey gibi hocalar okuldan çıkarılmışlardı. Yeni hocaların dersleri Ali Kemal'i tatmin etmiyordu. Bir gün öğretmenlerinden birisine:

— Hocam, dersleriniz gerçekten çok değerli; bizlere bilhassa Arapça hakkında pek âlimâne şeyler söylüyorsunuz; fakat affınıza sığınarak söyleyeceğim: Kendi dilimiz ve onların halledilecek birçok meseleleri dururken niçin bu mevzularla meşgul oluyoruz. Bize Türkçe'den, Türk edebiyatından, Türk fikir ve sanatından bahsetseniz daha iyi olmaz mı?

Demiş, çok şaşıran öğretmen de:

— Madem ki tedrisatımı beğenmiyorsunuz, ben de bir daha dersinize gelmem, diyerek kâğıtlarını, kitaplarını toplayıp sınıfı terketmişti. Tabiî sınıfta buz gibi bir hava da esmişti.

Ertesi gün okul müdürü Abdurrahman Şeref Bey, Ali Kemal'i ve birkaç arkadaşını çağırmış, onları haşlamıştı:

— Sizin yaptığınız kepâzelik artık haddini aştı. Hocanız bugün istifasını yollamış. Biliyor musunuz ki bu yaptığınız padişah nezdinde de kötü bir tesir bırakacaktır; çünkü onu bizzat padişahımızın emri ile tayin etmiştik. Şimdi hemen evine gidip ellerini öperek af diler ve istifasını geri aldırırsanız ne âlâ; aksi takdirde alimallah hepinizi okuldan kovarım.

Bunun üzerine Ali Kemal, Abdurrahman Şeref Bey'in dediğini yapmış, mesele de böylece kapanmıştı. Mesele kapanmıştı ama, muntazam okumaya bir türlü yanaşmayan afacan delikanlı da okulu iyiden iyiye asmaya başlamıştı.

Bu arada bir şeyin farkına vardı: Uzaktan, yakından, arkasından hafiyeler dolaşıyordu. Demek ki, artık iyiden iyiye mimlenmişti. Bu mimlenme kendisini korkutmadı; aksine cüretini arttırdı. Kendisi gibi mimlenmiş birkaç arkadaşı ile birlikte «Mütâlâa» adlı bir dergi kurdu. Fakat «Mütâlâa», daha ilk sayısı çıkar çıkmaz hükümetçe toplatıldı ve kapatıldı. Bu son hareket onun gözlerini iyice açtı: Memlekette gün geçtikçe artan bir istibdat idaresi gelişiyordu, bu yüzden de istikbal, ona göre, pek karanlık görünüyordu.

O sırada Nâmık Kemal'in öldüğü haberi duyuldu. Bu haber gazetelerde bir, iki satırla geçiştirilmişti ama, gençleri, hele vatansever gençleri temelinden sarsmış, onlar arasında bir bomba gibi patlamıştı.

Bir gün, yakın arkadaşı Abdülhalim Memduh Bey'le hasbıhal ederlerken, birden kafalarında bir şimşek çaktı: Memleketin durumu kötüye gidiyordu. Bu kötü gidişi ancak gençler durdurabilirlerdi. Bunun için de bir müddet önce Nâmık Kemal'lerin, Ziya Paşa'ların yaptığı gibi önce gizli bir cemiyet kurmaları lâzımdı. Gerçi kendilerinin yaşları, kültür ve bilgileri, onların bu işi yaptıkları zamanki yaşları ve kültürlerine göre pek çelimsiz ve yetersizdi; ama olsun, bir kere işe başlasınlar, zamanla yaşları da, kültür ve bilgileri de gelişirdi. O halde vakit geçirmeden kendileri de gizli bir cemiyet kurmalılar, teşkilâtlanmalılardı.

İki ahbap çavuş derhal baş başa verdiler. Kendilerinden başka kimleri, kuracakları bu gizli cemiyete alacaklarını düşündüler. Onların adlarını da tesbit ettiler. Her şeyi hazırladıklarına kanaat getirdikten sonra Beyoğlu'nda «Nikoli'nin Birahanesi» nde toplantılara başladılar.

Bu toplantılar, kendi görüşlerine göre, çok verimli ve tehlikesiz gidiyordu. Fakat arkadaşı Abdülhalim Memduh, bir gün:

— Yeni ideal arkadaşlarımızdan Tahir Kenan!...

Diye, sinsi görünüşlü bir genci kendilerine tanıttı ve bunu da aralarına almak için arkadaşlarına ısrarda bulundu. Abdülhalim Memduh, çok idealist, fakat hemen her idealist gibi önünü ardını pek

hesaplamayan bir gençti. Ötekilerin gözü, hele Ali Kemal'in gözü, bu genci pek tutmamıştı. Bunda haklı olduğu da kısa bir zaman sonra meydana çıktı.

Bir gece tam uyumak üzere iken odasının kapısı çalındı. Hizmetçi kız

— Küçük Bey, birileri gelmişler, sizi misafir odasında bekliyorlar, dedi.

Allah Allah, bu saatte gelenler kim olabilirdi? Kalktı, alelacele giyindi. Misafir odasına geçti. Odada bir komiserle iki polis bulunuyordu. Komiser, onu türkü tutturmak isteyen tatlı bir sesle ve sanki yaşlı bir adama hitap ediyormuş gibi

— Beyefendi, diye söze başladı. Sizi zaptiye nazırı bekliyor, hemen oraya gitmeniz lâzım geliyor. Bununla beraber, müsaade ederseniz, gitmeden önce odanızı da arayacağız. Kusura bakmayınız, aldığımız emir böyledir

Ali Kemal şaşırmış, yıldırımla vurulmuşa dönmüştü. Fakat soğukkanlı olmaya çalıştı

— Buyrun, arayın, dedi.

Görevliler genç adamın yazı odasına girdiler. Kâğıt, kitap ne varsa derleyip topladılar. Ama, fazla bir şey bulamadılar; çünkü bu tarihten birkaç ay önce de evi aranmıştı. Bundan ders alan annesi ve kızkardeşleri, evde bulunan «Hürriyet», «İbret» gibi gazeteleri ve şüpheli gördükleri bazı kâğıt ve yazıları yakmışlardı

Bir arabaya bindirilerek Zaptiye Kapısı'na götürülen Ali Kemal'i orada komiserin odasına aldılar. O gece sorguya çekmediler. Genç mülkiyeli, geceyi bir koltuğun üstünde pinekleyerek geçirdi. Ertesi gün, daha ertesi gün de sorgusu yapılmadı. «Suçum nedir, beni niçin istintak etmiyorsunuz?» diye sorduğu zaman da: «Biz bilmiyoruz, zaptiye nâzırı sizinle konuşacak,» deyip işin içinden sıyrılıyorlardı.

Böylece günler geçti. Nihayet bir gün polis müdürünün odasına götürdüler. Adam, genç ihtilâlci adayına bir sürü ipe sapa gelmez sorular sordu. Fakat ondan eğilmeyen, sızıldanmayan, hatta yerine ve zamanına göre sert cevaplar aldı. Bu arada son olarak

— Peki, Nikoli'nın birahanesinde fesat tertibi için toplandığınız zaman siz, konuşma arasında, «Ben vatanımı canımdan daha çok severim,» gibi saçma ve edepsizce sözler söylemişsiniz; buna ne dersiniz?» sorusuna maruz kalınca

— Ben böyle mânasız ve yersiz suallere cevap vermem, diye isyan etti.

Onu en çok şaşırtan şey, daha ortada fol yok, yumurta yokken böyle yaka paça edilip günlerce hapsedilmesiydi

Sonu gelmeyen istintaklarda genç adamın ağzından bir şey alamayacaklarını anlayan görevliler, bu sefer işi tatlılıkla çözmeyi denediler. Agâh Efendi adında bir mustantik

— Evlâdım Ali Kemal, diyordu. Padişahımızın adalet ve merhameti sonsuzdur, gel şu olan biteni itiraf et, biz de elimizden geleni yaparız; netîcede sizlerin de masum olduğunuz meydana çıkar.

Bu yumuşak sözlere kanan mülkiyeli, olanı, biteni ve bu işte bir kötü niyetleri bulunmadığını, samimi ve saf bir dille, yazıp altını imzaladı.

Bundan sonra günler, haftalar geçti. Ne arayan, ne soran vardı. Bu arada zaptiye nâzırı, Ali Kemal'i, Abdulhalim Memduh'u ve öteki arkadaşlarını gerçek bir şefkatle koruyordu. İkide bir Ali Kemal'i çağırıyor:

— Bak evladım, diyordu. Allah şahit ki, sizin büyük bir suç işlediğinize kanaatinde değilim. Bunun için, affınız hususunda Mâbeyn Başkâtipliğine özel yazılar da yazdım. Bunu birkaç kere tekrit de ettim; ne yapayım ki, bir türlü bir cevap bir haber çıkmıyor!

Böylece zaman geçtikçe Ali Kemal'de ve arkadaşlarında ümitsizlik, bedbinlik artıyordu. Bir defasında hapishaneden kaçıp, bir ecnebi vapuruna atlayarak yeniden Avrupa'ya kaçmayı denediler; fakat bu teşebbüsleri de başarısızlıkla sona erdi. Yakalanıp hapishaneye konduklarından tam dokuz ay sonra bir gün saraya çağırıldılar. Kendilerine yine uzun uzun nasihatler verildi. Padişahın merhametinden, lütuf ve âtıfetinden söz edildi; nihayet netice bildirildi: Şimdilik, bir müddet İstanbul'da kalmaları uygun görülmüyordu. Onun için münasip birer vazife ile uzak vilâyetlere gönderileceklerdi. Bu, bal gibi sürgüne yollanmaktı. Ancak doğrudan doğruya sürgün denmiyor, gittikleri yerde iyi, kötü maaş da alacakları için «vazife ile tâyin» deniliyordu. Bu sürülme işinde Ali Kemal'ın hissesine Halep çıkmıştı. Genç adam, bir gün bir Rus vapuruna binerek İskenderun'a doğru yola çıktı. Bu uzak yolculuk ailesini çok üzmüş olduğu için, annesiyle iki küçük kızkardeşi, kendisiyle birlikte gitmekte ısrar etmişler, bunda da muvaffak olmuşlardı

Mersin, İskenderun derken, bir gün kendisini Halep'te buldu. Yanında annesi ve iki kız kardeşi bulunan bu genç sürgün, Halep'e indiği gün on dokuz yaşını sürüyordu

Halep valisi İşkodralı Hasan Hakkı Paşa idi. Genç sürgünü şefkatle karşıladı. Onu uzun uzun teselli etti. Ev bulması, yerleşmesi için gerekenlere emirler verdi

Doğrusunu söylemek lâzım gelirse, küçük yaşından beri gürültü, patırtı ortasında pişen, haylaz olduğu kadar iradesi de yerinde bulunan genç adam, bu sürgünden dolayı öyle hiç de yelse, kedere düşmemişti. Kendisini yokladığı zaman, memleketin yeni bölgelerini görmek, buralarda iyi kötü vazife almış bulunmak gibi sebeplerden dolayı için için memnun olduğunu bile hissetti. Öte yandan Ziyâ Paşalar, Nâmık Kemaller gibi sürgün edilmiş olmak gururunu okşuyordu

O zamanın Haleb'i, Beyrut'la, Şam'la boy ölçüşecek kadar mâmur bir şehirdi, fakat bir idâdisi (lisesi) yoktu. Bir gün, sonradan maarif nâzırı olan, Emrullah Efendi oraya maarif müdürlüğü göreviyle gelince, genç Ali Kemal paçaları sıvadı. Kendisi vilâyet maiyet memuru olduğu halde, Emrullah Efendi ile birlikte bir maarifçi gibi çalıştı. İstanbul'a yazdılar, çizdiler, valiyi sıkıştırdılar, sonunda Halep idâdisini açtılar.

Aradan altı yıl geçti.

Yirmi beş yaşına girmişti. O yıl Halep'e Arif Paşa adında bir vali geldi. Arif Paşa'nın, idaresizliği yanında, bazı sui'stimallere de adı karışmıştı. Kendisi fazla bir şey yapmasa bile emrindekiler halkı soymaya başlamıştı. Bilhassa bunlardan bir polis komiseri işi açıkça hırsızlığa, edepsizliğe vurmuştu. Arkasını Arif Paşa'ya dayadığı için astığı astık, kestiği kestik bir adamdı. Bir gün hükumetten çıkarken bu komiser, aleyhinde bulunduğunu duyduğu Ali Kemal'e ağır küfürlerde bulundu. Çocukluğundan beri kavgaya şerbetli bulunan Ali Kemal, komiseri ayakları altına aldı, evire çevire dövdü. Galiba bu işte halktan da ona yardım edenler olmuştu. Ertesi gün Ali Kemal'i makamına çağıran Arif Paşa, burnundan soluyordu. Aralarında şöyle şiddetli bir konuşma geçti :

— Ali Kemal Efendi, senin kırdığın ceviz bini aştı artık.

— Bini aşıp da ne olmuş paşa hazretleri? Ona bakarsanız, sizin yaptığınız irtikâplar da göklere çıkmış bulunuyor

— Vay, terbiyeni takın; alımallah şimdi seni hapse attırırım.

— Kılıma bile dokunamazsınız.

Bu ağız dalaşından sonra vali de, Ali Kemal de, birbirinin aleyhinde, Mâbeyn Başkâtipliğine telgraflar yağdırdılar.

Artık çocukluk ve ilk gençlik yıllarını geride bırakmış olan Ali Kemal, annesiyle kızkardeşlerini İstanbul'a yolladı. Ve bir gün, usulca Suriye'ye, Mısır'a doğru yola çıktı ..

(Devamı var)

Ali Kemal, gençlik yıllarında arkadaşlarıyle.

İspanya'daki Büyük İslâm Eserlerinden

KURTUBA CAMİİ

Yazan: Suphi Uzunca

«BENZERSİZ büyüklüğü, rakipsiz desen güzelliği, suslemedeki incelik ve inşasındaki cesaretle Kurtuba Camii eşsizdir.»
El Makkari

El Makkarî, XVI. yüzyılın sonu ile, XVII. yüzyılın başında yaşamış büyük bir yazardır. Kurtuba Camii'ni yerinde görmüş, incelemiş ve izlenimlerini yazdığı kitabına geçirmiştir. İncelediği büyük cami o günden bu yana güzelliğinden hiçbir şey kaybetmemiş ve Calvert'in yazdığı kitapta en güzel tarifini bulmuştur: «Bugünkü katedral şekliyle bile Kurtuba Büyük Camii, dünyanın en büyük İslâm eseridir».

Araplar 711 senesinde İspanya'yı ele geçirdikten sonra, burada yaşayan Hıristiyanlar'ın kılına dahi dokunmamışlar, her işte olduğu gibi, dinî düşünce alanında da serbest bırakmışlardı. Onlara ticarî serbestlik vermiş, daha önceki idarecilerin ağır vergilerinden kurtarmış ve Suriye, İran'da yaptıkları gibi kendilerinden önce burada yaşayan Vizigot ve Romalılar'dan kalma medeniyet unsurlarını kabûl etmişlerdi. Hoşlarına gittiği için de memleketin güneyinde yerleşen Vandallar'a dayanarak bu yarımadaya el - Endülüs adını vermişlerdi. Bundan sonra da İspanya'yı yalnız fikir alanında değil, güzel sanatlarda da suratle rönesansa götürenler Araplar'dır. İşte Kurtuba Büyük Camii, bazılarına göre, bu arada büyük yazar ve filozof Will Durant'a göre, Blue Mosque «Mavi Camı» bu sanat özgürlüğü içinden doğmuştur.

Caminin kurucusu I Abdurrahman'dır. Şu Abbâsîler'in kılıcından kurtulan Emevî soylu genç emîr. Abdurrahman, Şam'dan uzak buralarda zaman zaman vatan hasretini çekerdi. Onun için öyle bir cami yaptırmak istiyordu ki, ikinci bir Kâbe olsun ve Şam'daki Ümeyye Camii'ni geçsin. Bu maksatla yer arandı ve Guadalquivir nehri üzerindeki köprüye yakın bir yer bulundu. Burası eski bir Roma tapınağıydı. Tanrı Janus için yapılmıştı. Daha sonra Hıristiyan Vizigotlar burayı kiliseye çevirmiş, adına da San Vicente demişlerdi. Başlangıçta kiliseye dokunulmamıştı. Aynı çatı altında hem Müslümanlar, hem de Hıristiyanlar dinî görevlerini yapıyorlardı. Fakat zamanla Kurtuba'nın nüfusu artınca ve İslâmiyeti kabûl edenler çoğalınca, Abdurrahman para ödeyerek kiliseyi satın aldı, yıktırdı ve 786 yılında yerine bir camının yapılmasını emretti. Bu camide Abdurrahman teselli bulacaktı. Onun için o buhran dolu günlerinde hemen her gün nehrin kenarına gelir ve inşaatı yakından takip ederdi. İnşaatın ilk kısmı bittiği zaman Abdurrahman adamakıllı çökmüş ve bir yıl sonra da ölmüştü.

Cami, ilk şekliyle 8 nefli (Suut Kemal Yetkin'e göre 9) bir harem ve geniş bir avludan ibaretti. Orta nef diğerlerinden daha genişti. Hattâ David Talbot Rice'a göre bu nef adedi on birdir. Talbot Rice, bu camideki haremi Kudüs'deki Mescid-i Aksa Camii'ninkine benzetir. Esasında bu ilk yapıda Suriye etkisi kendisini ilk bakışta gösterir. Kurtuba Camii'nın arkadlarının üzerinde at nalı kemerleri vardı ki, bu da Şam'daki Ümeyye Camii'ni hatırlatmaktadır.

Geçen 200 sene içinde cami 4 defa genişletildi. 833 senesinde II. Abdurrahman, 965'te II. Hakem ve 987'de de kuvvetli vezir El - Mansur zamanında, II. Abdurrahman doğuya ve batıya birer nef ilâve etti. Kıble duvarı 25 metre geriye alındı. Bu suretle de kemer gözleri 20'ye çıktı.

II. Hakem zamanında da cami dar gelmeye başlayınca, tekrar genişletildi. Kıble duvarı tekrar geriye doğru uzatıldı ve on bir nef ve on bir kemer gözü ilâve edildi. II. Hakem'in en güzel ilâvesi, mihrab ile iki küçük kubbenin çevirdiği büyük kubbe ve minberdir. Minber ile mihrâb arasında çok güzel bir âhenk yaratılmıştır. At nalı şeklinde olan mihrâb yedi kenarlı ve duvarları altın renkliydi. Koyu kırmızı ve mavi satıh üzerindeki altın

Kurtuba Camii'ndeki arkadlar

yazılar çok meşhurdu. İnce sütunlar ve süslü kemerlerle taçlanmıştı. Minberin kıymetli ağaçlardan ve fildişinden yapılmış 37.000 adet panosu vardı. Abanoz, ağaç kavunu, öd ağacı, kırmızı ve sarı sandal ağaçlarından meydana getirilmiş panolar altın ve gümüş çivilerle birleştirilmiş ve kıymetli taşlarla süslenmişti. Bu minberde, altın işlemeli, koyu kırmızı ipekle sarılı mücevherle taşlandırılmış bir kutu içinde Halife Osman tarafından yazılmış ve öldürüldüğü zaman onun kanı ile lekeli Kur'ân'ın bir kopyası bulunuyordu (Will Durant)

Kurtuba Büyük Camii'nın en güzel özelliği çift kemerleridir. Sütun başlıkları yalnız kemerleri değil, kemerler arasından yükselen hafif ayakları da taşır. Alt kattaki kemerler at nalı şeklindedir. Yukarıdakiler ise çeşitlidir. At nalı, yarı daire, dilimli kemerler gibi. İki katlı kemerler bize Romalılar'ın su kemerlerini hatırlatırsa da bunu en iyi şekilde ve gerektiği yerde kullanıp camiye yükseklik temin eden Kurtuba Büyük Camii'nın ismi bilinmeyen üstad mimarı olmuştur.

Kullanılan sütunlar, sütun başlıkları eski Roma ve Vizigot kalıntılarından temin edilmiş, fakat bunları âhenk içinde kullanan yine o mimar olmuştur

Camının avlusuna geometrik şekiller ve çiçek motifleriyle dekore edilmiş at nalı kemerlerle çevrili 19 portaldan girilirdi. Ortada büyük bir şadırvan vardı. Şadırvanın 4 çeşmesi vardı. Bunlar büyük yek pare mermerden işlenmişti. Bu mermerlerden her birini taş ocağından buraya taşımak için 70 öküz kullanılmıştı. Avlunun sathı renkli yer çinileriyle kaplıydı.

Bir zamanlar camının harem kısmının ahşap ve süslü tavanından aşağıya 200 şamdan sarkardı. Yer ve duvarlar mozaiklerle kaplıydı. Mozaiklerin Bizans'tan gelen sanatkârlar tarafından yapıldığı söylenir.

Bin sene geçmiş olmasına rağmen bugün bile parlaklıklarından bir şey kaybetmemişlerdir. Bu mozaiklerde bilhassa bitki unsurları en önemli yeri alır. Geometrik şekiller de vardır.

Avrupa'da İslâm sanatının ilk büyük eseri olan Mavi Camı veya Kurtuba Büyük Camii, 1238 senesinde kiliseye çevrilmiş, 1523'te de orta kısımdaki sütunlar yıktırılarak bir kor ilâvesiyle katedral hâline getirilmiştir. İslâm sanatının yumuşak, âhenkli, iç açıcı güzelliği ile, gotik sanatının kasvetli havasının aynı çatı altında toplanması, tarihin ve talihin bir cilvesinden başka bir şey değildir.

Bir sanat şâheseri olan Kurtuba Büyük Camii'nın III. Abdurrahman tarafından yaptırılan o eşsiz minaresi hakkında El Makkarî, «bu minare, dünyanın sayısı az hârikalarından biriydi» diyor.

Bugün bir katedral hâlinde olmasına rağmen camı, güzelliğinden bir şey kaybetmemiştir.

Kurtuba Camii'nin içinden bir görünüş.

Devlet Hil...

İki Celâlî Başı

Yazan: Ragıp Şevki Yeşim

KUYUCU Murad Paşa I. Ahmed'in huzuruna çıkınca:

— Padişahım, dedi, size müteallik bir sözüm vardır, ricam budur ki, nedimleri nizden bir ferd kalmaya ve vâkıf olmaya.., Sonra gizlü işimiz âşikâre olup maslahat yetmez.

Padişah el çırptı, nedimlerini dışarı çıkarttı ve:

— Kımesneye demezem, diye söz verdi

Kuyucu Murad Paşa, vak'ayı kısaca anlattı: Senelerden beri Anadolu Celâlîleri ile mücadele ediyordu. Birçoklarını temizlemişti. Birçoklarının kökünü kazımıştı. Fakat ille İçel topraklarında hâkim olan Muslu Çavuş'la, Aydın ve Saruhan sınırları içinde bir şah gibi at oynatıp, kılıç sallayan Yusuf Paşa'yı bir türlü ele geçirememişti.

Murad Paşa, kısık bir sesle dedi ki:

— Musli Çavuş nam şakînin altı, yedi pâre kal'ası vardır. Üzerine leşker gönderilse cenk etmek lâzım değil. Dağdan taş yuvarlamakla leşkeri helâk eder. Ben, kenduye bir mektup yazdım, vâfir yemin ile İçel sancağını kenduye verdim. Karaman Beylerbeyisi Zulfikar Paşa ile gelesin ve Üsküdar'da asker-i İslâm'a mülâkı olasın, dedim.

Murad Paşa koynundan Musli Çavuş'a gönderdiği, muhabbetlerle ve yeminlerle dolu mektubun müsveddesini çıkardı. Sonra ikinci bir mektubu daha padişaha gösterdi

— Yusuf Paşa Celâlisi'ne dahi muhabbetnâme ve nice turlu va'deleri mutazammın haber ile bunda getürmek tedbirin eyledim ve mansıb vereyin, dedim. Kendu dahi gelmeği va'deyledi. Bu ikisi def'olunsa Anadolu tamam fetholunmuş olur. Benim padişahım, bu sırrı kimesneye fâş eylemeyesin.

Padişah memnundu, elindeki mektuplara şöyle bir göz attıktan sonra:

— Eyü eyu! dedi. Hak Tealâ işini rast getüre!

■

XVII. yüzyılın başlarında Anadolu'da at oynatan Celâlî eşkıyâları içinde Yusuf Paşa, Saruhan ve Menteşe'nın âdeta padişahıydı. Bütün bu bölgenin ovalarında ve dağlarında, 4.000 atlısı ile beraber, rahat ve serbest dolaşıyordu. İmparatorluğun ordusu, bu yakışıklı ve zeki paşayı bir türlü ele geçiremiyordu. Ya kaypak bir çarpışma ile sıyrılıp dağlarda kayboluyor, ya da karşısına çıkan kuvvetleri çabucak eziyordu

Bir sabah İstanbul'dan bir Çavuşbaşı alayının, Muğla'ya geldiği haberi alınınca halk, paşanın yine bir tuzağa düşürülmek üzere olduğunu anladı. Çavuşbaşı, Vezir-i âzam Murad Paşa'dan geliyordu. Yusuf Paşa'nın 20 odalı büyük evinin önüne varınca kethudâlardan biri koşup Çavuşbaşı'yı karşıladı

— Ne istersiz? Paşa'yı görmek dilerseniz dileğinizi söylen, varın, gıdın! dedi

Çavuşbaşı tenbihliydı

— Yok, ille Paşayı görmek gerekmez

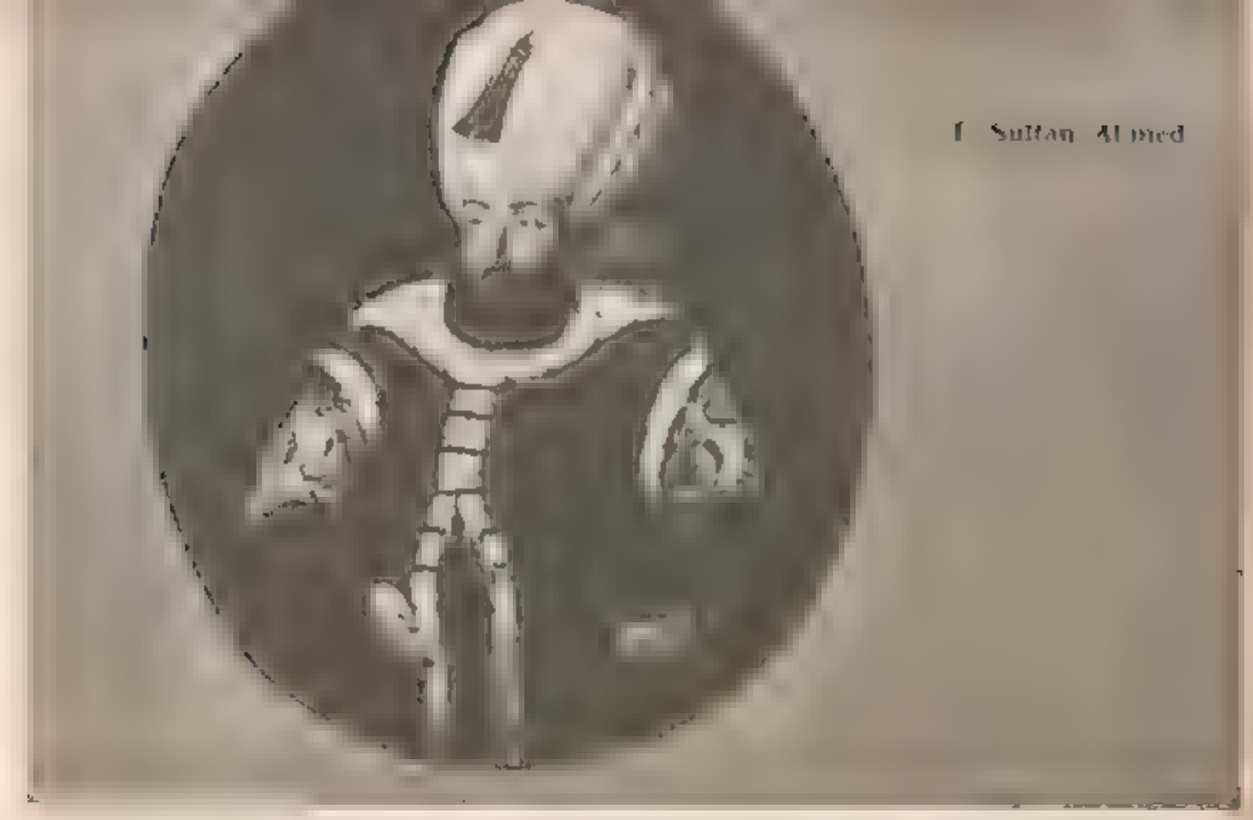

I. Sultan Ahmed

Devletlû vezîr-i âzam efendımızden kenduye bir nâme getürdük. Size versek de olur. Paşa efendiniz bize cevabın verirlerse ne âlâ, başımız üzere, alır götürürüz. Yok, eğerçi vermezler ise duadan fâriğ olmazız, dedi.

Kethudâ, mektubu Yusuf Paşa'ya getirince Paşa biraz heyecan, biraz da merakla açtı, okudu. Sonra kethudâsına emretti:

— Var git, bolukbaşılar toplanıp gelsunler, müşavere eylememiz gerek!

Altında sadece «Murad» mührü bulunan bu mektupta şunlar yazılıydı:

«Benim oğlum,

«Senin bâzı evsafın eşittim, istihsan ettim. Berhudâr olasın. Bu kadar cemiyetin var iken asla zulmün işitilmedi. Adalet ise ancak olur. Ama her ne denlü zulmün yoğ ise de nâmın yine Celâli'dir. Ne olaydı, bu zorbalık nâmından kurtulaydın.

«Bir tâze yiğitsin, sana acırım. Leşker çıkarıp Kızılbaş'la doğuşecek âdemsin. Hâl böyle iken üzerine asker gönderilmek lâzım gelur. Bilesin ki bu devlet-i Osmaniye Allah vergisi bir devlettir. Bunlara dağlı, eşkıyâ hayretmedi. Canbolatoğlu, Kalenderoğlu, Kara Said senden ziyade idiler. Ne oldu, nice oldu?»

«Gel sözüm dinle, dünya ve âhiret oğlum ol. Sana inandırmak için yemin-i billah ederim ki padişahtan sana zarar olmaya. Bu baharda şu ihtiyarın Kızılbaş üzerine gitmesi ferman olundu. «Benimle gel, sefer eylet» diyemem. Velâkin, bulunduğun diyarda kalıp padişaha kol, kanat ol. İhtimâl ki kör kılıçlı biri çıkar, o zaman onun izâlesi hizmetinde bulunursun.»

«Bu nasihatımi tutmaz isen, Acem seferini bir tarafa bırakır, üzerine varırım. Ona göre gözünü aç. Verdiğim yemine itimat et. Birkaç gün sonra Üsküdar'a geçmek üzereyiz; gelip Üsküdar'da Orduy-ı Humâyûn'a katıl. Seferli olduğun için, kapın yerinde dursun. Çok zaman için gelmek lâzım değil. Birkaç gün bizimle buluşup saadetlü padişah hazretlerinin ellerin öpersin. Eğerçi inadında ısrar eder, elinden geleni komazsan, kürrüne ve katline ferman verilir, üzerine asker varır. Akıllı âdemlerinle görüş. Sana faydalı olan ne ise sen bilursün. Mektubuma cevap viresin.»

Üveys Paşa'nın kethudâsı olan Yusuf Paşa, baş kaldırdığı günden beri Saruhan ve Menteşe'de istediği gibi at oynatıyordu. Fakat hiç eksilmeyen bir kaygusu vardı: Ergeç bir gün tuzağa düşeceğini düşünüyor ve daima kendisini affettirecek bir çâre arıyordu. Nasıl ki bolükbaşılar ve adamlar gelip de meclis toplanınca, Yusuf Paşa, İstanbul'a gitmenin çok münasip olacağını söyledi ve bu fikrin savunmasını yaptı. Bolukbaşılar ise hiç de kendisi gibi düşünmüyorlardı.

Bu dahilden sözlere her kim inanmışsa âkibet datlu canından oldu. Bu nasıl kocanın yeminine itimat caiz değildir, dediler.

Yusuf Paşa:

— Ya varmadığımız surette bizerimize gelse cevaba kaadır misiz? diye sordu.

— Anadolu vâsıdır, dediler. Karşı durmak lâzım değil. Bir tarafa dahi gideriz. Kasım günlerinde onlar giderler, biz de iktiza eden sahillerde kışlarız.

Bâzıları ise Yusuf Paşa gibi yumuşak düşünüyordu.

— Katlımıza fetva vırulur ise ilgun ayağa durup dağ taş bize düşman kesilir, diyorlardı.

Nihayet uzun görüşmelerden sonra Yusuf Paşa ve adamları şuna karar verdiler:

— Doğrusu bu ki, mektuba inanıp gideriz. Amma çok ihtiyatlı olmak gerektir. Ölüm mukadder değilse öldurmeye kaadir değildir.

Hemen oturuldu, Kuyucu Murad Paşa'ya bir cevap yazıldı:

«Çünki bizi dâvet buyurmuşsuz. Asla emrinize mumanaatımız yoktur ve yeminınize itimad edip devletle Üsküdar'a mürûrunuzda mübarek ayağınız toprağına yüz sürmek mukarrerdir» denildi.

■

Aradan bir ay geçmemişti ki Yusuf Paşa adamlarıyla beraber Üsküdar'da görüldü. Orduy-ı Humâyûn içinde otağını kurdu ve Kuyucu Murad Paşa'nın huzuruna çıktı. Paşa bu genç ve ateş bakışlı Celâli'ye saygı gösterdi:

— Dünya ve âhiret oğlum oll dedi. Kendisine ve adamlarına hil'atlar giydirdi, ağır hediyeler verdi. Sonra da padişahın huzuruna çıkarttı, el öptürdü.

Yusuf Paşa bütün bu törenlerden sonra, şüphelerinin yok olduğunu görüyordu. Fakat.

— Bizi gönderin, gidelim, mal tahsiline başlayalım, dedikçe Murad Paşa yine okşayıp okuyor, Yusuf Paşa'nın gitmesini önlüyordu. Fazla ısrar karşısında da bir gün Yusuf Paşa'ya Manisa arpalığını verdi, onun ufak şüphelerini de bununla yok etti.

Halbuki öte yandan halk ve devlet erkânı Yusuf Paşa'nın sağ bırakılmasına kızıyorlardı:

— Gördün mü? Koca serdârın iki ayağı çukurda. Böyle kuvvetli düşmanı ele geçirmiş iken malına tamâ ediyor, yine arpalık ile gönderiyor! Allah belâ virsun! Yazık, kendi âhiretini yıktıktan gayrı, etrafın tahribine dahi sebep oluyor, diyorlardı.

Onlar böyle konuşa dursunlar, Murat Paşa'nın düşüncesi şuydu: Biraz daha işi uzatıp Celâli Musli Çavuş'un Konya'da, Zülfikar Paşa'nın eline düşmesini beklemek gerekti.

■

Küçük Asya'nın bütün güney dağlarına Musli Çavuş hükmederdi. Keçi gibi bir zorbaydı. Ordunun kendisini bastırmaya geldiğini duyunca Toroslar'ın yalçın tepelerine doğru tırmanır, kayalar üzerine kurulmuş taştan kalelere kapanır, uçurumlar kenarında avcılarını gözlerdi.

XVII. yüzyıl başında Anadolu'yu bir çekirge sürüsü gibi dolduran Celâliler'i ancak Kuyucu Murad Paşa alt edebilmişti. Çukurları insan vücutlarıyla dolduran, eşkıyâ kellelerinden ehramlar yapan bu gözü pek vezir, Musli Çavuş'la başa çıkamamıştı. Canbolâtoğlu'nu ele geçirmek için Konya'dan Haleb'e yürüyen Kuyucu, Larende'ye geldiği zaman Musli'nin peşine düştü. Kızıl ve sarı bayrak ağalarıyla bir yeniçeri güruhunu zorbanın üzerine gönderdi. Osmanlı askeri taşlara, kayalara tırmandı, keçi yollarından geçti, fakat Musli Çavuş'a yetişemedi. Musli Çavuş Osmanlı geldikçe dağları kucaklıyor, peşinde kesme kayalar, uçurumlar, yaylalar, dereler bırakıyor, sert rüzgârların delicesine estiği yerlerden onlara, tıpkı bir kartal gibi, yükseklerden bakıyordu.

■

Kış gelince ordu, ilkbaharda yeni bir Doğu seferine çıkmak üzere Üsküdar'a geçmişti. Kuyucu Murad Paşa bu ordunun yine serdarıydı. Kana, cana, fervad ve aha karşı kalbının bütün sırçadan pencerelerini kapamış, kafasını Musli Çavuş'un ele geçirilmesi üzerinde işletmeye başlamıştı.

Musli Çavuş'u bir türlü bastırıp kıstıramadıktan sonra Paşa'nın yaptığı şey ona İçel beyliğini vermek oldu. Böylece zorbayı uyuşturacağını düşünmüştü. İşte bu uyuşukluk koca vezirin işine yarayacak, Musli Çavuş'u tuzağa düşürecekti.

Nasıl ki birkaç gün sonra Musli Çavuş'a hitaben bir hatt-ı humâyûn çıktı. Kuyucu Murad'ın uygun gördüğü şekilde padişahın muhrunu taşıyan bu emirde şöyle deniyordu.

«Sen ki İçel beyisin, baharda Acem seferine hazır olasın. Karaman beylerbeyisi Zülfikar Paşa ile orduy-ı humâyûnuma gelesin, böyle bilesin».

Kuyucu Murad Paşa, Musli Çavuş'a iletmesi için Karaman Beylerbeyi Zülfikar Paşa'ya yolladığı hatt-ı humâyûna, Paşa'ya hitaben şu kısa mektubu da ilâve etti:

«Kendüye İçel verilen Musli Çavuş'u

ele getürmede ne denlü ihtimam ettim mütit olmadı. Sengistan (1) yerde olmağla, asker gonderilmek munasib olmamağla mudaraa içun İçel mansıbı verildi. Ve sefer teklif olunmayıp bu dafa, Acem seferine gelesun, deyu Karaman beylerbeyliği vaadolundu. Senin tarafından dahı usulunce aldayıp ola ki ele getüresin. Mansıp sevdasıyla gele ve tamam riayet edup kenduyü inandırasın. Şöyle ki sana ıtımat eyleyüp yalnız gelmeye başlaya. Fırsat bulıcak aman vermeyüp başını kesesin ve Âsitane'ye (2) gönderesin. Bu hizmeti edersen sana Anadolu eyaleti vezâret ile ihsan olunmak hususunda muteahhit olurum. Padişaha bir azîm hizmet görmiş olursun. Ve oğlun Mehmed Bey'e İçel virülür. Er gibi olasın. Bu hizmetin ıtmamı senin tedarikine merbuttur, böyle bilesin».

■

Bir ay geçmişti Kuyucu Murat Paşa derin bir sükûnet içinde Musli Çavuş'u bekliyordu. O, bu hayırlı bekleyişinde iken Konya da kanlı bir hâdise cereyan ediyordu.

Vezir-i âzamdan «Gizli oyun mektubu» nu alan Karaman beylerbeyisi Zülfikar Paşa, hatt-ı hümâyûnu bekletmeden Musli Çavuş'a gönderdi. Dağdan şehire, dikenden kuş tuyüne inmek gibi bir hayâle kapılan Musli Çavuş, İçel'e bey olmakta neler, ne zenginlikler kazanacağını düşünerek tereddut göstermedi, hazırlığını yaptı, binlerce askeri ile bir gün Konya'ya doğru yola çıktı.

Bu heybetli dağ Celâli'sinin gelişi Zülfikar Paşa için bir nimetti. Musli Çavuş'u büyük bir riayetle karşıladı, onun

— Eyaletinizdir, gelin birkaç gun anda zevk edelim! diye İçel'e dâvetini bile reddetmedi. Beraberce gittiler, kaleleri gezdiler. Beraberce içtiler, eğlendiler. Yirmi bir gunluk bir gezintiden sonra nihayet yine ikisi birden Konya'ya dondüler.

Musli Çavuş memnundu. İçindeki şüpheler bütünü ile yok olmuştu. Paşaya inanıyor, onun yerinin kendisine verileceğini düşundukçe de zevkle kuşağını okşuyordu.

Bir gün Paşa Musli Çavuş'a:

— Meram seyrine gidelim, dedi.

Zorba, yeni bir zevk ve eğlence âleminin müjdesiyle canlandı. Atlarla Meram bağlarına çıktılar, oradaki köşklerden birinde içip zevke başladılar. Zülfikar Paşa tuzağını kurmuştu. En çok guvendığı adamlarına Musli Çavuş'un öldürülmesi emrini vermişti.

Paşa ile Musli Çavuş, köşkun verandasında billûr surahilerden lâl renkli şarapları içer, biz gibi sularda soğutulmuş türlü meyvalarını yerlerken Musli'nin adamları da etraf bahçelere dağılmışlar, içmeye, eğlenmeye koyulmuşlardı

Paşanın adamları tetikteydi. Onun bir işaretini bekliyorlardı. Nihayet Musli Çavuş âmirâne zevkederken, Zülfikar Paşa, koynundan al çevresini çıkararak işaretini verdi. Paşa'nın adamlarından biri kuşağında sakladığı kemendi birdenbire çıkarıp Musli Çavuş'un başına fırlattı. Musli Çavuş bunu görünce:

— Haaayl diye haykırarak yerinden sıçradı. Bir elini hançerine attı, diğer eliyle de boğazına geçmiş kemende yapıştı:

— Hay bre kahpe Paşa!. . diye bağırdı. İkinci defa sıçramak istedi, yapamadı Paşa'nın adamları bir kurt sürüsü gibi uzerine çullandılar, kısa bir boğuşma oldu. Musli Çavuş'un boynuna ilmiklenmiş olan kement sıkıldıkça sıkıldı ve nihayet zorbabaşı nefessiz kaldı, burnundan kan boşandı

Bir kenara çekilip bu müthiş sahneyi seyreden Paşa:

— Kesin başını! diye emir verdi.

■

Bir sabah Kuyucu Murad Paşa'nın kethudâsı, Paşa'ya mâcun bokkasını verirken:

— Devletlûm, «Zülfikar Paşa'dan gelürün, serdarı görmek isterin, deyû bir âdem geldı» dedi.

Paşa'

— Tiz getur, gelsın, bekletmen! diye bağırdı

Az sonra Karamanlı bir sipahi, Paşanın otağına girip yer öptü ve elindeki meşin torbayı vezîr-i âzamın önüne bıraktı:

— Devletlû vezir, Musli Çavuş nam şakının başıdır, Zulfikar Paşa kulunuzun mujdesidir, dedi.

Paşa derhal yerinden kalktı, torbayı bir kenarından açıp kesık başa baktı, sonra gelen adama dondü:

— Berhudâr olun, hizmet ise bu kadar olur. Zınhar, geturduğun baştan kimesnenin katre haberi olmaya. Yoğise vallah başın keserim, dedi

Vezîr-i âzam sevinç içinde padışaha koştu:

— Devletinde bir kavi düşmanın başı geldi padışahım. Şimdengeru bunda olanın (Yusuf Paşa demek istiyor) tedarikı görulür, dedi.

Padışah çok memnun olmuştu. O kadar kı, Murad Paşa'ya «Lala» diyeceğine «Babacığım» diye hitab etti

(1) Taş ve kayalık yer

(2) İstanbul'un diğer bir ismi

Küçük Asya'nın güney dağlarına Musli Çavuş hükmederdi.

— Benim babacığım, senin bana eylediğin hizmetin Hak Teâlâ mukâfatını edc Sen nice makûl ise öyle eyle, diye dua etti

■

Ertesi gun sabahleyin Paşa, adamlarını çağırttı:

— Varın oğlum Yusuf Paşa'yı bunda dâvet eylen, gelsin şerbet içelım, dedi.

Derhal Yusuf Paşa'ya koşuldu

— Sahib-i devlet sultanıma muntazırdır, buyrun, şerbet içmeyel dendı.

Kuyucunun yumuşak yüzüne, tatlı, şefkatli sesine butünü ile kanmış olan Yusuf Paşa, akına en ufak bir şüphe gelmeden kalktı, vezîr-i âzamın çadırına geldı. Koca vezir yine kendini güleç bir yuzle karşıladı, kollarını açarak:

— Behey oğul, sana muhabbetimi bilursun, sensiz şerbet içmek olur mu? Hele ki tenhada başbaşa verip söyleşmekten, ziyâde hazzeylerim. Gelin, çadır ardına gidelim, tenhada oturalım. Geleni dahi komasınlar. İnşaallah-ü Teâlâ yarın sizlere icâzet olur, gidersiz!

Yusuf Paşa'nın koluna dayanıp, onu da beraberinde sürükleyerek çadırın arkasındaki bir yere gittiler, oturdular, az sonra önlerine gelen kahvaltıyı beraberce yemeye başladılar. Bir taraftan da vezîr-i âzam İran serhaddinde olup bitenleri anlatıp duruyordu. Sohbetin bu en tatlı anında Kapıcılar Kethudâsı çekine çekine içeri girdi, boyun kırdı:

— Devletlûm, ne buyurursuz, Avlonya Beyi Hüseyin Bey gelup yetti, ne cevap edelım? dedi

Murad Paşa sahte bir hiddetle dikildi:

— Bre ne temâşâdır? Bir vakıt olmaz ki kendü safâmızda olayız. (Yusuf Paşa'ya dondu) N'ola, ben taşra çıkayım, siz buyrun taam edin! dedi ve ağır ağır kalkarken Ömer Kethudâ ile Sarı Hüseyin Ağa, Mazhar Ağa ve Hâfız Acem Mehmed'e hitab etti.

— Sizler oturun, Paşa oğluma yoldaşlık edip taam yiyin! diye seslendi

Kethudâ ile Paşa'nın adamları, Murad Paşa çıkar çıkmaz Yusuf Paşa'nın etrafına oturdular. Çaşnigîrler Kethudâsı Ali Bey ayakta, Yusuf Paşa'nın arkasında kaldı

— Buyurun! diye Yusuf Paşa'ya ikram edilirken, Ali Bey birdenbire Paşa'nın ensesine el atıp başından tülbendini çekti. Bir başka çaşnigîr atıldı, Paşa'yı sofra yanına yıktı. Diğerleri de üzerine atılınca, Yusuf Paşa parmağını bile kıpırdatamadı. Goz açıp kapayıncaya kadar başı gövdesinden ayrıldı, kan sofrayı kapladı.

Bu sırada arka çadırın perdesi kalktı, ihtiyar Kuyucu göründü. Gözlerini yerde yatan Yusuf Paşa'nın kesık başına, başsız gövdesine dıktikten sonra sâkin, rahat bir sesle:

— Varın, meytin otağ önüne bırakın, malının kabzı içun de Defterdârı çığırını ded

İlk Osmanlı Donanması Ve Karamürsel Bey

Yazan: Şemsettin Arkan

OSMANLI kaynaklarında ilk Osmanlı Turk denizciliği hakkında hemen hiç bilgi yok gibidir. Anadolu'da Selçuklular devrinden itibaren Türk denizciliğinin gelişmeye başladığını ve ondan sonra Tevâif-i Mulûk denilen Anadolu Turk beylerinden kıyı boylarında bulunanların Türk denizciliğini geliştirmede büyük yardımları olduğu muhakkaktır

Selçuklular'ın Karadeniz amirallerinin merkezi Sinop ve Akdeniz amirallerinin merkezi de Antalya idi. Emirlerinde filolar bulunan bu amiraller aynı zamanda birer sahil valisi durumunda oldukları için mulkî ve askerî selâhiyetleri de olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı Türkler'i Bizanslılar'la antlaşma yapmak için bazen Istanbul'a gittiklerinde bile mecburen Bizans gemilerine binerlerdi

Osmanlılar denize ulaşınca artık denizden gelecek tehlikeleri önlemek, kıyı boylarını korumak ve mustakbel gelişmeleri sağlamak için bir donanmaya, hattâ çok güçlü bir donanmaya şiddetle ihtiyaç olduğunu anladılar.

Orhan Gazi, Suleyman Paşa, Hacı İlbey ve İslâmiyet'i kabûl eden sâbık Bursa muhafızı Evrenos Bey, namlı sergerdelerden Ece Bey'le Guvercinlik mevkiinde toplanarak bu önemli ve hayırlı işi görüştüler, bir donanma kurulmasına karar verdiler. Rivayete göre Orhan Gazi'nın bu görüşmeyi Güvercinlik'te yapmasının sebebi, Karesi Beyliği'ne ait tersane ile, orada yapılmış ve yapılmakta olan gemileri ve gemi mürettebatının eğitimlerini izlemek, incelemek ve yapım gerekleri hakkında bilgi almak içindi.

Gemi inşasına ve deniz kuvvetinin teşkilâtlandırılmasına Karamürsel Alp görevlendirildi.

Karamürsel Alp'in nereli olduğuna dair bilgi olmadığı gibi üzülerek belirtelim ki doğum ve ölüm tarihi de belli değildir.

Rivayete göre Osman Gazi ordusunda hizmet etmiş ve Orhan Gazi ile yakın silâh arkadaşlığı etmiş ve dirayetli komutanlardan biridir. İzmit korfezinin güney sahilindeki Prenetos (Pronectus) kasabasını fethettikten sonra, fethettiği yere kendi ismi verilerek, Karamürsel denmiştir

Diğer bir söylentiye göre, Mursel Alp Karesi Beyliği deniz kuvvetlerinde görevli bir başbuğ olup, Güvercinlik'teki görüşme sırasında Karasi Beyi tarafından Orhan Gazi'ye takdim edilmişti

Aşık Paşazâde «Tevârîhi Âli Osmân»da bu vak'ayı şöyle anlatmaktadır: Karamürsel derler bir bahadır, ol kenarı ona timar verdiler, gaziler, timar erlerini kenâra götürdüler, İstanbul'dan gemi çıkıp vilâyet urmasun devû.

Orhan Bey İzmit'i fethedip kiliseler yıkıp, mescitler ve medreseler kurdu. Karamürsel derler bir er vardı, olkenarı ona verdi. Vilâyetin timarı ülüşdürürdü. Onlar dahi gelip ol kenarı beklerlerdi. Istanbul'dan bir can çıkarmaz olurlar ve Akçakoca ile gazilere timar uluştürurdu

Karamürsel derler bir dilâver var idi O kenarı ona verdi. Vilâyetini timar ülüşurdü. Timar erleri o kenara geldiler, Kostantani'den gemi çıkarmaz oldular, muhkem beklediler, gemi çıkıp ol kenarı urmayalar.

Osmanlı Turk denizcilğinin ilk devir tarihi bakımından büyük önemi olan bu fıkralar bize İzmit körfezinde bir nevi sahil komutanlığı kurulmuş olduğunu göstermektedir.

Karamürsel Bey, Osmanlı egemenliği altına giren kıyıları komutası altına aldıktan sonra, buraları tamamen elde ederek Rumlar'dan temizledi, ancak elinde deniz kuvveti olmadığından Bizans'ın kadırgaları sık sık sahillere baskınlar yaparak, Karamürsel halkını çok tedirgin ediyorlardı

Rivayete göre gemi inşasına, kasabanın güney batısındaki koyda bir tersane kurularak ve büyük bir gizlilik içinde, sıkı bir gözcü ve emniyet tertibatı alınarak başlanılmıştı.

Bu tersanede ilk defa beş gemi yapılmış ve bu gemiler tamamen Bizanslılar'ın gemilerine benzer tipte inşa edilmişti. Hafif ve süratli olan ve İnce Donanma tâbir edilen bu gemilerin mürettebatı en gözü pek, mert ve öğretime tâbi tutularak vurucu ve yenici bir kuvvet olarak yetiştirilmişti.

Gemiler ikmal edildikten, mürettebatın yetiştirildiğine kani olunduktan sonra, bir sabah gün doğmadan bu beş gemi Bizans gemilerinin forslarının aynı oldukları hâlde denize açıldılar. Başbuğ Karamursel Alp en öndeki gemudeydı, gemisinin kıç ustunde, ayakta ve dımdık duruyordu, heyecanlıydı, kabına sığamıyordu. Heyecanlı idi ama, aynı zamanda imanlı idi ve başaracağından emin babayiğitlerin iyimser hâliyle, keskin gözlerle bir taraftan suların uzerinde martılar gibi akıp giden gemilerine bakıp gururlanıyor, bir taraftan da duşman gemilerini gozden uzak tutmuyor ve pervasızca onların üzerine gid vordu Duşman gemileri, kendilerinden sandıkları bu gemilere yanaştılar, o zamanın kadar sessiz yerlerinde oturmuş olan iyi yetiştirilmiş, gözu pek, yigit Osmanlı Türk leventleri derhal duşman gemilerine atlayarak yaman bir boğuşma ile duşmanı kısa zamanda perişan edip, beş gemiyi zaptederek yedekte Karamursel'e getirdiler. Neye uğradığını şaşıran bir Bizans kadırgası güçlükle kaçarak kurtulabildi

Bu muvaffakiyetten sonra gemi miktarı çoğaltılmış ve yetiştirilen leventlerle bu donanma artık Istanbul'dan bir can çıkarmaz olmuş, gösterdiği faaliyetle Marmara'ya hâkimiyet temin edilmiş ve hatırı sayılır bir deniz kuvveti olma yolunda bulunduğunu göstermeye başlamıştı.

İzmit'le Istanbul'un denizden irtibatı kesildikten sonra artık, İzmit'in zaptının kolayca mümkün olacağına inanan Orhan Gazi, altı sene sonra, yani 1337'de, yıl başında şehri denizden ve karadan kuşattı. Şehir hiçbir taraftan yardım alamadığından teslim olmak zorunda kaldı.

Prenetos = Karamursel kasabasını ve civarını zaptedip Rumlar'dan tamamen temizleyen ve burada bir tersane kurarak gemi inşa eden, eğitim ve öğretim ile bir donanma meydana getiren ve bizzat komuta ederek başarı sağlayan Mürsel Alp, hurmetle anılmaya değer bir Türk büyüğü, bir başbuğ ve ilk Turk denizcisidir. Bu yararlıkları dolayısıyle Orhan Gazi tarafından kendisine «Kara» lakabı verilmiş ve fethettiği mıntıkaya adına izafeten «Karamursel» denilmiştir.

Yakın zamanlara kadar kullanılan ve hattâ Akdeniz'de görülen ve «Karamürsel gemisi» adı verilen çektirmeler, başbuğ Karamursel'in o zaman yaptığı bir buçuk direkli ve güvertesiz Marmara kayıkları denilen tipte küçük teknelerdi.

Bugün Türk deniz kuvvetlerinde, sahillerin muhafazası için kullanılan bir nevi hafif harp gemilerine, hâtırasına hurmeten Karamürsel adı verilmiştir.

Soylentiye göre, Karamürsel Alp şöyle vasiyet etmişti:

«Ölunce beni öyle bir yere gömün ki, sırtım dağlara dayansın, kucağıma denizi verin, daima donanmamı goreyim.»

Başbuğ Karamursel, bu vasiyetinin yerine getirilmiş olmasının huzuru içinde mezarında yatmaktadır. Mezar; Yalova - İzmit yolu uzerindeki Karamürsel kasabasının büyük mezarlığındadır. Lâhdin batı tarafında taşa oyulmuş bir kadırga resmi vardır. Güney tarafında şu yazı okunmaktadır: «Buyuk kahraman ve ilk Türk denizcisi Karamursel - XIV. asır».

Savaş Destanları

"Seferim Var Sınırlara,,

Yayınlayan: İhsan Ilgar

Vidin dedikleri bir duz ovada
Sabî sıbyanların eli duada
Yavrucaklar öksuz kaldı yuvada
Kanlara bulandı taşı Vidın'in

Fethi Baba derler kal'anın başı
Gülle ile yıkıldı duvarı taşı
Kuru peksimettir cümlenin aşı
Zâr eyledi düştü başı Vıdın'in

Vidin'de olanlar mahzenler kurdu
Attı Ulah gülle üstune vurdu
Kimin deldi kimın yanında durdu
Kan ağlayup aktı yaşı Vıdın'ın

Zengın fakır girdi yerler altına
Vidin kaldı ımdi kara bahtına
Arzuhâl tapşursam Hunkâr tahtına
Hamdü senâ oldu işi Vidin'in

Karıştı bilcümle cihân-ü âlem
Denizler mürekkep ağaçlar kalem
Vasfını yazamaz hâfızı kelâm
Kan ile yuğruldu aşı Vidın'in

Hasmımız karşıdan çağlayup akar
Vıdınlı valıda ımdada bakar
Ulah galıp geldi durmaz top atar
Ahrete kalmıştı işi Vidin'in

Murad Baba dıyen murada erdi
Kale kapısından gulleler gırdı
Kımin şehıt ettı kımın vurdu
Kanlara bulandı taşı Vıd n'ın

Methini eyleyem garip kulların
Mevlâm fırsat verıp açsa yolların
El'aman duşmanın gördük hallerin
Var mıdır cihanda eşi Vidin'in

Bir Tuna'dan bır Tuna'ya bağ aldı
Gulle ile kurşun cığer dağladı
Bir Ulah köpeği bunu eyledı
Bağlandı Hudâ'ya başı Vidın'in

Ahali sancağı çekip yürüdü
Hak erenler içimizde var idı
On iki gün muhasarası sürdu
Ah eyleyüp duştü başı Vidin'in

Sultan Abdulhamıd sen bınler yaşa
Üç tuğa mustahak bu İzzet Paşa
Görülmeyen işler hep geldi başa
Kalmadı yoldaşı Vıdın'in

İzzet Paşa idi ordunun başı
Tuna'ya karıştı gozunun yaşı
Hem asılzâdedır bulunmaz eşi
Hamdü sena oldu işi Vidin'in

On iki günde bız bulduk selâmet
Bıze erenlerden buldu hımmet
Bunca cephane ile bunca mühimmat
Kan ile yuğruldu aşı Vıdın'in

Bıze Hak'tan oldu bu işler hemân
Boyle ceng olmamış çoktur zaman
Atıldı nice top nice bin havan
Hakk'a yarar geldi işi Vidin'in

Fakîrî bu cengın destanın yazar
Kâfirin derdinden olmuştur bîzâr
Kulların hak etsin affa sezâvâr
Vasfına edemez kışi Vidın'in

Fakîrî

CEZÂYİR

Tunus'un üstüne arslanlar saldın
Mevlâ'ya tevekkül oldun Cezâyir
Sen bu salışları Şah'dan mı aldın?
Evvelki nâmını buldun Cezâyir

Hüseyin Bey ile İbrahım Hoca
Gaziler dem çekti vardı kılınca
Yalnız beyleri kurtuldu anca
Bedestana değın kovdun Cezâyir

Gaziler silâhlı oldular suvâr
Düşmanlar görünce kılmadı karar
Altı yüz çadırı kıldın tar ü mar
Tunus'tan âhını aldın Cezâyir

Mağribî oğlu eydür yüz seksen çadır
Evliyâ enbıyâ bizimle hâzır
Tanrı'nın rahmeti ulu deryâdır
Tanrı'nın rahmetin buldun Cezâyir

Mağribioğlu

SÖYLENSİN DİLLERDE NÂMIN

Cezayir dayısı ol Mehmed Paşa
Dunyalar durdukça sen bınler yaşa
Dokturduğun toplar gıtmedı boşa
Soylensın dillerde namın bır zaman

Küffar göbekhye hamleder heman
Yaptırdığın burçlar hiç vermez aman
Topçular top taşın vurduğu zaman
Söylensın dillerde nâmın bır zaman

Burc-ı Pulat'dan atar bombacıbaşı
Bombacılar saçar zehir ateşı
Lencon'lar ederler cengi savaşı
Söylensin dillerde nâmın bır zaman

Gazi reislerin ederler cengi
Yaparlar küffâra bin türlü fendi
Cuma gün kurdular bir âlî cengi
Söylensin dillerde nâmın bir zaman

Seferlıoğlu cihana gelmiştir heman
Mağrıb ılerın methetsın bir zaman
Burmalı toplardan çıktıkca duman
Söylensin dillerde nâmın bir zaman

Seferlioğlu

MESUDİYE DESTANI'NDAN

Bir tarih edeyim Mes'udıye'yi
Üstümüze vâcıb oldu senâsı
Uyumayın kulak verin bu söze
Güzel kurulmuştur bunun binası

Ateş yandı kızdı yine makine
Çarhı felek gibi döner pervane
Mısli yoktur benzer gemi aslâne
Ne güzel kurulmuştur bunun binası

On yedi yerinde nöbet tutarlar
On iki yerinde kurulmuş tel var
On sekiz mil kadar bir sür'at yapar
Guzel kurulmuştur bunun binası

Talim vaktı geldi borular çaldı
Topçu kumandanı kumanda aaldı
On sekiz top birden hep ateş aldı
Güzel kurulmuştur bunun binası

Çifte mengenesi gayetle sıkar
Ateş olur gülle şiddetli çıkar
Vardığı yerleri yakar hem yıkar
Güzel kurulmuştur bunun binası

Aman Mesudiye iki dırekli
İçinde asker gayet yürekli
Sandalları vardır sekız kürekli
Güzel kurulmuştur bunun binası

Zabıtanı gayet ıyı seçilmiş
Elbisesi çuhalardan bıçılmış
Baştan kıçtan telgraflar çekilmış
Ne güzel kurulmuş bunun binası

Akşam güvertede dîvân kurulur
Boy boy olur neferatlar dızılır
Binbaşı cümleye öğütler verir
Ne güzel kurulmuştur bunun binası

Kara duman saçar iki bacası
Beş vaktinde ezan okur hocası
Donanır gündüze benzer gecesi
Ne güzel kurulmuştur bunun binası

İbrahım der oldu söz katar katar
Bu kadar kelâmı söylemek yeter
Ne kadar söylesem o kadar artar
Guzel kurulmuştur bunun binası

İbrahim

KÖROĞLU DESTANI'NDAN

Seferim var sınırlara
Safâsından uçan gelsın
Kaygı duşmesin erlere
Öz canından geçen gelsin

Korku girmesin gözüne
Güvensin kendi özüne
Ecel gömleğin dızine
Kendi eliyle bıçen gelsın

Hani koç KÖROĞLU'm hanı
Dost ile duşmanı tanı
Kılıç oluğundan kanı
Şerbet edip içen gelsın

Tan yeri atmadan şafak sökende
Duşmanın üstüne hünerlenmelı
Düşman kalkan alıp kılıç çekende
Yiğıt on beş yerden yaralanmalı

Haber aldım ihvânından kulundan
Doyuk olduk akçasından pulundan
Hey ağalar akan kanın alından
Altımızda kır at kınalanmalı

Köroğlu'm der mırza gele han gele
Ben isterim gunde yüz tufan gele

Derelerden oluk oluk kan gele
Sele duşup govde kurelenmeli

Ay yansın ağalar guneş tutulsun
Parlata parlata çalın kılıncı
Oklar gıcırdasın ayyuka çıksın
Mevlâ'nın aşkına basın kılıncı

Durmayın orada kargı kucakta
Dolansın yigitler koşe bucakta
Bir savaş edelim kelle kucakta
Şehitler aşkına çalın kılıncı

Koç yigitler bu kış burda kışlasın
Yılan dili eğri hançer işlesin
Kâfir düşman el amana başlasın
Kaçanı göndermen basın ılıncık

Koç yiğitler duğun bayram eylesin
Kuheylân kışnesin aygır oynasın
Kazanlarda adam kanı kaynasın
Esir etmek yok ha çalın kılıncı

Yuru yigit beyler nâmımız kalsın
Kelle getirenler bahşışın alsın
Öldürün atların hep yaya kalsın
Yaya kalana da çalın kılıncı

Koç Köroğlu girdi meydan almaya
Nara vurup duşmanına dalmaya
Yemin ettim yedi deryâ dolmaya
Doldurun denizi basın kılıncı

Benden selâm olsun Bolu Beyi'ne
Çıkıp şu dağlara yaslanmalıdır
Ok gıcırtısından kalkan sesinden
Dağlar seda verip seslenmelidır

Düşman geldi tabur tabur dizildi
Alnımıza kara yazı yazıldı
Tufek icad edildi mertlik bozuldu
Eğri kılınç kında paslanmalıdır

Köroğlu düşer mi yine şânından
Ayırır çoğunu er meydanından
Kır at köpüğünden düşman kanından
Çevrem dolu şalvar ıslanmalıdır

Yiğitler silkınıp ata binende
Derelerden bozkurtlara ün olur
Yiğit olan done döne dövüşür
Kötuler kavgadan kaçar dün olur

Yiğit cıdâsını almış attıyor
Ak elleri kızıl kana batıyor
Bir kötü kavgadan dönmuş kaçıyor
Kaçma kötü kaçma şimdi hün olur

Bir yiğit cıdâsını almış eline
Başını koymuş da yiğit yoluna
Kalkan parlana zırhlar deline
Kanlı gömlek koç yiğite don olur

Köroğlu çağırır figân ağıtları
İmân ehli birbirini öğütler
Boydan boya demir donlu yigitler
Vurur cidâsını kahraman olur

Mert dayanır nâmert kaçar
Meydan gumbur gümbürlenir
Şahlar şâhı divân açar
Divân gumbur gumbürlenir

Yiğit kendini ovende
Oklar menzili dovende
Kılınç kalkana değende
Kalkan gümbür gümbürlenir

Ok atılır kal'asından
Hak saklasın belâsından
Köroğlu'nun nârasından
Dağlar gumbür gumbürlenir

Yürün aslanlarım savaş edelim
Buna kavga derler, bey ne paşa ne
Haykırıp haykırıp kelle keselim
Seyreyleyin el ayağı şaşanı

Yurun beyler ceng-i harbi çalınır
İyi kötü bu meydanda bilinir
Kılınç değem adam iki bölünür
Nusrat bizim, beyler neci paşa ne

Gürzün kösteğini kola takmalı
Arap atı sağa sola yıkmalı
Kargılar mızraklar birden kalkmalı
Fırsat vermen Arap atlar kaçana

Köroğlu der durman edek cengimiz
Bunda belli olsun yiğit hangimiz
Üç saat sürmeli bunda yengimiz
Tarih yazın bu dağlara nişâne

Yiğit olan gümbur gumbur gurlesın
Yiğidi doğuran ana bın yaşa
Ak govdede kızıl kanlar şarlasın
Yiğidi doğuran ana bın yaşa

Davlunbazlar yeyde yeyde vuranda
Çarkacılar sağlı sollu dönende
Eğri kılınç ak govdeyi bölende
Yiğidi doğuran ana bin yaşa

Gele beyler ceng-i harbi çalınsın
Çamlıbel askeri ayrı bolunsun
Gece gündüz darb-ı meydan kurulsun
Yiğidi doğuran ana bın yaşa

Köroğlu der bugun burda duralım
Sabah olsun darb-ı meydan kuralım
Akan kandan dolu şarap vuralım
Yürü deli huylum sen bınler yaşa

(Devamı var)

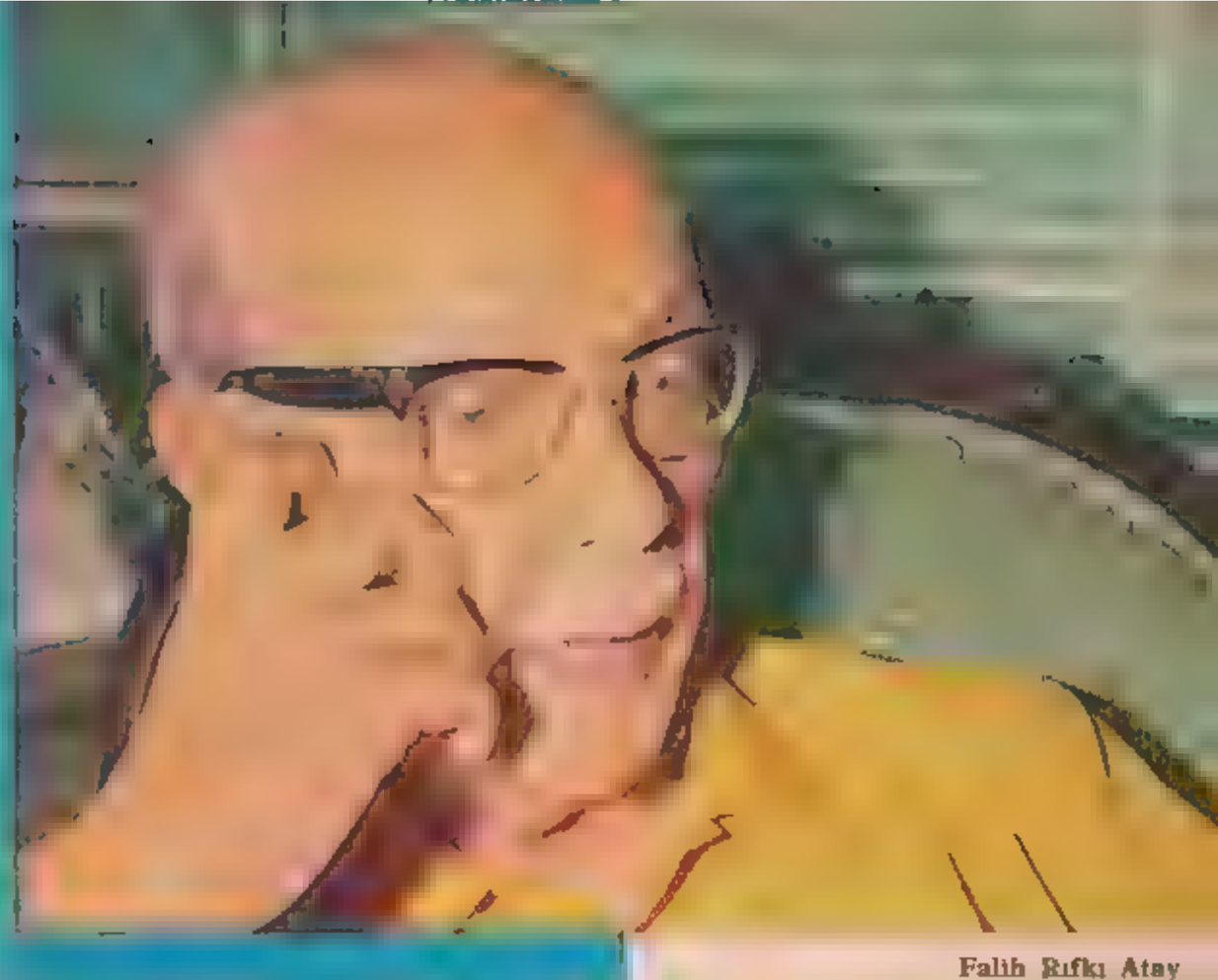

Falih Rıfkı Atay
Atatürk'ten
hatıralar

Falih Rıfkı Atay Anlatıyor:

"Atatürk Büyük Devrimciydi,,

Röportaj: Öz Dokuman
Fotoğraflar: Sedat Dizici

ATATURK'ün yakın devrim arkadaşlarından olan Falih Rıfkı Atay, Turk basınının en eski ve en güçlü yazarlarından birıdır. Kalemiyle, fikriyle Millî Mücadeleye yardım etmiş, gazetesinde Yeni Türkiye'nin kuruluşu için savaşmıştır.

Mücadeleci bir kaleme sahiptir Falih Rıfkı. Uzun gazetecilik hayatında, İstiklâl Savaşı'na inanmayanlara karşı onları inandırmak için, devrimlerin başarıya ulaşacağına inanmayanlara karşı devrimler için pek çok kalem çatışmasına girişmiştir.

Türkçenin yaşayan en büyük ustalarından biri olan Falih Rıfkı, kitaplarında uzun gazetecilik hayatını, kalem savaşlarını, 1. Dünya Savaşı sırasında bulunduğu 4. ordudaki hâtıralarını, 30 ağustos büyük taarruz günlerindeki İstanbul'un sessiz, ümit dolu bekleyişini, Atatürk'ü anlatır.

Atatürk'ün sofrasında bulunanlardan kaç kişi kaldı kı? O ve Yakup Kadrî; bir zamanlar biri Akşam'da diğeri İkdam'da düşman işgali altındaki İstanbul'a, Anadolu'dan haberler vermiyorlar mı? İstanbul halkına Anadolu'dan ümitli seslenişler getirmiyorlar mı?

Falih Rıfkı'nın, 16 mart İngiliz işgalinden sonra üç aylık bir hapisliği vardır. Eski İttihatçı subaylar ve Kuvây-ı Milliyeciler'le birlikte Sultanahmet tevkifhanesinde geçen günleri, Sait Molla'nın nasıl para sızdırmaya çalıştığını, tevkifhane müdürü Habeşî Yâsin Efendi'nin hepinizi asacağız diye tehdit ederek koğuşları dolaştığını, koğuştakilerin, süngülü muhafızlar arasında asılmaya gidenlerin arkasından nasıl ezan okuduklarını «Çankaya» adlı eserinde tatlı üslûbuyla anlatır.

ATATÜRK'LE İLK KARŞILAŞMA

Falih Rıfkı'nın hemen bütün eserlerini okumuştum ama kendisiyle oturup karşılıklı konuşmak, ondan Atatürk'ü dinlemek fırsatını bulamamıştım

İşte karşımda şimdi, Moda'da, Marmara'ya ve Topkapı Sarayı'na bakan geniş salonda, gözleri dalgın oturuyor, elindeki iri taneli kehribar tesbihi ağır ağır çeviriyor. Salonun bir köşesinde büyücek bir kitaplık. Raflarda kitaplar kitaplar .. Atatürk'ün fotoğrafları, hâtıralar . Yorucu, yüklü geçen bir hayatın türlü izleri var bu köşede. İkindi güneşi odayı dolduruyor

— Atatürk'ün en yakın devrim arkadaşlarındansınız, diyorum. Onunla nasıl tanıştınız? Anlatır mısınız bunu?

Falih Rıfkı, gözlerini bir an karşı köşedeki Atatürk'ün büyük boy resmine dikiyor: Mustafa Kemal Paşa'nın, Büyük taarruz günü Kocatepe'ye çıkışı.

— Atatürk'ü ilk defa Balkan Harbi'nden hemen sonra Dimetoka'da tanıdım. Küçük rütbeli bir subay olmakla beraber, fikren kumandanlarının üstündeydi Buna şaşmıştım. Anafartalar zaferinden sonra daha yakından ilgilendim. Fakat İzmir'e girişine kadar kendisiyle yakın temasım olmadı. Kuvây-ı Milliye devrinde Akşam'da günün fıkrası adı altındaki sütunumda onun için savaşıyordum. Bu yüzden Kürt Mustafa'nın hapsine girdim.

«Sonradan öğrendiğime göre, Mustafa Kemal Paşa benim yazılarımı takip edermiş. İzmir'e girişinin üçüncü yahut dördüncü günü ben de vapurla İzmir'e gitmiştim. Beni pek samimî olarak karşıladı ve «Bundan sonra sizinle beraber çalışacağız» dedi.

Bir an durmasından yararlanarak atıldım

— İlk karşılaştığınız zamanki hâlini hatırlar mısınız? Yani üzerinizdeki intıbaını?

Falih Rıfkı ağır ağır, düşüne düşüne konuşuyor:

— Sarışın, temiz giyimli, keskin bakışlıydı. Bütün dikkatleri üstüne çeken bir kumandandı. Onun ilk görüşmemizde hatırımda kalan en kuvvetli sözü «Düşmanın birini denize döktük, ikincisi ile geride savaşmak devrine başlıyoruz» demesi olmuştu.

BÜYÜK DEVRİMCİ

Güneş iyice Topkapı Sarayı'nın bulunduğu sırta yaklaşıyor. Güneş ışığı artık oturduğumuz salona dikilmesine giriyor. Falih Rıfkı yavaş ve alçak bir sesle O'nu anlatıyor.

— Atatürk, yeni çağın büyük stratejî dehâlarından biriydi. Fakat devrimciliği askerliğinden de üstündür. Tanzimat'tan beri iktidara gelen ve halkını benimseyen ilk Batılı Türk odur. Ondan önceki Osmanlı aydınları aldıkları kültüre göre, ya Türk'ten fazla Fransız, ya Türk'ten fazla Alman, ya Türk'ten fazla İngiliz görünüş ve anlayışı içindeydiler.

— Ya, devrimler sırasındaki Atatürk?

Falih Rıfkı düşünüyor gene. Belli ki gözlük ardındaki gözleri hafiften kısılmış, onu hatırlıyor.

— Şunu söyleyeyim. Atatürk ile halk arasındaki bağ, efendi ve kul bağı değildi. Baba-oğul bağıydı, baba-oğul alâkasıydı. Bir hocanın «Asrî ne demektir?» sorusuna da «Adam olmak demektir, hocam» cevabıyla, özentiye kapılmanın yersiz olduğunu ifade etmiştir.

«Atatürk'ün amacı Türk kafasını, Arap kültür ve kafasından ayırmak ve benliğimizi koruyarak Batı kültür ve kafasıyle kaynaştırmaktır. Devrimlerimizin ruhu budur.

«Çankaya»sında Atatürk'ü ne keskin çizgilerle çizer Falih Rıfkı. «Devrimci ve ıslahatçı Mustafa Kemal, bir beyin adamı idi. Beyni kendi kalbinin de bütün isyanlarını ezerdi. Bir gün, bir Türk armasına hangi timsaller konacağı tartışıldığı sırada

— Timsal... Timsal .. İnsan zekâsıdır timsal, diye haykırmıştı. Zekâ, akıl ve müsbet ilim .. O'nun saygısı yalnız bunlara olmuştur »

ATATÜRK'ÜN DEVRİMLERDEKİ HEDEFİ

Oturduğumuz salonun karşı köşesindeki kitaplığa bakıyorum. Kitaplığın en üst rafında Atatürk'ün irili ufaklı resimleri var. Kiminde Falih Rıfkı ile birlikte. Çoğu yeni Türkiye'nin kuruluşundan sonra çekilmiş

Aralarında büyücek bir fotoğrafa ilişiyor gözüm, başında fes, genç bir adam bu. Falih Rıfkı'nın gençlik resmi. Devrimin başlarında çekilmiş her halde, öyle anlıyorum Fes... Şapka... Falih Rıfkı'nın «Çankaya»sında okumuştum. Falih Rıfkı o zamanlar milletvekilidir, henüz cumhuriyet ilân edilmemiştir. Halk Fırkası grubunda şiddetli tartışmalar olmaktadır. Cumhuriyetin ilânı kararını şöyle dile getirir Falih Rıfkı

«Fırka toplantısındaki görüşmeler hayli uzun sürdü. Akşama doğru Grup toplantısı, Meclis toplantısına çevrilerek, ikinci Millet Meclisinin milletvekilleri saat sekiz buçukta Teşkilât-ı Esâsiye Kanunundeki tâdilleri kabul ettiler ve Mustafa Kemal'i Türkiye'nin ilk Cumhurreisi seçtiler.»

Sonra devrimler başlıyor. Birden aklıma geldi; Atatürk'ün yakın arkadaşı olan Falih Rıfkı, devrimleri Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde savunmuştur. Ona göre nedir devrimlerin ruhu? Soruyorum bunu.

Falih Rıfkı dalıyor gene, belli ki Meclis'in ilk dönemlerini, şiddetli tartışmalarla geçen içtimalarını hatırlıyor; hattâ

Atatürk, Falih Rıfkı, Safvet Bey ve Kılıç Ali ile beraber.

Falih Rıfkı Atay, arkadaşımıza Atatürk ün devrimciliğini anlatıyor.

yaşıyor o günleri yeniden

— Atatürk'e göre, Türkler, kafaca Batı eğitimini almalıydı .. Onun hedefi, dediğim gibi, Turk kafasını batı kültür ve kafasıyla kaynaştırmaktı Bu amaca erişmek için yaptığı başlıca iki hareket lâ sizm ve eğ tim birliğidir

– Ya, dil çalışmaları, toplum çalışmaları?

— Medenî Kanun kabul edilerek büyük bir adım atılmıştır. Ondan sonra dil meselesine sıra geldi. Atatürk 12 milyonluk çıplak ve yoksul bir halk kitlesini devralmıştı. Aslında alt yapının gerçek temellerini atan odur. O, Turkler'in Batı eğitimini almasını isterdi. Bunun için Türk köylerini 500'er, 750'şer, 1000 er ünitetik topluluklar haline getirmek için valiler arasında doğrudan doğruya bir anket açmıştır. Gelen cevapların hepsi lehte idi. İlk teşebbüs olarak Etimes'ut'ta bir köy kurdu Fakat bu işe doğru dürüst başlayamadan vefat etti

— Efendım, az önce alt yapının temellerini Atatürk attı demiştiniz. Devrimlerin başarılması kadro ister, ruh ister, büyük rade ister

Falih Rıfkı birden elini «dur» der gibi kaldırdı, sonra iri taneli sarı kehribar tesbihini sol elinden sağ eline aktardı

— Atatürk birkaç Türkçü, birkaç fikir arkadaşı ile devrim savaşını başarmıştır. Bunlar Mahmut Esat, Saraçoğlu, Şükrü Kaya, Necati, Vasıf, Yakup Kadri gibi eski Turkçuler di. Aydınların bir kısmı da devrimleri kerhen kabul ediyordu. O kadar leri fikirli saydığımız Huseyin Cahit Yalçın bile Ağa Han'a mektup yazarak hilâfeti savunmuştur.

ATATURK'LE İZMİR MÜLÂKATI

Falih Rıfkı'nın Atatürk ile İzmir'de bir röportajı vardır. Gerek kendisi, gerekse İkdam gazetesindeki Yakup Kadri, bu olayı tatlı üslûplarıyla anlatırlar. Falih Rıfkı o zamanlar Akşam gazetesindedir. Muzaffer Türk orduları duşmanı denize dökmüş, Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa, İzmir'e girmiştir. Bu önemli olayı gazetesi adına takip edecektir.

«Çankaya» sında şöyle anlatır o günleri

«Sanatı: Gazetecilik. Nereye gideceği İzmir'e. 9 eylül 338 tarihli yolculuk vesikası şimdi masamın üstünde. Arka sayfasında fesli resmim ve biri Fransızca, biri İngilizce iki vize var. Sözde kendi memleketimizdeyiz «

İstanbul dan iki gazeteci, Falih Rıfkı ve Yakup Kadri otelde güçlükle oda bulduk tan sonra Atatürk'ü görmeye koşarlar

«Sokağa çıktık. Başında Ankara kalpağı ve uzun boyu ile Ruşen Eşref görundü:

«— Mustafa Kemal Paşa'yı göreceksiniz tabiî... Ben sizi götüreyim... Karargâhı hemen şuracıkta, eski bir Rum evinde... Neler gördük neler... Tarih olduk artık

«Rıhtımda bir yalının alt kat salonunda açık bir pencere: Başkomutanı yanlamadan görüyoruz Tığ gibi bir asker, keskin, canlı ve yanık bir yüz... Karşısında ayak üstü selâm duran iki İngiliz subayı. İstanbul'da b r sozleri ile küme küme insanlar hapse giren, Malta'ya sürülen, evlerinden kovulan kapı uşakları bile Osmanlı nâzırlarından daha dık konuşan üniformalı İngilizler'i Başkomutana put gibi selâm durur görmek âdeta içimizi soğuttu. Bunlar büyuk rütbeli subaylar imişler Zırhlıları da nerede ise rıhtıma yanaşık.

«Biraz sonra bızı sevinerek kabul etti Refakat subayı Mahmut tan daha sonra öğrendiğimize göre Akşam daki yazılarının birçoklarını okurmuş. Gu erek İstanbul dan haberler sordu. Acaba yenmiş olduğumuza inanmışlar mıydı? Zaferin İstanbul'daki tepkilerini anlattık «

50 YIL SONRAKİ HÂTIRA

Yarım yüzyıl sonra nasıl hatırlıyor acaba? Gözlerinin içine bakıyorum, o ise gayet sakin, sağ elini şakağına dayamış, dagın Atatürk ün Kocatepe'ye çıkarken çekilmiş resmini seyrediyor; salon sessiz, ara sıra foto muhabiri arkadaşımın flaşı parlıyor

— Çok geride kaldı o günler, dedim Ama büyük bir gazetecilik olayı. Sizden, sizin ağzınızdan bir daha dinlemek, mümkun mü bunu?

Falih Rıfkı, bir an düşündu, iri taneli sarı kehribar tesbihini bir daha şıkırdattı, sonra ağır ağır konuştu:

«— Atatürk, İzmir'de Lâtife Hanımın

Falih Rıfkı Atay, «Atatürk'ü ilk defa Dimetoka'da tanıdım» derken.

Atatürk'un İstanbul'a ilk defa gelişi.

evinde kalıyordu. Tarihini tam hatırlayamayacağım ama, İzmir'e Yakup Kadri ile birlikte gitmiştik, Kramer Oteli'ne elbiselerimizi bıraktık. Yalnız şunu söyleyeyim İzmir yanıyordu, alevler içindeydi

«Tam o sırada Fransızlar'ın İstanbul fevkalâde komiseri General Pellé, geldi. Atatürk onu merdivende karşıladı, biz de yanındaydık. General Pellé ile görüştü. Atatürk karşıdan görününce General Pellé'nin ayaklarına hafif bir titreme geldi

«Sonra içeride baş başa konuştular. General Pellé çıkıp gitti. Derken biz Atatürk ile konuştuk, o da şunları anlattı.

«General Pellé, Turk ordularının İstanbul'a yürümemesi için ricaya gelmiş. O da «Zafer ordularını nasıl durdurabilirim. Ama hemen mütareke yaparsak bu mümkün olur» demiş

«Atatürk bunları anlattıktan sonra bize döndü

«— Hangi zafer orduları birader, dedi. İzmir'e geldik diye dağılan dağılana. Nerde olduklarını bile bilmiyorum. Şimdi General Pellé acele mütareke hazırlıklarını tamamlamak için gidıyor, diyor gülüyordu »

Sonra kalktık; birlikte kitaplığın üzerindeki fotografları gözden geçirdik. Çoğunda Ataturk ile Falih Rıfkı yan yana, ne eşsiz hâtıralar bunlar.

— Uzun yazı hayatınızda, devrimleri savunurken pek çok kalem çatışmanız olmuştur, dedim

— Evet, diye başını salladı, çok... Ali Kemal, Refik Halid ve Refi Cevad, Said Molla başlıca mücadele ettiğim insanlar arasındaydı. Refi Cevad ordu İzmir'e girdikten sonra İngiltere Kralına bir mektup yazarak «Türk milletini Mustafa Kemal'e bırakmayınız» diyor ve İngilizler'i harbe teşvik ediyordu. Bu adamın Atatürk'ün ölümünden 25 yıl sonra Türk gazetelerinde yer almış olmasına hâlâ şaşarım. O zamanlar Refik Halid bize gelerek «Kalsam mı, gitsem mi?» diye sormuştur.

«Biz de gitmesini tavsiye etmiştik. Refik Halid dışarıdaki son yazılarıyle 150'liklerin affını kolaylaştırmıştır.

İmkân olsa da saatlerce konuşsak, yarım yüzyıllık bir kalem, Türkçe'nin büyük ustalarından bir yazar, yıllarca devrimleri savunmuş bir gazeteci, anlatacak, yeniden yaşayacak nice hâtıralarla doludur.

Bakıyorum, Falih Rıfkı azıcık yorulmuş; eski hâtıraları bir daha yaşadığı için olacak bu. Mırıldanır gibi teşekkür ederek usulca yanından ayrılıyorum, o ise gözlerini Atatürk'ün Kocatepe'ye çıkarken çekilmiş resmine dikmiş, bakıyor

Mahmud Şevket Paşa konağı

İstanbul Konakları

Yazan: Dr. Sedat Kumbaracılar

BUGÜN tarihe karışmış olan eski konakların resim ve planlarının dahi elimizde bulunmaması cidden üzücüdür. Sahiplerinin kimlikleri ve mimarî durumları hususunda bilgi verebilecek yegâne kaynak tapu arşivlerinde bulunan kayıtlardır Bu kayıtlara göre eski konaklar özellikle Bâb-ı Humâyûn, Demirkapı, Sirkeci, Ayasofya dolaylarında bulunuyordu.

Böyle şâhâne revişlê gelişin nerdendir
Cânib-i Bâb-ı Humâyun'da mı devlet-hâne

mısrası bu hususta fikir verecek niteliktedir

Diğer önemli konaklar mehterhâne ve defterhânenin bulunduğu Sultanahmet, Kadırga, Tanzimat devri büyüklerinin konaklarının bulunduğu Beyazıt, şeyhulislâm kapısının bulunduğu Suleymaniye, Vefa; Şehremîni'nde Lâlezar diye anılan semtte, Eyüpsultan'da bulunuyordu.

VEZİR VE SULTAN SARAYLARI

İhtişamı dillere destan olan konakların başında, vezirlerle sultanlarınkiler gelirdi. Bunlara saray denir, bazen isimler de verilirdi. Kaptan Küçük Hüseyin Paşa ile eşi Esmâ Sultan'ın Ortaköy'le Kuruçeşme arasındaki saraylarının adı Neş'et - âbâd idi

Bu sarayların en ihtişamlısı, Kanuni devri sadrâzamlarından Frenk İbrahim Paşa'nınki idi. İbrahim Paşa, burada debdebe ve saltanatla yaşamış, ölmesiyle devlete geçen saray binası, olduğu gibi medrese hâline getirilmişti. Sultanahmet'te Tapu ve Kadastro binasının arkasında çok geniş bir sahayı işgal eden bu sarayın bir kısmı halen mevcuttur.

Bu sarayların bir kısmı, İstanbul'da sık sık vukua gelen yangınlarda yanıp kül olmuştur. Vefa'da bulunan vezir Mustafa Paşa ile Sadrâzam Numan Paşa'nın sarayları Hicrî 1030 yılında yanmıştır

Aksaray'da vezir İsmail Paşa ile Sadrâzam Yusuf Paşa'nın sarayları vardı. Şehzâdebaşı'nda Amca-zâde Hüseyin Paşa sarayı yine onun yaptırdığı medrese, mektep ve türbenin yanındaydı. Aksaray'daki Kara Mehmed Paşa Sarayı da bir yangında yok olmuştur. Sadrâzam Siyavuş Paşa sarayı şimdi metrûk medrese yanında bulunuyordu

Boğaz da Said Paşa yalısı.

Fotoğraf: Barlas Gillerman

Sadrâzam Dervış Paşa'nın Sirkeci'de yaptırmış olduğu saray kendisine uğur getirmemiş, alacaklısı Musevî mimarın gammazlığı yüzünden boğdurularak can vermesine sebep olmuştu.

Burada zikre değer diğer bir saray da Kadırga'da bulunuyordu. Esmâ Sultan sarayı diye adlandırılıyordu. 1168 Hicrî yılında Hocapaşa semtini kül eden yangında Paşakapısı (Başvekâlet) yanınca bu saray bunun üzerine kısa bir süre Paşakapısı olmuştu

KÂGİR SARAYLAR

1131 Hicrî yılına ait bir vesikada saray duvarlarının yüksek, binaların tamamen kâgir olduğu, avlu ve bahçeleri bulunduğu yazılıdır. Şu dikkate değer bilgi de aynı vesikada yer almaktadır

« .. biraz zamandan beri bazı kimseler ve tüccar kalfaları bu sarayları birer suretle ele edub yıktıkları ve tahtadan, çerden çopten birbirine bitişik odalar yapıp yangına karşı mükemmel binalar olan sarayları berbat etdikleri.. »

1162 Hicrî yılına doğru saray tâbiri yalnız padişahların oturduğu binalara alem olmuş büyük şahsiyetlerin oturduğu yerlere konak denilmiştir

KONAKLAR

Konaklar ekseriya zemin üzerinde iki katlı olurdu. Kadınların oturduğu haremle erkeklerin bulunduğu selâmlık daireleri konakların en gösterişli kısımlarını teşkil ediyordu.

Selamlıkta biri mâbeyn odası olmak üzere beşten başlayarak on, on beş, hattâ yirmi, otuz kadar oda bulunurdu. Bu odalardan «Duhan odası» diye adlandırılan odada çubuk içilirdi. Vefa'da gümrük kâtibi Salih Efendi'nin konağında iki «duhan» odası bulunuyordu.

İFTAR SOFRALARI

Konakların ramazan aylarında kapıları açık tutulur, iftar etmek üzere konağa gelen halk imkân nisbetinde ağırlanırdı.

Türlü reçeller, peynirler, pastırma ve sucuk, yağlı, susamlı kandil simitleri, pideler, çorbadan sonra soğanlı veya kıymalı yumurta, et yemeği, börek, tatlı, sebze, ekseriya güveçte pişirilmiş pilâv iftar sofralarında gelenlere ikram edilen yiyecekler arasındaydı. Bir de dış kırası verilirdi. Bir tepsi içinde tüllere sarılı paralar hep birlikte kılınan terâvîh nazasından sonra şerbetlerle beraber verilirdi

Oda duvarlarındaki gömme dolaplarda, vazo ve fağfurlar, kapaklı kâseler bulunur, bunlara çeşitli macunlar ve misk gekerlemeleri konurdu. Macunların en çok rağbette olanı misk ve anberli olanı idi Bu gibi macunlar, müsâmirler arasında çok ağırlanması gerekenlere ikram edilirdi Afyonun yasak olmadığı devirlerde afyon da verilirdi

HAMAMLAR, SULAR

Hamam bazen selâmlıkta, fakat ekseriya haremde bulunur, haremde olduğu zaman selâmlığa, selâmlıkta olduğu zaman hareme açılan kapısı bulunurdu. Hamamlar tamamen mermer döşeli olur, çarşıdaki hamamları aratmazdı

Yatak odalarının yanında bulunan yüklük denilen küçük kısımda yataklar üst üste konarak muhafaza edilir ve lüzumunda istenilen yere serilirdi. Bazı konaklarda oda duvarları İznik, Kütahya, İstanbul çinileriyle kaplı olurdu.

Konaklarda akar su bulunur. Suya mâ-i lezîz denirdi Konaklara verilen su miktarı, masura, çuvaldız, kamış hesabiyle verilirdi. Filânca konağın yarım kamış, filâncanın iki masura suyu var denirdi. Sular vakıf suları idi

MUTFAKLAR

Mutfak ekseriya selâmlıkta bulunurdu. Burada aşçıbaşı, yemeklerin pişirilmesine nezâret ederdi. Ahçıbaşılardan sonra ocakbaşı ve onun yardımcısı perhizci (kuşhaneci) ve bunların nezâretinde pilâvcı, börekçi, tatlıcı bulunurdu. Konakların bazılarında borekçi ile tatlıcı birleşir, bunlara hamurcu denirdi. Ahçıların altında birçok kalfalar, bunların emrinde birçok çırak ve çırağın da yardımcısı iki, üç yamak bulunurdu. Sadrâzam İbrahim Paşa'nın Sultanahmet'teki sarayının mutfağında yüz elli kişi çalışıyordu. Hergün otuz sofra hazırlanır, altı yüz kişiye yemek çıkardı.

Yamaklar bir, iki sene parasız çalıştıktan sonra ahçıbaşının muvafakati hâlinde düz, koyu pestemal kuşanarak çıraklığa yükselirdi.

Çırak, bayram ve kandillerde haremden çıkan bahşişlerle çalışarak, üç, dört senede elvan peştemal kuşanabilir ve kalfalığa yükselirdi.

Kalfa içerden gelen bahşişlerden başka ustanın kahve, traş, hamam namlarıyle verdiği paraya razı olarak çalışırdı

Bir çırak, ustası müsaade etmezse yerini terkedemezdi. Terkedip ayrılırsa, başka bir yerde onu «koklu ağaç» diye yardımcı olarak kullanmazlardı

Pişirdiği yemeklerin nefaseti ve lezzetiyle işe olan hüsnükabulünü ispatlamış olan

kalfalar, ipekli peştemal kuşatılmak suretiyle ustalığa yükseltirdi.

Konak kapıları bilhassa ramazanlarda açık bulundurulurdu. İkrâmı bol ve dillere destan olmuş konaklar, II. Sultan Abdulhamid devrinde Nafia mektupçusu Sâdi Bey'in, Şeyhulislâm Sâhib Molla'nın, Beykozlu Mustafa Bey'in, Devlet Şûrâsı'ndan Semih Bey'in konakları idi

KAPDAN - PAŞA KONAĞI

Kasımpaşa da Deniz Hastanesi'nin yerinde bulunuyordu. Ahşap olan bu konağın birçok oda, sofa ve salonları vardı. Salonları bilhassa tersane oymacılarının itina ile işledikleri oyma işleriyle süslenmişti. Kapılarındaki perdeler çuhadandı. Divanların, Üsküdar çatması, Leh veya Tepebaşı kumaşlarıyla kaplanması âdet hâlindeydi. Salonlarda birçok saçaklı minderler bulunurdu. Misafir salonunda bulundurulması âdet olan bu saçaklı minderlere ancak konak sahibinin işaretiyle oturulabilirdi. Aksi hâlde oturulmaz, konuşma bittikten sonra geri geri çekilerek salon terkedilirdi Konağın sahibi Hasan Paşa öldükten sonra, burası Kapdân-ı deryâlara tahsis edilmiştir. Ancak Küçük Hasan Paşa'nın bu temâülü bozarak eşi Esmâ Sultan'ın sarayında oturması üzerine konak, olduğu gibi «bahriye mektebi» yapılmıştır.

Konaklarda rastlanan pencere kapakları, dolap ve oda kapıları, kavukluklar, yemek tepsisi altları, şamdan iskemleleri, Türk tezyînî sanatının güzel örneklerindendir. Altın yaldızla süslenmiş olan tavanları, konağın iç tezyinatının önemli bölümünü teşkil ederdi. Konak sahipleri tezyinata değer veren ince ruhlu kimseler olduklarından devirlerinde oymacılık, kabartmacılık, doğramacılık, sedefcilik himaye görmüş ve ilerlemiştir.

SOSYAL HAYATIMIZDA KONAK

Konaklara uğrayanların başında şâirler gelirdi. Konak sahiplerinin birçoğunun nedîmleri ve bunlar arasında hazırcevap olanlar ve güzel konuşarak fıkralar anlatanlar bulunurdu. Güzel konuşarak herkesi güldürenlere «tuhaflar» denirdi. Konaklardaki bir diğer sınıf insan da «dalkavuklar»dı. Cerîde-i Havadis muharrirlerinden Âli, Diyar-ı bekirli Nâim, Mürekkepçi İzzet, bir zamanların konaklarından eksik olmayan şâir ve tuhaflarından olan kimselerdi. Bol para ve hediyeler veren konak sahipleri her tarafta methedilirdi.

Konaklarda zarif konuşanlar çok tutunurdu. Kibarlardan biri satranç oynadığı dalkavuğuna: «Ayasofya dolusu altının olsa ne yapardın?» diye sormuş. «Zarifler le yemek yerim» cevabını almıştı. Diğer tuhaflardan olan meşhur Şâir Haşmet, Sadrâzam ve şâir Ragıp Paşa'nın konağında vaktini geçirir ve himaye görürdü.

Konaklarda musikîşinaslar da himaye edilirdi. Bestekâr ve hânende Bimen Şen Şehremîni Rıdvan Paşa'nın konağında yetişmişti

Konaklarda kethudâ tâbir edilen ve protokol işlerini tanzim ile vazifeli bir şahıs bulunurdu. Konakların bir de vekilharcı olurdu. Selâmlıkta koleler, yanaşma tâbir olunan hizmetkârlar, uşaklar; haremde, cariye ve kalfalar bulunurdu. Cariyeler bazen hizmetkârlarla, uşaklarla evlendirilir, müsaadesiz evlenmelere müsamaha gösterilmez, bunlar, konaklara girip çıkan bohçacılar vasıtasıyle derhal uzaklaştırılırdı.

Altın, gümüş alım satımı her devirde revaçta olduğundan, konakların bir de sarrafı olurdu. Konaklarda bulunan bazı yanaşma Ermeniler vasıtasıyle bu alışveriş gizliliğini muhafaza ederdi.

Memleketin muhtelif yerlerinden İstanbul'a gelenler için konaklarda iş bulmak ihtimal dahilindeydi. Ancak konak sahipleri bunlara düşük ücret verirdi. Konaklardaki debdebenin ne kadar devam edeceğini ve konak sahibinin âkıbetinin ne olacağını kestirmek mümkün olamazdı. Çok zengin biri tarafından yaptırılan bir konağa ilk defa dâvet edilen zevata, konağın sahibi tarafından konakta bir kusur olup olmadığı hususunda sorulan suale, bir dervişin «Her şey güzel amma devletlim bekası yok» şeklindeki cevabı, bu debdebenin ömürsüz olduğunu belirten çok guzel bir cevaptır

Kantarcılar'da Şeyhulislâm Mekki-zâde Âsım Molla'nın, Demirkapı'da Sadrâzam Mustafa Nailî Paşa'nın, yine bu semtte Sadrâzam Kâmil Paşa'nın, Hekimbaşı Salih Efendi'ninkiler başta gelenlerdi. Mısırlı Kâmil Paşa'nınki tahînî boyalı, direkler üzerinde geniş avlusu bulunan bunek taşlı, iki katlı bir konaktı. Bu konak, bir zamanlar Keçeci-zâde Fuad Paşa'ya da tahsis edilmişti

Dördüncü Vakıf Hanı karşısındaki Hamidiye türbesinin yerinde, Maktul İbrahim Paşa-zâde Reîsulküttâb İsmail Raif Paşa konağı vardı.

Sultanahmet'te Üçler mahallesinde Fazlı Paşa Camii karşısında, talebe yurdu binasının yerinde 1917 yılında sadâret konağı olan Tevfik Paşa konağının yerinde Sadrâzam Keçeci-zâde Fuad Paşa'nın konağı vardı

Gedikpaşa'da Akarçeşme'de Tomruk A-

Cemile Sultan köşkü
Romancı Halide Edib, burada doğmuştur.

ğası İzzet Paşa konağı on dokuz odalı, bir set üzerinde havuzu ile bahçesi, sarnıç ve bir ahırı bulunan zarif bir konaktı.

Üsküdar'da Karacaahmet'te defterdâr Raif Efendi konağı vardı. II. Sultan Mahmud zamanında ilk tıbbiyenin açıldığı Tulumbacıbaşı konağı, Şehzâdebaşı'nda İbrahim Paşa hamamı civarında bulunuyordu. Haremde üst katta üç oda ve geniş dîvânhâne, alt katta üç oda, bir cariye odası, mutfak ve harem bahçesi vardı. Selâmlıkta üst katta iki oda, bir mâbeyn odası, beş yüz arşından ziyade bahçede bol bol meyva ağaçları vardı. Marmara, Beyoğlu, Galata taraflarına manzarası bulunuyordu.

Vefa'da Sarı Beyazıd Camii yakınlarında gümrük kâtibi Salih Efendi konağının selâmlığının iki katında altışar oda, iki duhancı odası, bir kiler, iki geniş dîvânhâne, bir koğuş; alt katta bir ayvaz odası, altı, yedi hayvan alır ahır, bir masura mâ-i leziz ve büyücek su haznesi, iki mahzen ve bin zira' bahçesi ve limonluk, bir havuz; haremde alt ve üstte on oda, iki dîvânhâne, dört geniş sandık odası ve fevkanî hamam ve camekân, alt katta malta taşı döşeli büyük kiler ve avlu, kâgir mutfak ve çamaşırlık, bir kuyu, su haznesi, altı yüz zira' meyva ağaçlı bahçe vardı

Süleymaniye'de Cidde Valisi Mehmed Paşa konağında selâmlıkta kahve ocağı, kiler, vekilharç ve kapıcı odaları, on beş oda, bir mutfak, yirmi hayvan alır ahır; haremde on altı oda, dört taş oda, hamam, mutfak, üç su haznesi, yedi masura suyu, geniş bahçesi vardı.

Kadırga'da İhtisap Ağası diye tanınan Şehremîni Hüseyin Bey'in konağı, eski Şehremaneti karşısında Maarif Nâzırı Hâşim Paşa konağı, Sultanahmet'te zabtiye dairesinin bulunduğu yerde Çengeloğlu Tâhir Paşa konağı, Üskudar'da tevkifhânenin bulunduğu yerde Dürri-zâde Abdullah Efendi konağı, buraya Bâb-ı müşîri de derlerdi. Beyazıt'ta, Fen Fakültesi'nin olduğu yerde Zeynep Hanım konağı, Horhor'da Subhi Paşa konağı, Kabataş'ta şimdi de mevcut olan Cidde Valisi Topal Osman Paşa konağı, bir set üzerinde kâgir ve otuz üç odalıdır.

Bu konakların çok defa sahiplerinin elinden ya hayatlarında veya öldükleri zaman alındığı görülmektedir.

Gülhane Hattı'yle tanınmış olan Mustafa Reşid Paşa'nınki, öldükten sonra oğlunun elinden alınarak Mısır Hıdivi İsmail Paşa'ya verilmişti

Sadrâzam Keçeci-zâde Fuad Paşa'nın Beyazıt'ta eskiden Dışçı Mektebi olan konağı, sağlığında elinden alınmıştır. Yine aynı devirde, Sadrâzam Âlî Paşa konağı, vefatından sonra zabtolunmuştur. Bu konak Beyazıt'ta Bakırcılar'da onartmış olduğu caminin sırasında bulunuyordu.

XVII. YÜZYIL ISTANBUL'UNDA

hareM

Yazan: Robert Walch
Çeviren: Aydın Filiz

Eski Istanbul'da Çerkez güzellerinin satıldığı Avrat pazarı.

BATILI yazar ve seyyahlar, hareme karşı büyük bir ilgi duymuş, bu konuda pek çok eser yazmışlardır. Onlara göre haremin esrarlı ve büyülü havası vardır; Habeşî hadımağalar, esir pazarından satın alınmış güzel Çerkez kızlar, sarayların ve konakların harem dairesindeki meşkler, mistik görünüştedir

Eskiden beri saraya ve konaklara alınan güzel cariyeler hemen hemen hep Çerkez kızlarından seçilirdi. Gerek yüz ve vücut güzellikleri, gerekse karakterleri Çerkez kızlarını diğer cariyelerden daha üstün bir duruma getirmişti.

Esir tüccarları, bunun için, Çerkezler'in yaşadığı Kafkasya'dan güzel kızlar getirip bunları cariye olarak saraya ve zengin konaklara verirlerdi. Burası, daha eski devirlerde Yunanlılar'ın da esir ticareti bakımından gözünü diktikleri bir bölgeydi

İşte o zamandan beri esir alışverişinde, Çerkezistan önemli bir yer tutmuştur

Çerkezler eski devirlerde bağımsızdılar, sonradan Ruslar'ın boyunduruğuna girerek kendi kendilerini idare etme kudretinden mahrum oldular

Çerkezler'in yaşadığı bölgeyi birkaç defa ziyaret eden Jason, halkın ileri bir medeniyete sahip olmadığını yazmıştır. Jason'un Çerkezler'in hayatı ve yaşama tarzı üzerinde araştırma ve incelemeleri vardır

At ve İnsan Ticareti

Jason'a göre, Çerkezler sert mizaçlı ve yerleşik hayatı pek sevmeyen bir topluluktur. Daha çok esir ticareti ve yağmacılıkla geçinirler. Hattâ belirttiğine göre, kendi çocuklarını bile esir tüccarlarına satmak maksadıyle yetiştirirler

Çerkezler kabileler hâlinde yaşar; her kabilenin en yaşlısı, o kabilenin başıdır. Jason, Çerkezler'in iyi savaştıklarını, cesur ve girişken olduklarını yazmaktadır

Çerkez kabile eri sosyal hayatlarını örf ve âdetle düzenlerler

Kızlar - Ağası.

yazılı hukukları yoktur. Çoğunluğu beylerin emrinde çalışır, yaşayışları, giyinişleri ve yiyecekleri sadedir.

Haremde Çerkez Cariyeler

Çerkez kızlarının İstanbul esir pazarlarına getirilişi de oldukça ilgi çekicidir. Bir tüccar gemisi sahilde görününce güzel Çerkez kızlarının yüreği hoplar âdeta. Geminin yaklaşmasını büyük bir heyecanla beklerler. İstanbul'a gidecek, muhteşem bir konağın veya sarayın haremine gireceklerdir.

Haremin zenginliği, ihtişamı, yaşadıkları fakir ve küçük kulübelerle kıyaslanamaz bile: Bol ve çeşitli yemekler, Uzak Doğu'dan gelen ipeklilerden yapılmış elbiseler, yazın Boğaz'da, kışın İstanbul'un mutena semtlerindeki konaklarda geçirilen eğlenceli bir hayat. İşte, bir tüccar gemisi sahile yaklaşırken bunlar düşünülür.

Genel olarak Çerkez kızlarının, doğup büyüdükleri yere karşı bağlılıkları vardır denemez. Küçük yaştan beri dinledikleri harem hayatı onlara daha çekici gelmektedir. Esir tüccarının gemisine binerken meçhul gelecekten pek korkmazlar.

Avrupa ve Amerika'daki esir tüccarlarının tersine, İstanbul esir pazarlarında alışveriş yapan tüccarlar, esirlere ve bilhassa hareme girebilecek Çerkez güzellerine çok iyi davranırlar.

İstanbul'a getirilen Çerkez kızlarının en güzelleri sarayda padişaha sunulmak üzere seçilir. Yeni gemilerin geldiği haberi saraya uçuruluncu, Kızlar Ağası, yani habeşi hadımağalarının başı, padişah haremi için Çerkez güzellerini görmeye gelir. Öbür esirler ise satılmak üzere Avrat pazarına yollanır.

İstanbul'da esir tüccarlarının yaşadıkları, çeşitli ülkelerden getirdikleri esirleri satıncaya kadar barındırdıkları hanlar vardır. Bu

hanlarda esir alışverişinin daha düzenli yürütülmesiyle görevli zabıta teşkilâtı bulunur.

Bu pazarların dekoru hiç de öyle sanıldığı gibi insanın içini ürpertecek şekilde değildir. Ortasında büyük bir dikdörtgen avlusu olan bir binadır burası. Kenarlarında yüksekçe peykeler vardır. Burada zenci esirler bulunur. Daha kıymetli beyaz ve güzel esirler ise binanın içinde özel odalarda kalırlar. Odaların pencerelerinde saten perdeler asılmıştır.

Bu odaların içi oldukça loştur. Güzel Çerkez ve Gürcü kızları, kendilerini beğenen çıkıncaya kadar beklerler. Bununla beraber cariye alışverişinde bir haşinlik bir kabalık görülmez, her şey Doğunun kendisine has inceliği içinde geçer.

Bir cariye, satın alınarak aile içine girince artık onun bir parçası olur. Ona ailenin bir ferdi gibi davranırlar. Genel olarak konağın alt katında yatar, konağa gelenlere hizmet eder.

Cariyelerin sarayda ve konaklardaki hayatı pek sadedir. Küçük yaşta alınan Çerkez güzelleri, özel bir ihtimamla yetiştirilir.

İstanbul'da esir alışverişi de sıkı bir nizama bağlanmıştır. Hele kadın esirlerin satışı birçok kayda bağlıdır.

Çerkez güzelleri genel olarak hanın özel odalarında muhafaza edilir; Kızlar Ağası veya zengin konak sahipleri, bu özel odalarda Çerkez kızlarını görürler. Padişaha ve devrin ileri gelen kişilerine sunulduktan sonra geri kalanlar Avrat Pazarı'na yollanır.

Saraya alınan Çerkez güzelleri, önce Kızlar Ağasının nezareti altında bir eğitim görür. Kimi bir musiki aleti çalmayı, kimi şarkı söylemeyi öğrenir. Çoğunluğu baba ocağında eğitim görmediği için cahildir; zaten haremde, güzel Çerkez kızları, yahut diğer cariyeler en çok musikiyle uğraşırlar.

Çerkez güzellerinin veya cariyelerin güzel ikleri ve zekâlarıyle sarayda büyük itibar kazandıkları da çok olmuştur.

Çerkez kızlarının en güzelleri padişaha sunulurdu

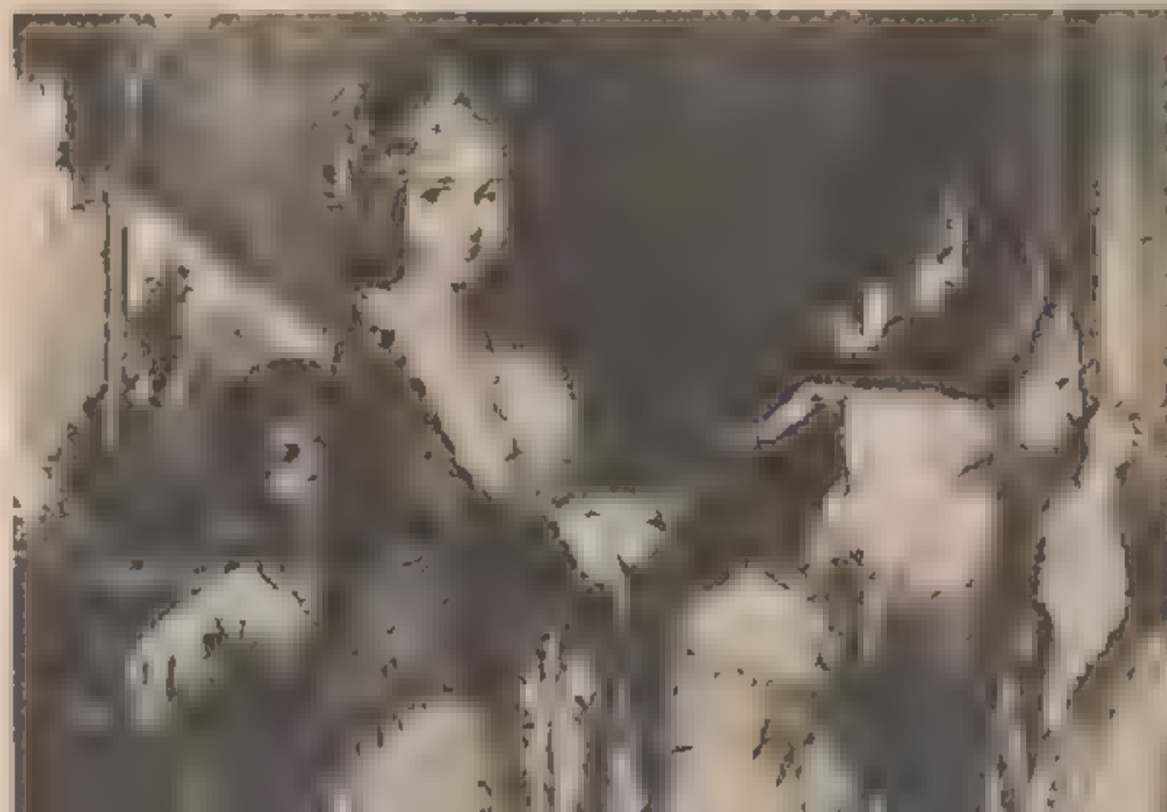

31 ekim 1909 tarihli «Le Perroquet» dergisinden alınan yukarıdaki renkli karikatür, İkinci Meşrutiyet Türkiyesi'nin nazik durumunu tasvir ediyor. İnkılabı yapan Genç Türkler Eski Osmanlıların üzerinde [illegible] [illegible]yor. Genç Türk'ün bir elinde Anayasa, bir elinde istiklal bayrağı var. Bu arada Türk imparatorluğunun çevresini kuşatan **Büyük Devletler ve Balkan devletçikleri, bu dengenin bozulmasını dört gözle bekliyorlar**

Fotoğraflar Şemsi Güner

Sumela manastırı

Trabzon'da Tarihî Bir Manastır

SUMELA

TRABZON'UN 40 kilometre kadar güneyinde çok sarp bir tepenin yamacında büyücek bir manastır vardır. Daha doğrusu bir manastır harabesi. Bu sarp kayalık tepenin dibinde Değirmen deresinin kollarından biri akar; küçük çayın aktığı vâdi oldukça dardır, kıyısında arasıra çam ağaçları görülür.

Vâdinin 300 metre kadar yüksekliğinde bulunan bu manastır harabesine bura halkı Meryem Ana der; eski adı ise Sumela manastırıdır. Dimdik, çok sarp bir yamacın ortalarında yapılmış olan Sumela manastırı, vâdiden bakıldığı zaman insana dehşet verecek bir görünüştedir.

Manzara olarak da olağanüstü bir güzelliğe sahiptir. Zaten Sumela manastırı bu bölgenin hemen en güzel bir yerinde bulunmaktadır. Sumela, dimdik sarp yamacın ortalarındaki büyücek bir kovukta yapılmıştır. Deniz seviyesinden yüksekliği ise 1200 metre kadardır.

KURULUŞ EFSANESİ

Sumela manastırının yapılışı çok eski devirlere kadar uzanır. Manastırın kuruluşu hakkındaki efsaneler bu bölgede eskiden yaşayan Rum halkı arasında bir hayli yaygındı. Hattâ bu efsanelerin bazısı, Trabzon ve çevresinin tarihini topiayan kitaplarda bile yer almıştır.

Yaygın olan bu efsane şöyledir:

Hz. İsâ'nın havarilerinden olan Lukas, Meryem Ana'nın bir resmini yapar. Lukas öldükten sonra bu resim Atina'ya getirilir. Resmin nasıl getirildiği hakkında kesin bir şey söylenmemektedir.

M. S. IV. yüzyılda, resim kendiliğinden Atina'dan ayrılmak ister, bir gün melekler tarafından uçurularak Trabzon'a getirilir ve bugün bulunduğu sarp yamacın ortalarındaki kovuğa bırakılır.

O sıralarda Doğu Roma İmparatorluğu'nda Theodosius hüküm sürmektedir.

Günlerden bir gün, Barnabas ve Sophronios adında iki keşiş Atina'dan yola çıkar dolaşa dolaşa Trabzon'a gelir. Manzarası çok güzel olan, sarp yamaca çıkınca Lukas tarafından yapılmış Meryem Ana resmini kovuğun içindeki bir taşın üstünde görürler.

Manzaraya hayran olan iki keşiş, bu kovukta bir manastır inşa ederler. Boylece Sumela manastırı kurulmuş olur.

Bundan bir zaman sonra imparator «Justinianus'un = 527 - 565» hükümdarlığı sırasında, kumandan Belisarius, Trabzon civarını dolaşırken, manastırın çok harap olduğunu görür ve burasını tamir ettirir. İmparator Justinianus, Trabzon ve dolaylarına oldukça önem veren bir hükümdardır. Trabzon'daki su sıkıntısını gidermek için şehrin koruyucu azizi Evgenios adına bir su kemeri yaptırmış, Trabzon ile Amasya'daki bazı kiliseleri tamir ettirmiştir.

EFSANE DOĞRU MU?

Eski devirlerde yaşayan Rum halkının Sumela manastırı hakkındaki inançları boyle. Yalnız bu çeşit rivayetlerin doğru olmadığı da bir gerçektir.

Önce şunu soylemek y[illegible] Sumela manastırını Atina'dan gelen Barnabas ve Sophronius adlı iki keşişin kurduğu, imparator Justinianus devrinde de kumandan Belisarius'un tamir ettirdiği düşüncesi sağlam temellere dayanmamaktadır.

Sumela manastırı hakkında, gene sağlam temellere dayanmayan iddialardan biri de, çok eski devirlerde insanların dağlara, yüksek yerlere ve mağaralara özel bir değer verdiği fikridir. Bu mağaranın, Hıristiyanlığın yeni yayıldığı devirlerde dinî âyinler yapılmak masadıyle kurulduğu da düşünülebilir.

Manastırdaki Meryem Ana'ya ait tasvirlerin çok karanlık olması da birçok araştırıcının dikkatini çekmiştir. Manastır, Meryem ana adına meydana getirilmiştir ama, Sumela manastırı diye anılmasına sebep de, tasvirlerin çok karanlık olmasıdır. Sumela, kara, siyah, karanlık anlamındaki melas kelimesinden gelmektedir. Manastırdaki Meryem Ana resmi çok karanlık olup, teşhis edilemeyecek kadar siyahtır.

Yalnız Meryem Ana tasvirinin bu kadar koyu renkte yapılmış olması da ayrıca dikkati çekicidir. Bir Alman yazara göre, Meryem Ana resmi hiç de iddia edildiği gibi çok eski devirlerde yapılmamıştır. Hele Meryem Ana tasvirinin etrafındaki kabartmalarla süslü gümüş çerçeve ise 1700 tarihlerine ait olup, muhtemelen buranın yerli sanatkârlarından biri tarafından yapılmıştır.

TÜRKLER'DEN ÖNCE TRABZON

Çeşitli kaynakların dikkatle üzerinde durduğu ve birçok yazar ve tarihçi tarafından araştırılan Sumela manastırının çok yaygın efsanevî kuruluşu bir yana bırakılırsa, manastırın asıl tarihini XIII yüzyıldan itibaren takip etmek yerinde olur.

Bu yıllarda Trabzon, Bizans İmparatorluğu'ndan ayrıydı; burada büyük bir Bizans ailesi olan Comnenuslar hükum sürüyordu. Bizans İmparatorluğu'ndan ayrı olan bu devletin başşehri Trabzon idi ve Comnenuslar bu bölgeye hâkim durumdaydılar.

Trabzon Comnenusları'ndan III. Alexios (1349 - 1390) Bizans imparatorlarından ayrı bir siyaset izleyen bir hükümdardı. Komşu Türk beyleriyle iyi munasebetler kurmuştu.

III. Alexios'un, Sumela manastırına karşı büyük bir ilgi duyduğu bilinir. Buna dair pek çok kaynak ve vesika vardır. 41 yıl hüküm süren III. Alexios, birçok manastır ve kilise yaptırmış, harap olanları da tamir ettirmiştir.

Trabzon'da hâlen Eski Cuma Camii diye bilinen Evgenios kilisesini yaptıran, sahilde bulunan eski bir Phokas kilisesini tamir ettiren ve yanında bir manastır kurduran III. Alexius'tur. Gene bazı vesikalardan edinilen bilgiye göre Sumela manastırının asıl kurucusunun III. Alexios olduğu söylenebilir.

III. Alexius, bir gün korkunç bir fırtınaya yakalanır, canını güç kurtarır. Fırtınadan kurtulmasının da Meryem Ana sayesinde olduğuna inanır; bunun üzerine, Sumela manastırını yeniden, o zamanın anlayışına göre modern bir tarzda inşa ettirir, bakımı için de vakıf kurar.

Bu da başka bir kuruluş efsanesi. Yalnız doğruluk payı öbür inanışlardan daha çoktur. Çünkü III. Alexius'un büyük dedesi olan II. Ioannes zamanından beri sarp yamacın kovuğundaki harap yerde dinî âyinler yapılıyordu ve Meryem Ana manastırı dinî bir merkez sayılmaktaydı.

TÜRKLER TRABZON'U İŞGAL EDİYOR

III. Alexius'tan sonra tahta çıkan oğlu III. Manuel, babası gibi Sumela manastırına özel bir ilgi göstermiştir. Onun hükümdarlığında Sumela manastırına zengin bağışlarda bulunduğu bilinmektedir.

Meryem Ana manastırına yardım eden sadece III. Manuel değildir. Fâtih Sultan Mehmed'in Trabzon'u fethedinceye kadar hüküm süren Comnenuslar da Sumela manastırına paraca yardım ettiler, oraya zengin ve değerli hediyeler verdiler.

Comnenuslar'ın Akkoyunlular ile sıkı bir münasebeti vardı. III. Alexius'un kızı Maria Anne Despina, Akkoyunlu Fahreddin Kutlu Bey'le evlenmişti. Prenses Despina'nın üç kızkardeşi de, üç Türk prensiyle evlenmişti. Nihayet imparator Ioannes de kızı Despina Yekatherina Theodora'yı bizzat Uzun - Hasan Bey'le evlendirmişti.

Trabzon, Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarına katıldıktan sonra Osmanlı hükümdarları Sumela manastırına, bakımı için zaman zaman yardım ettiler, bazı hediyeler yolladılar. Hattâ Trabzon'u fethettikten sonra Sumela manastırının muhafazası için Fâtih Sultan Mehmed bir ferman yayınladı.

Sumela'nın hukukunu koruyan ferman yalnız bu değildir. Daha sonraki yıllarda tahta çıkan bazı Osmanlı hükümdarları

da manastırın muhafazası maksadıyle fermanlar çıkarmışlardır. Bunlar arasında II. Sultan Bâyezid, Yavuz Sultan Selim, II Sultan Selim, III. Sultan Murad, Sultan İbrahim, IV. Mehmed, III. Sultan Ahmed'in fermanları bilinmektedir

Sumela manastırına ilgi gosteren, manastıra gerektiği zamanlara yardım eden Eflâk voyvodaları da vardır. Bilhassa, 1750 yılından sonra Ghikas, Stephan ve Hypsilantes'in Sumela manastırına karşı büyük yardımlarda bulunduğu bilinir

KEŞİŞLERİN MÂRİFETLERİ

Sumela manastırı üzerinde araştırma yapan tarihçiler, burada yaşayan keşişlerin çok cahil olduklarını yazarlar. Manastır, voyvodalardan alınan paralarla tamir edilmiş, duvarlar yeniden fresklerle süslenmiştir

Yalnız manastırı ziyaret eden yazarlar, keşişlerin dini manzara uygun hareket etmediklerini, ziyaretçilerin dinî duygularını istismar etmek istediklerini belirtirler

Sumela'nın çok sarp bir yamacın ortalarında kurulmuş olması yüzünden, manastırı ziyaret etmek isteyenler büyük güçluk çekiyorlardı. Bununla birlikte, birçok seyyah Sumela'yı ziyaret etmiştir. Bugün de ancak iki dar yoldan manastıra çık lmaktadır. Bu yollar da çok dik ve ko udur

Sumela manastırının içini 1830'larda ziyaret eden bir yabancı şoyle anlatır «Sumela manastırına, çok zor tırmanılabilen bir yoldan gidilir. Manastıra vardıktan sonra, ahşap iskeleler indirilir, boylece yabancılar Sumela'ya girebilirler. Manastırın kapısı çok sağlam ve kalın demirdendir. İçeri girdikten sonra ise azıcık şaşırırsınız, çunkü manastır sanıldığından daha fakirdir ve içinde yirmi kadar keşiş yaşamaktadır».

Bugün ormanın içinden geçen dar bir patikayla manastıra gidilir. 1910 yıllarında Sumela manastırını ziyaret eden bir yabancı yazar, sonradan yayınladığı bir kitapta, manastırın çok pis ve bakımsız olduğunu, keşişlerin gerek değerli fresk ve resimleri, gerekse manastırın içini ihmal ettiklerini, Sumela'da yaşayan 15 kadar keşişin bulunduğunu belirtir

DAHA SONRAKİ YILLARDA MANASTIR

Aynı yabancı yazara gore keşişler, her gelen ziyaretçiye çok fakir olduklarını soyluyor, âdeta dilenıyorlarmış. Meryem Ana tasvirı de perişan bir hâldeymiş

Yazar kitabında, Sumela manastırının fevkalâde bir manzaraya sahip olduğunu, insanın, dar patikadan manastıra çıkarken âdeta urperti duyduğunu, buna rağmen keşişlerin hiç de muteber bir din adamı gibi davranmadıklarını yakınarak anlatır

Başka bir Avrupalı yazar da kitabında, Doğu Karadeniz kıyılarıyla Kafkasya'da gezip gorduğu yerleri anlatır. Bu arada Trabzon'a uğradığını, o bolgenin çok nefis bir manzaraya sahip olduğunu, bir gun Sumela manastırını ziyaret ederek orada yaşayan keşişlerle konuştuğunu yazar

Avrupalı yazar, kitabında, keşişlerin kendisini çok iyi kabûl ettiğini, fevkalâde bir şekilde ağırladıklarını belirterek, Sumela manastırının her yıl çok sayıda ziyaretçi tarafından gezildiğini anlatır. Avrupalı yazara gore, Sumela'ya pek çok ziyaretçinin gelmesine sebep, manastırda Meryem Ana tasvirinin bulunmasıdır

MANASTIRDA SAKLANAN KIYMETLER

Görülüyor ki, bazı belgeler karıştırılırsa, birbirine uymayan ifadeler göze çarpmaktadır. Yalnız, manastırı ziyaret eden bütün seyyah ve yazarlar, Sumela'nın fevkalâde bir manzaraya sahip olduğunda ittifak etmiş gibidirler

Sumela manastırındaki kıymetli eşya-

nın nelerden ibaret olduğunu manastırı çeşitli zamanlarda ziyaret eden tarihçi ve seyyahların yazdığı eserlerden anlıyoruz

Bir Alman tarihçisi, Sumela'yı ziyaret ederek gorduklerini yayınladığı bir kitabında anlatır. Alman tarihçisine göre, Sumela manastırının en kıymetli eşyası, etrafı gumuş çerçeveli Meryem Ana tasvirid r

MANASTIRDAKİ HAÇ

Efsaneye göre, Meryem Ana'nın bu tasviri, İsâ'nın havârilerinden ve İncil yazarlarından biri olan Lukas tarafından yapılmış, melekler tarafından da bu sarp yamaçtaki kovuğa bırakılmıştır. Bundan başka manastırda çeşitli zamanlarda verilen hediyeler vardır.

Yine efsaneye göre, manastırın ilk kurucularından sayılan Barnabas ve Saphronius'un rolikleri de Sumela'nın kıymetli eşyası arasındadır. Ne var ki, asrın başında burayı gezen yazarlar, Barnabas ve Sophronius'un rolklerinin ihmal edildiğini, bir köşeye atılmış gorduklerini ifade etmişlerdir

Gene manastırın en kıymetli eşyalarından biri III. Alexius'un oğlu III. Manuel tarafından manastıra hediye edilen haçtır. İfadeye gore bu haçla takdis edilen su, manastırı ziyaret edenlere verilmektedir. Sozde takdis edilen su, bazı hastalıklara şifalı imiş

Bir Alman tarihçisi de, kutuphane vazifesini goren bir mağarada birçok kitap gorduğunü kaydeder. Bu kitaplar arasında XVI. yuzyıl sonlarında yazılan Bizans ve Osmanlı imparatorları kronografyası, Sinop şehrine ait istatistik bilgiler, XVII ve XVIII. yuzyıla ait dinî kitaplar sayılabilir

Bugunku duruma gelince: Sumela manastırı, 1923 yılından yanı Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra Rumlar'ın Yunanistan'a yollanmasıyle boşalmıştır

Son zamanlarda bakımsızlıktan dolayı ıvice harap bir hâle gelmiştir. Manastırın en kıymetli bir köşesi sayılan, manastırın hemen yanıbaşında yamaca yaslanmış bu yük bir su kemeri bulunmaktadır. Bu su kemeri bir zamanlar Sumela manastırına su getirirmiş

Manastırın içindeki kilisenin duvarları çeşitli fresklerle kaplıdır. Bu fresklerin pek çoğu manastırın kuruluşundan çok sonraki devirlerde yapılmıştır

Buyuk bir turistik ve tarihî değeri olan Sumela manastırının bugün harap bir hâlde kalması üzücüdür

Ö. D.

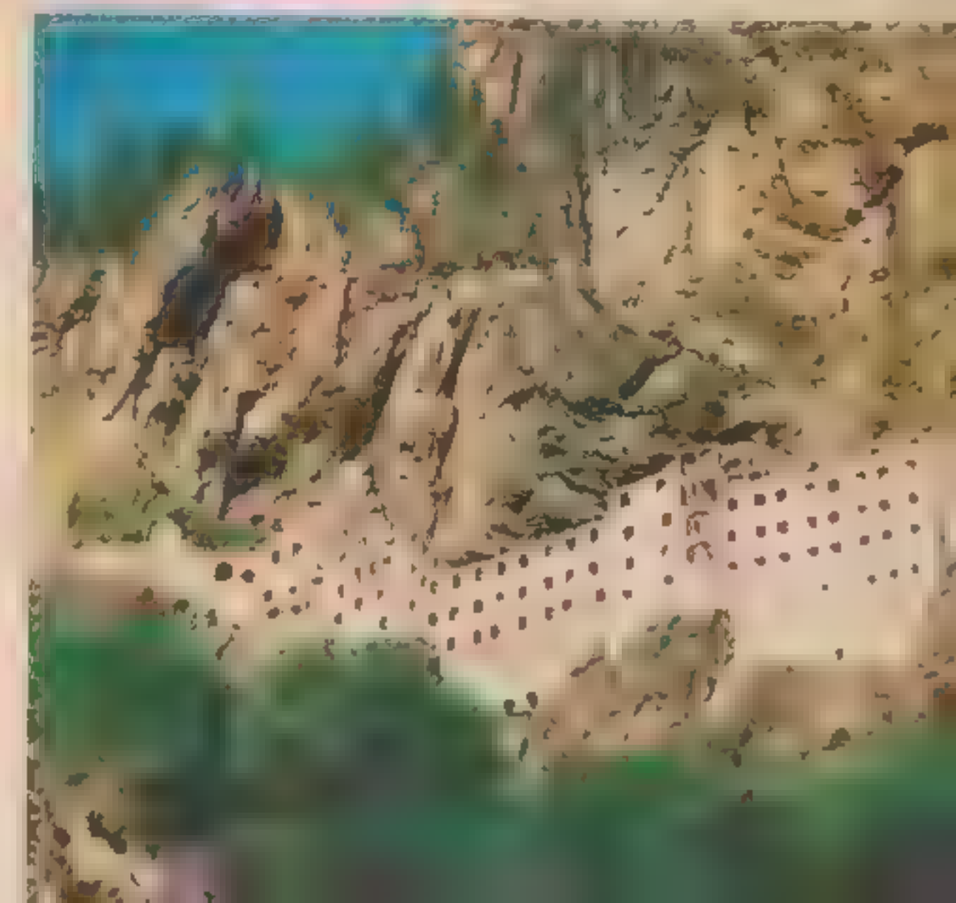

Sumela, çok sarp bir [illegible] ortalarındaki bir kovukta yapılmıştır.

Malta kuşatması: 2

Turgut Reis Geliyor

Yazı ve Fotoğraflar: Osman Ondoş

PİYÂLE Paşa'ya göre, Marsasirocco limanı ikmal ve nakliye gemileri için, emniyetsiz bir yerdi. Daha da fazlası; filonun Malta ve Gozo adalarının doğu ve kuzey doğusu açıklarında keşif yapması tasavvurundan bir fayda beklemiyordu.

Donanma, Marsamuscetto limanında demirli kalınca, yakında bulunan St. Elmo kalesinin ilk adımda ele geçirilmesi taktik bir mecburiyet oldu. Türk casusları bu kalenin kısa bir zamanda inşa edildiğini ve sert kayalar yerine gelişigüzel Malta taşlarının kullanıldığını haber vermişler ve kalenin işgalinin çok kolay olduğunu bildirmişlerdi.

24 mayıs sabahı St. Elmo bombardıman edilmeye başlandı. Bir saat süren topçu duellosundan sonra, kalenin alt kesimlerinde çatlamalar görüldü. Bu esnada La Valette, St. Elmo'yu insanca takviye ederken, şövalyelerden birini Avrupa'dan yardım istemeye göndermişti. La Valette, muhtelif krallık ve prenslıklere gonderdiği mesajında —St. Elmo Malta'nın anahtarıdır. Moralimiz yüksek, sonuna kadar dayanacağız— diyordu.

Türkler'in din uğruna can feda etme inancı, mütevekkil oluşları, hayret verici bir cengâver tipini ortaya çıkarmıştır. Bu askerler, akıl, hayal almaz bir feragatle Mount Sciberras yamaçlarını kaplıyan kayalıkları kazarak siperler, hendekler açtılar ve bu işleri süratle bitirdiler.

Bu korkunç bir faaliyetti. Haçlılar, St. Elmo ve St. Angelo kalelerinden, binlerce insan selinin gece gündüz demeden çalışmalarını seyrettiler. Bugün modern Floriana semtinin bulunduğu tepeye uzanan hat boyunca ayak izlerinden bir yol meydana geldi ve St. Elmo muhasarasından valnız iki gün sonra, Turkler kaleye karşı, en yuksek noktadaki istihkâmlarını tamamlamış olarak taarruza geçtiler.

Ertesi gün Türk bataryaları St. Elmo'yu dövmeye devam etti. Sciberras yamaçlarına taşınmış olan bir kısım ağır topiar ise St, Angelo kalesini bombardımana başladılar. O derece isabetli ve güçlü bombardımandı ki bu, La Valette'in karargâhı sarı toz bulutları içinde kaldı.

La Valette ve çevresindekiler karanlık bir gün daha yaşıyorlarken, St. Elmo garnizonu savunucuları 29 mayıs günü İspanyol Albay de Medron komutasında kaleden anî bir çıkış yaparak, Türk mevzilerine hücuma geçtiler. Bu beklenmedik akın karşısında Turkler bozguna uğrayıp, düzensiz çekilmeye başladılar. Ama karşılarında dimdik duran Mustafa Paşa, bozgunu durdurdu. Yeniçeriler, başlarında komutanlarını görünce birden geri dönduler. Bozgun bitmiş, akın başlamıştı.

Ancak pek çok Batılı yazar, yeniçerilerin inanılmaz başarılarının ardına bir dip notu yerleştirmeyi âdet edinmişlerdir. Meselâ, Malta muhasarası, **Barbaros Hayreddin**, veya **Büyük İhanet** başlığı altında 1299'dan başlıyarak, 1453'e kadar Istanbul'a yapılan Türk akınlarını ele alan eserlerin yazarı, bana göre ise; spekulatif konuların muharriri Ernle Brackford şoyle diyor: «Yeniçeriler, Osmanlı İmparatorluğu'nun inanılmaz zaferlerini başaran askerlerdir. Tarihte, ne de zamanımızda harp etmek felsefesine kendini candan adamış başka asker görülmemiştir. Ancak fanatik derecede dindar olan yeniçerilerin hiçbiri Türk asıllı değildi».

Piyâle Paşa'nın kadırgasını takiben en az 80 harp gemisi, Büyük Liman'ın güney ucundaki Gallows Burnu'nu aştı.. Her gemi St. Elmo kalesi hizasına gelince bir salvo ateş açtı. Ufukta beliren yeni filo gittikçe şekil bulurken, kımi dudaklarda bir fısıltı, korkuyla, kımi dudaklarda bir fısıltı, sevinle tekrarlandı:

— Turgut Reis geliyor...

— Dragut'un filosu bu...

Turgut Reis'in Malta muhasarasına iştirak edeceği biliniyor ve hergün bekleniyordu. Nitekim Trablusgarb'dan denize 15 parça gemi ile açılmış olan bu güçlü denizci Malta'ya yaklaşıyordu.

St. Elmo muhasarasını yaşamış ve gunlük tutmuş olan Balbi, hâtıratında bu saatleri şöyle veriyor:

«Piyâle Paşa, Akdeniz'in bu meşhur cengâveri karşısında kendi donanmasının gücünü göstermek maksadıyle, St. Elmo'yu denizden top ateşine aldı. Fakat kısa bir sureyle dikkatsizce yapılan bu göstermelik bombardımanda, mermilerin bir kısmı kaleyi aşarak kara cephesinde, hemen St. Elmo önlerinde mevzilenmış Türk siperlerine isabet edip, zaviata sebep oldu».

Turgut Reis, Mustafa ve Piyâle Paşalarla Marsa'daki genel karargâhta buluştu. Mustafa Paşa, bu şerefli misafiri onur ile karşıladı ve iltifatta bulundu. Turgut Reis hemen muhasara hakkında bilgi aldı ve şoyle dediği duyuldu:

— Hayatî gibi gözuken kalelere taarruzdan evvel, Malta'yı kuzeyden tecrit etmeniydiniz. Niçin önce Gozo adasını işgal edip, eski şehir Mdina'yı ele geçirmediniz? Her iki kale garnizonu da eski ve zayıftır.

Gozo ve Mdina ele geçirildikten sonra, en basit bir haberci gemisi bile adadan çıkamaz, Sicilya'dan yardım gemileri Malta'ya ulaşamazdı.

Ancak başlanılmış bir durum vardı ve Turgut Reis can yoldaşlarına yardım etmek zorundaydı. Nitekim kadırgalarından dort ağır topu Tigne Burnu'na tabyalandırdı. Bu mevki, St. Elmo kalesine kuzeyden hakim bir yerdedir ve mesafesi 500 yardadan fazla değildir.

Turgut Reis'in asker arasına katıldığı andan itibaren Türk muhasarası umulmadık bir şiddete ulaştı.

Mayıs ayının sonlarına ulaşılmıştı ve yer, gök bakır bir kazan gibi ateş içindeydi. St. Elmo savunucuları susuzluk çekmekteydiler. Yiyecek ikmali yapılamadığından, ekmek dilimleri şaraba batırılıp dudaklar ıslatılıyor ve bir parçası katık yapılıyordu. Türkler'in durumu da farklı değildi. Asıl sıkıntıyı susuzluk teşkil ediyordu.

Malta'da akarsu mevcut değildir, göl de yoktur. Halkın içecek suyu ve ziraat için gerekli sulama, yağmur suyunun birikimi ile elde edilir. Tatlı su kuyuları ise son derece sayılıdır. La Valette, muhasara sırasında Türkler'in iskân bolgeleri civarındaki butun kuyuları zehirlettiğinden, Turkler'in su sıkıntısı son haddine ulaşmıştı. Bu kuyuları Türkler zamanla temizlediierse de, birlikler arasında, dizanteri, salgın hâline geldi. Haziran ayı başında hastalık miktarı o derece artı ki, Türkler'in Marsa düzluğune kurdukları hastane karargâhında, hasta çadırları sayısının yüzü aştığı muşahede olundu

Türkler, eski şehir Mdina'ya değer vermemelerinin cezasını ağır şekilde ödediler. Zira Mdina'dan gözetlenen Marsa'ya anî baskın yapan suvariler, yaralı, sağlam demeyip Turkler'i katlettiler.

8 haziran cuma gece yarısı, St. Angelo kalesine umulmadık, davet edilmedik bir misafir gelerek La Valette'in huzuruna çıktı. Bu haberci St. Elmo mudafilerinin müştereken imzaladıkları mesajı getirmiş olan, İtalyan şovalye Vitelino Vitelleschi idi. La Valette, şamdanların ışıkları altında şu yazıları okudu:

«Majesteleri,

«St. Elmo kalesini korumak görevini bizlere verdiniz. Biz o gunden şu ana kadar elimizden geldiği kadar savaştık, ama duşman kuvvetimizi günden gune kırdı. Artık onlara karşı dayanamaz hâldeyiz. Turkler bizim mazgallarımıza ulaşıyor ve köprüler kuruyorlar. Lâğımcıları, kale duvarlarımızın altından tuneller açmışlar, heran berhava olmak tehlikesi içindeyiz.

«Kale içinde öyle bir geçitteyiz ki, kendimize bir yer açmamıza imkân yok. İçimizden birçoğu burada öldu ve kilise hariç bizi koruyacak hiçbir sığınak kalmadı. Askerlerimiz korku içindeler. Subaylar ise duvarlardaki mevzilere askerleri don-

durmeye muvaffak olamıyorlar. Eğer bizi kurtarmak için sandallar gelmezse, biz bütün şövalyeler öldürüleceğiz»

La Valette mektubu okuduktan sonra İtalyan şövalyeye «bekle» diye işaret etti ve biri Fransız, ikincisi İtalyan, diğeri İspanyol olmak üzere üç şövalyeyi huzuruna çağırtarak; —Şimdi St. Elmo'ya gideceksiniz— dedi. Müteakiben şövalye Vitellino ya

— Askerin görevi itaattir. Arkadaşlarınıza söyleyin, onların görevi yerlerinde kalmaktır

Böylece St. Elmo 22 haziran a kadar daha dayandı

ST. ELMO KALESİNİN DÜŞÜŞÜ

21 haziran günü boyunca Türkler, korkunç bir azimle St. Elmo'nun ilk mevzilerini ele geçiriyor ve gece karanlığı çöktüğü halde şiddetle akın tazeliyorlardı. 21 haziran cuma günü St. Elmo, hemen hemen 2.000 ölü veren Türkler'in eline geçmiş gibiydi

Gece St. Elmo kilisesinin çanları çalmaya başladı. Bu sesler St. Angelo ve Senglea'ya, St. Elmo'dakilerin veda mesajıydı. 22 haziran cumartesi sabahı, bir büyük duvar daha Türk lâğımcıları tarafından tahrip edildi ve müdafaasız kalan St. Elmo'ya Türk birlikleri sahip olmaya başladı. St. Elmo 31 gün süren muhasaradan sonra Türkler'in eline geçmişti

Başarı haberi Marsa düzlüğündeki çadırda son anlarını yaşayan Turgut Reis'e ulaştırıldı. Tigne Burnu'nda mevzide iken, St. Angelo kalesinden atılan bir gülenin koparduğu kaya parçasının başına isabeti ile umutsuz derecede yaralanan Turgut Reis, istirahati için Marsa'ya getirilmiş ve haber askerinden saklanılmak istenmişti. Büyük insan, kudretli denizci, St. Elmo'nun düştüğü haberini alınca Allah'a şükretti ve biraz sonra da hayata gözlerini yumdu

Batılı yazarlar, belgelere ve günluklere dayanarak, St. Elmo'daki Türk kaybının 8.000 civarında olduğunu kaydediyorlar. Haçlılar'dan ise 1500 kişi zâyi olmuştur. Bunlardan 120 kişisi şövalye idi ve 31 şövalye ile İtalyanlar başta geliyordu. Diğerleri ise Aragon, Auvergne, Fransız ve Provence'lı şövalyelerdi. Almanlar'dan ölen şövalye sayısı 5 idi

KATLİAM HAREKETLERİ

St. Elmo kalesinin düşmesinden sonra Mustafa Paşa, Haçlı ölüler arasında kıymetlerinden önemli şahsiyetler olduklarını farkettiği şövalye Mas Miranda ve De Duaras'ın başlarını kestirtip sırıkları geçirtti. Sonra bu sırıkları St. Angelo kalesine karşı diktirtti. Başsız cesetleri ise çarmıh şeklindeki kalaslara çakılmış olarak denize attırdı. 24 haziran sabahı cesetler akıntı ile St. Angelo sahiline vurdular ve La Valette misilleme yapmakta asla tereddüt etmedi. Nitekim daha ağır bir emirle, ele geçmiş bütün Türkler'in başlarının gövdelerinden ayrılarak kat'edilmelerini istedi. Böylece Türk esirler en ıstıraplı usullerle öldürüldüler

La Valette, Haçlı âleminin hürmetle andığı, asırlardır taparcasına sevdiği büyük din adamı, bu defa öldürülen Türkler'in kafalarının toplarla Türk mevzilerine atılmalarını istedi

La Valette, tarih boyunca görülmüş nadir Türk ve Müslüman düşmanlarındandır. Bilhassa Türkler'in ileri bir Müslüman devlet oluşu ve İslâmiyet'in lideri olarak Akdeniz ve Avrupa'da hâkimiyet kurmasını kabûl edememiş ve en korkunç usullerle intikam almaktan gurur duymuştur. Nitekim muhasara sırasında bütün garnizonlarına şu emri yayan La Valette'in kendisidir:

— Bir tek Türk, esir olarak bırakılmayacaktır.. Her gün bir Türk eziyet edilerek öldürülecek ve bu işkence Türk birliklerinin görebileceği bir yerde yapılacaktır

Böylece her gün Büyük Liman, St. Angelo, Mdina kale duvarları üzerinde bir Türk öldürülüp, asıldı

YANLIŞ TUTUMUN SONU

Türkler, Sicilya ile olan ikmal yollarını donanmaları ile kesmedikleri için, şövalyeler rahatlıkla Sicilya'dan yardım aldılar. 29 haziran günü 4 kalyonluk bir diğer ikmal konvoyu Malta'ya ulaştı. İspanyol şövalyesi Don Juan de Cordona komutasında olan kuvvetler karaya çıktıktan sonra, Malta'yı güneyden dolaşıp Kalkara balıkçı köyünde sahile ve Büyük limana ulaştılar

Sesler Mount Sciberras'ın kara tarafındaki nihayetinden, Marsa'ya inen çorak bayırdan geliyordu. Derken sesler ve meşale aydınlıkları arasında gemiler belirdi. Türkler gemilerini karadan kızaklayıp Büyük Liman'a indirme yolundaydılar

Halbuki şövalyeler, St. Angelo kalesi ağır topları önünden hiçbir geminin geçemiyeceğini sanmışlardı. Limanın ağzı da zincirle kapatıldığından St. Angelo emniyete girmişti. Böylece Haçlılar'ın korku dolu nazarları altında Büyük Liman bir kaç gün içinde Türk gemileri ile doldu

La Valette ve Konsey üyeleri dehşet içinde olayların gelişimine bakakaldılar. Şimdi, Türkler'in ne yapacakları açık bir şekilde belli oluyordu. Hedef muhakkak Senglea garnizonu boyunca güney yamaçlardı

ORDUDAN BİR FİRAR: LASCARİS

La Valette, Senglea garnizonu sonundaki mahmuz şekilli tabyadan muhtemel Türk taarruzunu düşünürken, yanında duran şövalye Zanoguerra, Sciberras sahili civarında birinin devamlı el işareti yaptığını farketti ve derhal La Valette'e gösterdi

Hakikatte bir Türk firarisi onlarla temas etmek için korku içinde yardım bekliyordu. La Valette hemen bir bot gönderilmesini emrettiyse de, Türkler durumu anladılar ve birçok kişi, firariyi yakalamak üzere atıldı. Firari yakalanırsa neye mâruz kalacağını bildiğinden, kendini denize atmaktan başka yol bulamadı. Fakat yüzme bilmediğinden boğulmak üzere iken, yetişen bottakiler kendisini kurtarıp Senglea'ya ulaştırdılar

Balbi bu olayı, hâtıratında şöyle naklediyordu:

Maltalılar'ın Giulio dive bildikleri bu kişi, asil ve köklü bir Rum ailesinden gelme idi. Ecdatları arasında üç Bizans imparatoru bulunan bu aile, meşhur Lascaris sülâlesi idi. Genç yaşta esir düşen Giulio Lascaris, Türk ordusunda eğitim görmüş ve subay (!) yapılmıştı

«Lascaris, La Valette'e, Senglea'nın güney kanadının kuvvetlendirilmesi gerektiğini beyan etti. Ayrıca Türkler'in planlarını açıkladı»

Lascaris adı Malta'da bir hürriyet kahramanı gibi şan ve şeref dolu bir hâlde yaşamaktadır. Türkler açısından bir nankör ve hain olan bu İstanbullu Rum'un adı, Malta'daki İngiliz deniz harb karargâhına verilmiştir

NETİCESİZ AKINLAR

Gemilerin Büyük Liman'a indirilişini takip eden günlerde şiddetli akınlarla Türkler Senglea'yı sardılar ve her seferinde Haçlılar yerine, Don Kişot'un değirmene atılışı gibi, tabiatla boğuştular. Sonuç daima Türkler için hüsran oldu ve çekilen Türk kuvvetlerinden sonra, sahillerde kalan Türk cesetlerini veya yaralıları Maltalılar ve diğer milletlere mensup Haçlılar soydular. Üzerlerinde kıymetli ne varsa aldıkları gibi, nefes aldığını farkettik

Malta limanından bir görünüş.

leri her yaralıyı, büyük bir zevkle katlettiler. Bu yağma, şişip su yüzüne çıkan cesetlerde de devam etti.

Temmuz ayı boyunca Turkler yeniden aralıksız bombardımana devam ettiler. La Valette, Birgu semtini Türk istilâsından korumak maksadıyle sokakları taşlarla örtürüp, yuksek barikatlarla kapattırdı. Yalnız La Valette burada da Türkler'e ve Muslumanlar'a karşı ne derecede zalim ve gaddar olduğunu gösterdi.

Duvarların yapımı için elindeki Türk ve sair Musluman esirleri ileri sürdürdü. Esirler duvarları yaparlarken, Turk birlikleri yollarda barikatlar inşa edildiğini farkedip ateşe başladılar. La Valette, Türk esirlerini nasıl acımadan kurban etmişse, Türkler de gayelerine ulaşmak için, o derecede merhametsizdiler. Boylece daha ilk ateş yağmuru altında yüz civarında Türk öldü. Diğerlerinin geri donmeye imkânları yoktu, zira teşebbüs edenleri de Haçlılar öldurüyorlardı. Balbi: «Birgu yollarını örten barikatlar bitene kadar beş yüze yakın Türk katledildi» diyor

Yine aynı Batılı kaynaklarda şu kayıtlara da rastladım: «La Valette, Turk ateşine mâruz kalmadığı hâlde, çalışmak istemeyen Türk esirlerinin kulaklarını kestirip, onları ıstıraplar içinde ölume terketmiştir».

Nihayet tarihçi W. H. Prescoot; «Bu hakikaten pek nadir rastlanılan zulum emriydi» diyebilmiştir!

TÜRKLER YENİDEN BOMBARDIMANA BAŞLIYOR

2 ağustos günü Türkler tekrar bombardımana başladılar. Salvatore tepesinde 38 top sayılmıştı. Bunlardan 26 top Castille tabyasına, 8 top Auvergne ve Alman grubuna, 4 top St. Angelo kalesine direkt ateş açıyordu. Akabinde Türkler «Allah Allah» nidalarıyla yüce kale duvarlarına akınlar yaptılar. Öğleye kadar beş defa bu hucumlarını tekrarladılarsa da, başarı elde edemediler.

İkindi üzeri Mustafa Paşa kuvvetleri ağır kayıplar vererek geri çekilmişlerdi.

Turkler 7 ağustos günü yeniden bombardımana başladılar. Türk topları her açıyı son derece maharetle dövüyorsa da, yüksek ve gayet tahkimli kaleler yıkılacağa benzemiyordu. Bombardıman kesilir kesilmez Piyâle Paşa'nın leventleri Castille garnizonuna hücum ettiler. Aynı sıralarda ise Mustafa Paşa kuvvetleri Senglea üzerindeki St. Michael kalesine saldırıyorlardı. O derece bir kritik noktaya ulaşıldı ki, son derece ağır kayıplara rağmen, St. Michael kalesi duşmek durumuna girdi. Ama La Valette ve çevresindekiler korku ve dehşetle sonucu beklerken ummadıkları bir sahne meydana geldi. Türk birlikleri hucumlarını durdurdular ve sürale ric'ate başladılar. İnanılmaz bir andı bu.

Turkler 7 ağustos günü yeniden bombardımana başladılar. Türk topları her açıyı son derece maharetle dövüyorsa da, yüksek ve gayet tahkimli kaleler yıkılacağa benzemiyordu. Bombardıman kesilir kesilmez Piyâle Paşa'nın leventleri Castille garnizonuna hücum ettiler. Aynı sıralarda ise Mustafa Paşa kuvvetleri Senglea üzerindeki St. Michael kalesine saldırıyorlardı. O derece bir kritik noktaya ulaşıldı ki, son derece ağır kayıplara rağmen, St. Michael kalesi duşmek durumuna girdi. Ama La Valette ve çevresindekiler korku ve dehşetle sonucu beklerken ummadıkları bir sahne meydana geldi. Türk birlikleri hucumlarını durdurdular ve sürale ric'ate başladılar. İnanılmaz bir andı bu.

Aslında Türkler Malta muhasarasının başında yaptıkları hataların cezasını çekiyorlardı. Olay şu idi: Turkler'in zafere ulaşacakları son saatlerde, Marsa'dan bir haberci ulaşmış ve geniş çapta Haçlı kuvvetinin Marsa'da Türk ıkmal, sıhhiye ve karargâh sahasına taarruz ettiğini ve ağır zayiatları olduğunu bildirmişti. Mustafa Paşa da, Sicilya'dan Malta'ya yardım kuvvetlerinin ulaştığını sanarak, merkezle irtibatlarının kesilmesinden sakınıp, geri çekilme emrini vermişti.

Turk kuvvetleri Marsa'ya vardıklarında, sahayı harabe hâlinde buldular. Haçlılar hasta ve yaralı ne ele geçirdilerse en şenî şekilde katletmiş ve hâliyle her şeyi tahrip etmişlerdi.

TEKRARLANAN AKINLAR

18 ağustos günü Türkler, deniz ve karadan yeniden taarruza geçtiler. Bu defa çok kuvvetli bir lâğım teşebbüsünü başarmış, kalelerin altlarından geçitler açabilmişlerdi. Haçlı savunucularda panik başlamış, hattâ Türk öncü birlikleri şehrin ortasına doğru ilerlemeye muvaffak olmuşlardı. O zaman Conventual kilisesinin çanları dehşetli haberi yaymak üzere çalmaya başlamış, Muhterem peder Guillaume, La Valette'e ağlamaklı bir sesle; «Her şeyi kaybettik, St. Angelo'ya çekilmeliyiz» demişti

La Valette ise, yanındaki şövalyelerden birinin kılıcını çekip, panik hâlindeki birliklerinin arasına koştu. Yaşlı fakat umulmayacak derecede canlı bir askerdi. Aralarında La Valette'i gören Haçlı erler, onu korumak için peşinden ilerlediler ve La Valette bacağından vurulunca, çılgınlık alâmeti gosterircesine ileri atıldılar Castille böylece duşmesine ramak kala tekrar Haçlılar'ın eline geçti ve Türk akını durdu.

Mustafa ve Piyâle Paşa için kesin bir karar vermek zamanı gelmişti. Zira Malta ile Istanbul arasında bin millik bir deniz yolu vardı. Sonbahar ise fırtınaların başladığı, sert denizlerin hâkim olduğu bir mevsim idi. Piyâle Paşa, donanmasını korumak, Mustafa Paşa da yardım imkânlarını aramak zorunda idi. Öte taraftan gelen haberlere göre, Sicilya'da Don Garcia de Toledo, La Valette'e büyük bir yardım ulaştırma hazırlıklarının sonundaydı

O günlerde Mustafa Paşa'ya bir diğer fena haber daha bildirildi. Kuzey Afrika'dan kendilerine yardım ve yiyecek ikmali sağlamak üzere yelken açmış gemiler, Sicilya filosu tarafından tahrip edilmişti. O zaman Mustafa Paşa, ikmal işlerine bakan subayından ellerinde ancak 25 gunluk stok kaldığını öğrendi. Cephane stokları da kritik safhadaydı, ama Mustafa Paşa bir kere daha akınlara devam kararı verdi

MALTA'YI TERK

Bir ilâ iki gün süreyle çok geç de olsa eski şehir Mdina'ya yapılan taarruzlar netice vermedi. Castille tabyaları harabeye çevrildi ise de ileri geçilemedi. 6 eylül günü Gozo adası kanalında Don Garcia'nın yardım kuvvetlerini getiren gemiler görüldü. Bu kuvvetler 7 eylül sabahı Malta'da karaya çıkmaya başladılar. Piyâle Paşa bu filoya nedense taarruz etmemiş ve Don Garcia'nın gemileri tahliyeyi muteakip 4.000 kişilik yeni bir kuvvet getirmek üzere Messina'ya hareket etmişlerdir...

Don Garcia'nın gemileri Buyuk Liman'ın çevresinden dolanıp Sicilya'ya doğru açılırken, St. Elmo kalesinde Türk bayrağı dalgalanıyordu. O zaman Don Garcia, gemilerine St. Angelo kalesini üç atımla selâmla emrini verdi. Turk donanması çok daha güçlü olduğu hâlde bu gövde gösterisine cevap vermedi. Aslında Türkler Istanbul'a dönmek üzere hazırlık içindeydiler.

Gün ışıdığı zaman Haçlılar, Birgu ve Senglea çevresini bomboş buldular; Türkler çekilmişti. Yamaçlar, tepeler ve diğer siperlerde bir tek hareket görülmüyordu.

O gün, yani 8 eylül öğleye doğru, Türkler Malta'da son anlarını yaşıyor ve adayı terk ediyorlardı. Bu sırada Saint Lavrence ve Conventual kilisesinin çanları bütün kuvvetleriyle çalınmaya başladı. XVI. yüzyılın en güçlü devletinin donanması, ordu birliklerini hâmil olarak Malta muhasarasını ebediyyen terk edip uzaklaşıyordu.

Malta muhasarasında verilen Turk zayiatı hakkında pek çok değışık rakam mevcut bulunmaktadır. Ekserisi akıl iz'an dışı olup, Balbi bu zayiatı 30.000 kişi olarak göstererek bu sahada rekor kırmaktadır. Von Hammer'e göre, Malta'ya çıkan Turk kuvvetleri 31.000 civarında idi. Istanbul'a ise 10.000 kişi dönmüştür

Turkler'in Valetta ve St. Angelo'ya taarruzu.

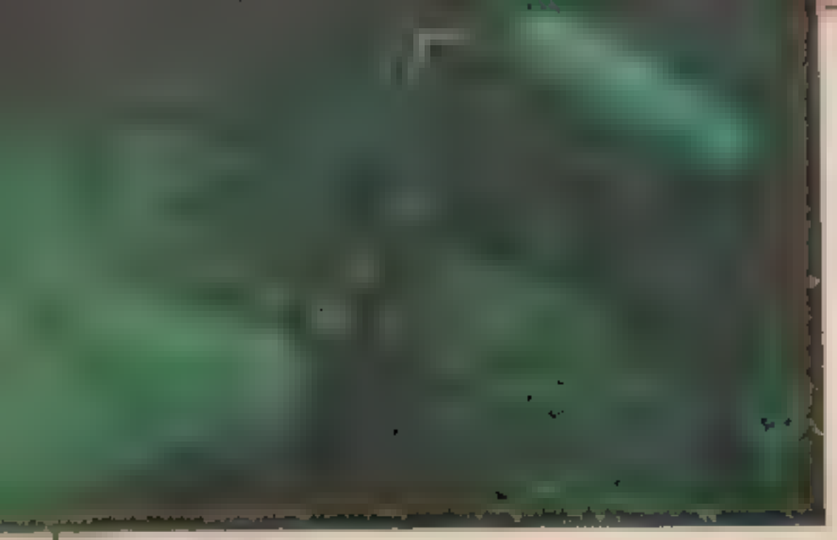

Batıktan hazine çıkarılıyor

İspanyol Armadasından Artakalan Paha Biçilmez Yadigârlar

Çeviren: Betül Özçelik

VAHŞİ dalgalar, İspanyol armadasının İrlanda sahillerinde, güneye doğru yol alan Girova adlı gemisini dovuyordu. Girova, bütün kürekçileri ile sahilden açığa doğru dönmeye çalışırken, dalgalar galip geldi ve gemi 1300 murettebatı, topları, gülleleri ve hazinesi ile 26 ekim 1588'de köpüklü dalgalar arasında battı

1300 kişiden ancak beşi kıyıya sağ ulaşabildiler. Kurtulamıyanların arasında, son düşüncelerini, ayrılışının ertesi günü İngiltere'yi fethetmek için yola çıkacak olan donanmaya ve İspanya'ya çevirmiş bir asilzâde de vardı. İspanya'dan ayrılış ânında, tahminimizce nişanlısı tarafından parmağına takılmış olan yüzük de onunla beraber batıp gitti

GİROVA'NIN HAZİNESİ

Dört asır sonra Avrupa arşiv dairesinin karanlığında solmaya yüz tutmuş birtakım vesikalar beni düşündürdü. Gemi enkazı hikâyesi ile ilgili bu vesikaları bir araya topladım. Çok geçmeden gemi enkazının 10 metre kadar derinlikteki yerini buldum. Enkazın bir köşesinde yadigâr yüzük beni beklemekteydi. Su üstüne çıkarınca yüzüğün üstünde «Sana verilecek daha büyük bir şeyim yok» sözlerinin işlenmiş olduğunu gördüm

Daha sonraki dalışımda hedef, içinde gümüş bir paranın sıkıştığı yarıktı. Evvelki dalışımda da onu görmüş fakat çıkaramamıştım. Bu sefer çekiç ve keskimle daldım. Parça serbest kalınca elimle temizledim, böylelikle paranın üzerinde bir profil belirdi. Bu, gümüş bir İspanyol parasıydı. Fakat bu para Napoli'ye aittı Şimdi, durum daha iyi anlaşılıyordu. Girova Napoli'dendi ve bu bölge de o zamanlar İspanyol hâkimiyeti altında bulunuyordu

Paranın üstünde düşünceli bir yüz vardı. Kral Felipe'nin yüzü... Kral II. Felipe, îmânın koruyucusu, Aragon, Kastilya, Portekiz ve İki Sicilya kralı, bütün İspanya'nın hâkimi ve daha birçok unvanı olan yenilmemiş kraldı.

Elim Avrupa tarihine kaydı. İngiltere, Fransa, İspanya, Holanda, Belçika ve Lüksemburg kütüphanelerinde birçok saatlerimi, bu tarihle ilgili malûmat toplamak için geçirdim Felipe, benim için tekrar yaşadı. O Felipe ki, 1588'de insanların görmüş olduğu en kuvvetli donanmayı İngiltere'ye karşı suya indirmişti.

İSPANYA'NIN HAYÂLİ

1588 haziranının 22'sinde 2.431 parça silâhı ile, 130 gemi, İspanya'nın kuzey sahili La Coruna'dan ayrıldı Bunların 65'i kalyon ve silahlanmış ticaret gemileri [illegible] de [illegible] katırlar ve erzak bulunan yük teknelerivd

Ayrıca 32 küçük yelkenli tekne, 4 kadırga ve 4 de kalyon vardı. Girova, bunlardan biriydi. Kalyonlar çok daha büyük olan kadırgalar gibi, manevra kabiliyetini haiz, kürekle sevkedilen harp gemileriydi Bu küçük filoda, 16.000 asker, 8.000 gemici, 2.000 mahkûm, forsa ve diğer gönüllülerle toplam olarak 27.500 insan vardı

Sefer heyetinin başına da, bir asilzâde olan Medina Sidonia Dükü Don Aloso Perez de Guzman getirilmişti. Kıdemli kaptanları arasında da her nasılsa günün en cesur ve en kabiliyetli kaptanı diye bütün İspanya'da ün yapmış olan Don Alansa Martinez de Leiva vardı

Ama felâket onları Manş denizinde karşıladı Holanda ve Belçika'daki İspanyol donanması hazır değildi İngiliz donanması ruzgâra karşı olduğu hâlde İspanyol armasını altüst edip Calais'den dışarı attı Ruzgâr, Medina Sidonia'yı önce kuytu bir kıyı olan Flanders'e, sonra da Şimal Denizi'ne attı. Bu esnada İspanya'ya dönme emri verildi. Yolculuğu anlatan bir subay, «İngiltere, İskoçya, İrlanda etrafında yedi yüz elli fersah boyunca bize tamamen yabancı olan fırtınalı denizlerden geçtik» ded.

Armadadaki gemilerin ancak yarısı İspanya'yı tekrar görebildi. Diğerleri batıp gittiler. Yirmi veya otuz tanesi de İskoçya ve İrlanda sahillerine sürüklendi. Tahrip olmuş ve direği kırılmış olan La Rata bunlardan biriydi. Ünlü kaptan Martinez de Liva'nın kumandasında geçirdiği iki

Batan İspanyol gemilerinden birini tasvir eden resim.

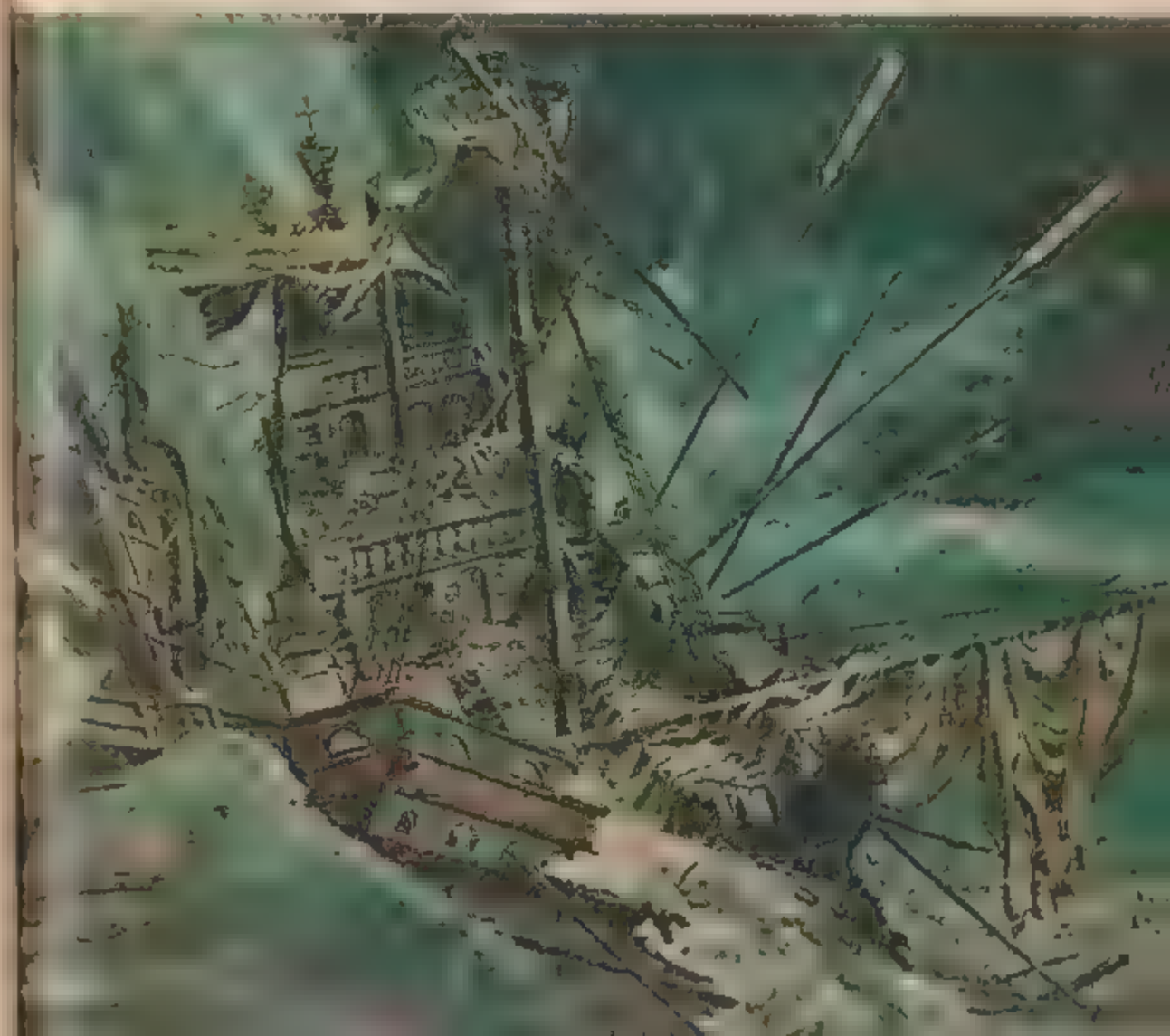

maceralı haftadan sonra, İrlanda'nın batı sahillerinde olan Black Sod körfezine doğru yol aldı. Kaptanı bu gemiyi muhafazalı bir sahile çekti. İçindeki insanları, hazineleri ve cephaneyi indirip, gemiyi yaktı. Ardından, armadaya mensup bir başka gemi daha körfeze girdi. Martinez de Leiva, karaya çıkardığı adamlarını ve eşyayı yükleyip bu gemiyle denize açıldı ve Loughros More körfezinde harap bir kaleye sığındı, mürettebatı ve altınları oraya taşıdı. Bir muddet sonra Girova adlı geminin de yakındaki Killybegs limanına ulaştığı haberi gelince, Martinez de Leiva, bütün mürettebatı ve hazinesiyle oraya doğru yola çıktı. Limana vardığı zaman, bir adet tamamen tahrip edilmiş, iki adet de hasara uğramış gemi ve kendi mürettebatından daha aç ve sefil durumda üç geminin insanlarıyla karşılaşmıştı.

Bu manzara karşısında, orada bulunan insanların en sağlamlarının yardımı ve gemi enkazlarının parçaları ile bu deniz felâketinden kurtulmuş bulunan gemilerden birini tamir ettı. Bu gemi, hazinesinin parçalarına rastladığımız Girova adındaki kalyondu. Dumenini ellerinden geldiği kadar, mükemmel şekilde tekrar yapmaya çalıştılar; teknesini yamadılar, bin üç yüz insanı ve en kıymetli mallarını da yükleyip yola çıktılar. Gemi o kadar yüklüydü ki, İspanya'ya ulaşma ümidi pek az görünüyordu. En büyük ümitleri, Katolikler'in kraliçesi, Marie Stuart'ın oğlu VI. James'in İskoçya'da kendilerine sığınacak bir yer vermesiydi. Fakat 26 ekim gecesi, rüzgârın sürüklediği dalgalar, Girova'nın tamir edilmiş dumenini parçaladı. Gemi kayalıklara bindirdi ve kayboldu.

Tarihî bakımdan zengin olan batık gemiler, mütecessis ve bilgi sahibi olanlar için, bütün denizlerde yeni malûmat ve zengin mükâfat vaadederek yatmaktadır. Ben, ilk defa on sekiz yaşında iken büyük enkazlarla ilgili listeleri toparlamıştım. Şimdi elimde mevcut bulunan evrak, bir odayı dolduracak kadar çoktur

Girova'nın batışı ile ilgili vesikalarda çok çeşitli ve ekseriya birbirini nakzeden bilgilere rastlanmaktadır. Kirova denize açıldıktan yirmi gun sonra Dublin kalesindeki muhafıza şu haberler ulaşmıştı: «Sözü geçen gemi, son haddine kadar İspanyollar'la dolu olarak İskoçya açıklarındaki adalara doğru giderken Bunboyes kayalığına bindirdi. İçindeki bütün insanlarla birlikte mahvoldu. İçlerinde sadece beşi, karaya ulaşabildi. Bunboyes kayalığı, Sorley Boy'un ikametgâhına pek yakın mesafede bulunmaktadır».

«Sorley Boy» yani Sorley Boy McDonnell, oranın valisiydi. Kendisi bir zamanlar İrlanda'daki İngiliz patronlarının amansız düşmanıydı. Bunda haksız da değildi. Kalyonları topa tutulup batırılmış, karısı ve küçük çocukları da öldürulmüştü. İçinde yaşadığı Dunluce kalesi, dalgaların aşındırdığı duvarları ile denizden fışkıran kayaların üstüne kurulmuştu ve Bunboys'un iki mil uzağındaydı.

Kale muhafızı, aralık ayında İngiltere'ye, «Geminin Bunboys kayalıklarında yatmakta olduğunu» ve Martinez de Leiva'nın boğulduğu hakkında rivayetler duyduğunu bildirdi. Bu malûmatı açıklayan mektup şu hususu da ihtiva ediyordu. «Enkazın bulunduğu yerde çok miktarda altın ve gumüş yatmaktadır Su altındaki kıymetli parçaların hâlâ denizin dibinde yatmakta olduğunu tahmin ediyoruz».

Ancak sonradan bolgenin İngiliz valisi Sorley Boy'un oğlu James McDonnell'in üç sandık dolusu altını çıkarıp Dunluce kalesine taşıdığı anlaşılmaktadır. Daha sonra da McDonnall, İspanyol gemisinden çıkarttırdığı üç ağır çaplı topu kalenin bahçesine diktirdi.

Ben, incelemelerim sonucu, Sorley Boy'un oğlu James'in kaleyi genişletip dekore ettirmiş olduğunu da öğrenmiştim. Onun bu geliri nereden bulduğu şimdi anlaşılıyordu.

Her şeye rağmen yine de hazineden parçalar kalmış olabileceğını düşünerek araştırmaya karar verdim 27 haziranda çeşitli noktalarda daldım. Bir şey bulamayınca Lacada noktasına doğru yuzmeye başladım. Biraz ilerleyince büyük bir yarık gözüktü, hemen daldım. Dipte bir kuçe kurşun yatmaktaydı. Birdenbire kalbim çarpmaya başladı. Bir şeyler bulacaktım galiba .. Daha sonra başka bir taraftan daldım, bu dalış beni bronz bir top gulesine goturdu. Bulduğum bu hazineye dunyanın hiçbir müzesi sahip değildi. Şurası muhakkak ki burada daha başka şeyler de gizliydi. Fakat imkânlarım azdı. Onun için bulgımi gizli tutup, seneye daha teferruatlı bir araştırma yapmayı düşundüm. Giderken de çıkardığım parçaları su altında bir mağaraya gizleyip yurda dönmeye karar verdim.

1968'in nisan ayında beş arkadaş hazırlıklı olarak dalma sahamızı kara üstu arkeoloji araştırmaları gibi halatlarla bölümlere ayırdık ve her birimiz ayrı sahalardan dalmaya başladık

Talih daha ilk başından bizimleydi. Altın paralar, altın düğmeler ve gumüş çatallar bulduk. Bunlardan başka gumüş ve bakır paralar da elimize geçti. Bir gün öğleden sonra yarım saatten az bir süre içerisinde üç tas dolusu gümuş ve altın para çıkarttık

Bir seferinde elimin bir hareketiyle sağ tarafımda sarı bir şey parladı. Acaba altın mı, yoksa mıdye miydi?... İnceleyince, altın bir madalyon olduğunu gördum. Bu dövme madalyon, meçhul bir Alcantara şovalyesine aitti

Birçok küçuk mağaraları iyice araştırıp her gizliliğini öğrendikten sonra yerde yatan iki top gorduk. Altında birçok değerli eşyaların yatmakta olabileceğini düşunerek bunları kaldırmaya karar verdik. Çıkardığımız bu XVI. yüzyıl toplarını vastaya yüklerken civarın bütun insanlarının dikkatini üzerimize çekmiş olduk. Herkes bize altınları, gumuşleri nereye sakladılar, nasıl kaçıracaklar der gibi bakıyordu. Diğer günler civarın balıkadamları bizi rahat bırakmakdı. Onlara bu işi kanuni yoldan yaptığımızı anlattım ve bu hakkın sadece bize ait olduğunu açıklamak istedıysem de beni dinlemediler Bir seferinde birinin çantasını boşaltturdım.

Arkadaşımız Louis, çıkarttığımız Malta şovalyesinin altın haçının, Girova'nın kaptanı Fabrico Spinola'ya ait olabileceğini düşündü. Aynı gun altından yapılmış kanatlı bir ejderha buldum. Üstündeki sekiz yakuttan ancak beş tanesi kalmıştı. Ayrıca on beş tane de altın para topladım

Her hafta araştırmalarımızı biraz daha genişlettik; çunku, deniz geminin enkazını açıklara atmıştı. Fakat her gittiğimiz yerde talih yanımızdan ayrılmadı. Bulduklarımızın en önemlisi Girova'nın usturlabıydı. Bu usturlab dünyada bilinen yirmi dört usturlabtan biridir. İngilizler'in Greenwich'deki milli deniz muzelerindeki ile aynı değerdedir. İngiliz müzesindeki usturlab, Valentia adasında bulunduğundan onun da bu armadanın gemilerinden birine ait olduğu sanılmaktadır

Çeşitli işlerde kullanılan daha başka deniz âletleri de bulduk. Buna pek şaşmamamızın sebebi, İspanyollar'ın tecrübeli denizciler olmasıdır. Bilhassa Guney İrlanda sahillerini çok iyi bilirlerdi. Eğer hastalık, açlık ve bora onların yakasını bırakmış olsaydı, gemilerinin İspanya'ya donmemesi için bir sebep yoktu.

Para koleksiyonumuz gitgide buyuyordu. Bu paralardan daha kıymetli saydığımız parçalar ise, bize XVI. yüzyıl hayatını aksettiren gunluk eşyalar oldu. Buyuk bir miktarda dini eşya da çıkarttık. Bunlar, muhtelif lordlukların madalyonları, Hz. İsâ ve Hz. Meryem'in resimleri bulunan haçlar vesaireydi.

Haçlar'ın bir kısmı asırlar sonra korsanların bağlı olduğu zincirlerin altında bulundu. Bu, onların ölürken haçı ellerinden bırakmadıklarını gosterir.

En cazip mucevherleri ise son gunlerde bulduk. Arkadaşım Louis iki tane çok güzel işlenmiş altın broş buldu. Etrafı incıyle süslü olan bu mucevherin orta kısmı eksikti. Ertesi gun dort broş daha bulduk. Hepsi başka biçimdi. Birinin ortasında Roma imparatorunun profili vardı.

Eylul geldığı zaman tam 2.800 saat süren deniz altı çalışmamızı tamamlamış, denizin dibini delik deşik etmiştik. Bu yoğun çalışmamız sayesinde, denizin gizlediği birçok sırrı öğrenmiş oluyorduk

Batıktan çıkarılan paha biçilmez değerdeki altınlar.

Emir Faysal.

Kral Abdullah'ın Hâtıraları: 6

Medine Teslim Oluyor

Çeviren: Özcan Erektiren

YÜZBAŞI Lawrence'in takındığı garip tutum zaman zaman canımı sıkıyordu. Kardeşim Faysal'ın ordusunda geniş bir yetkiye sahipmiş gibi davranması, istediği zaman istediği Arap kabileleriyle doğrudan konuşup pazarlığa girişmesi hiç de hoşuma gitmiyordu.

Bu faaliyetlerinin yanında asıl canımı sıkan şey de babam ve kardeşlerimle aramı açmaya çalışmasıydı. Emrine verilmiş geniş tahsisatı dilediği gibi kullanması hareketlerini kolaylaştırıyordu.

Gene de şunu söyliyeyim, Yuzbaşı Lawrence bize çok yardım etmiştir. Sıkıştığımız zaman para vermiş, Turkler'e bağlı birçok kabilenin bizim safımıza geçmesinde buyük rol oynamıştır.

Yuzbaşı Lawrence'in bir özelliği de şuydu: Daha çok, şahsi fikri olmayan kimselere yaklaşıp onları satın almaya bakardı. Tilki kadar kurnaz olduğu için, şahsî fikirden mahrum kimseleri kolayca etkiler, onlara istediğini yaptırırdı.

TAARRUZLAR DEVAM EDİYOR

Bağımsızlığımızı ilân etmiş, savaşı kazanmaya çalışıyorduk. İngilizler bu sıralarda İbni Suud'u desteklemek için geniş bir kampanyaya girişmişlerdi. Daha önceleri de söylediğim gibi, İngilizler, Arap ayaklanmasına karşı, Hindistan hükumetiyle munasebetleri olan Emirlerin direnmesine engel olmak istiyordu.

Bunun yanı sıra da Arap ayaklanmasında görev almış olan liderler ve emirler, Hindistan hukumetiyle munasebetleri olan diğer emirleri Arap saflarına çekmiyeceklerdi. İngilizler, bazı düşüncelerle, bu durumun Hindistan'da birtakım kargaşalık doğuracağından korkuyorlardı.

İbni Suud ve Vahabîler, Hicaz sınırına saldırıp, mevcut statüyü ihlâl edince, İngilizler hemen tarafsızlıklarını ilân ettiler. Aynı zamanda Ürdün ve Irak'ın da tarafsız kalmaları için baskı yapmaya başladılar.

Ürdün, bunun üzerine Mekke'ye yardıma koştu, ama Irak bütün yardımı kesti. İşte bu sıralarda Yuzbaşı Lawrence yeniden sahneye çıkarak Haşimiler aleyhinde kampanyaya koyuldu.

Burada bir hâtıramı nakledeyim: Bir zaman önce, bir Yuzbaşı Lawrence'i demiryolu güzergâhında bir yeri havaya uçurması için görevlendirmiştik. Yuzbaşı Lawrence, daha çok, sabotaj ve istihkâm faaliyetleri için bir uzman sayılıyordu. Yanına da bir birlik vermiştik.

Lawrence, birliği alıp demiryolunu havaya uçuracağı yere gitti; ne kadar zaman geçti hatırlamıyorum, sonra görevden döndü. Yüzü pek keyifsizdi, hattâ kızmış olduğu anlaşılıyordu. Hemen yanıma çağırıp sebebini sordum:

— Bir hayli zorluk çektik, diye yakındı.

— Neden? dedim. Verilen emri yerine getirmediniz mi?

— Hayır, demiryolunu havaya uçurduk. Hattâ, hemen sonra oradan geçen tren de devrildi, buyuk hasara uğrattık. Ama yanımdaki bazı subaylar verdiğim emri dinlemediler.

Âdeta meraklanmıştım, sözünü keserek:

— Yanınıza verdiğim birlik iyi yetişmiş subay ve askerlerden mürekkeptir. Subaylarının emri dinlememesine pek şaştım.

Lawrence azıcık şaşırmış gibi durakladı, sonra:

— Hayır öyle değil de, subaylarınız beklenmesi gereken müddeti beklemediler. Hattâ bir an önce dönmek için büyük bir istek gösterdiler. 11 kilometre kadar yolu bozduk, ama dediğim yerine getirilseydi, daha başarılı olabilirdik.

Yüzbaşı Lawrence gittikten sonra bir süre düşündüm; pek anlattıklarına ihtimal veremiyordum. Kendisini beğenmiş İngiliz kimbilir ne maksatla subaylarım aleyhinde konuşuyor, diyordum.

Bereket, bu olaydan kısa bir zaman sonra Lawrence'in varlığından kurtulduk. Hastalandı da memleketine döndü. Gene de, kendisini sevmemekle birlikte, bize Arap ayaklanmasında buyuk hizmetler ettiğini söyleyebilirim.

HÜCUMLAR ŞİDDETLENDİ

1916 ve 1917 yıllarında, haberleşmeyi ve ulaştırmayı felce uğratmak için durmadan Turkler'e saldırıyorduk. Bunda da başarıya ulaştığımızı söyleyebilirim, çünkü Turkler bu tarihten sonra sıvil halkı Suriye'ye nakletmeye başladılar.

Bizim doğu ordusunda özel bir sabotaj birliği vardı. Bu birlik, özel olarak yetiştirilmişti, komutanı da Binbaşı Davenport idi. Binbaşı Davenport, uzun boylu, çelik mavisi gözlü bir subaydı, bize karşı da çok dostane davranıyordu.

Binbaşı Davenport'un yanında Yüzbaşı Goldie ile Yuzbaşı Garland bulunuyordu. Her iki subay da Arap dâvasını iyice benimsemişlerdi.

O günlerde bir de Albay Newcombe ile tanıştım. Albay Newcombe da bize karşı iyi davranıyordu. Yalnız yanında bulunan Binbaşı Joyce, Hicaz'ın sıcağından çok şikâyetçiydi.

İşte o günlerdeki İngiliz dostlarım için hatırlıyabildiklerim.

Durmadan artan taarruzumuza rağmen Türkler hâlâ demiryolu bolgesinde hâkim durumdaydı. Bu da birliğimdeki subay ve erlerde bir aşağılık duygusu yaratıyordu. Öyle ya, İngilizler'den aldığımız bunca para ve malzemeye rağmen Turkler'i bulundukları yerlerden bir turlu sökup atamıyorduk.

ŞİDDETLİ SAVAŞLAR

Kardeşim Ali'nin ordusunda sahra topuna, ağır obüs bulunuyordu. Benim birliklerde ise iyice tahkim edilmiş kaleye karşı etkili olacak ağır toplar yoktu.

Sonra şu da var; bizim ağır silâhlarımız daha çok kardeşim Faysal'ın ordusundaydı. Bol miktarda sahra topu, zırhlı arabalar falan. Buna bir de, yüksek rütbeli subaylarla iyi yetişmiş birliklerin Faysal'ın kumanda ettiği kuzey ordusunda bulunduğu gerçeğini ekleyin.

Benim kumanda ettiğim birliklerde daha çok, küçük rütbeli subaylar vardı. Sonra askerlerim de iyi yetişmiş, talım terbiyeli olmayıp, gönüllülerden mürekkepti.

Bir gun kardeşlerimi toplayıp bir durum muhakemesi yapmaya karar verdim. Faysal ve Ali ile beraber birkaç subay da geldik, görüştük. Dedim ki:

— Türkler'in mukavemetini kırmak çok güç. Bu duruma da bir son vermek lâzım. Benim düşündüğüm şudur: Bütün kuvvetlerimizi birleştirelim, önce ben kuvvetlerimle siperlere iyice yükleneyim, Türkler'i siperlerden attıktan sonra, üç ordu hâlinde Medine'ye yürüyelim.

Sonra durumu uzun uzun gözden geçirdik, çeşitli ihtimalleri tartıştık. Faysal ve Ali planımı kısmen beğendiler. Ben de taarruz için kuvvetlerimi hazırlamaya başladım.

Birkaç gun sonra, Türkler'in savunduğu demiryolu hattına doğru saldırıya geçtik. Ne yazık ki, taarruz ettiğimiz demiryolu hattı çok uzundu, bizim ise bu kadar geniş bir cephede başarı elde etmemiz ihtimali zayıftı. Bu yüzden kuvvetlerimi geniş cepheye yaymak zorunda kaldım.

Bu arada şiddetli çarpışmalara giriştik. Yukarıda ifade ettiğim sebepler yüzünden Türkler'i, savunduğu hattan geriye atamadık.

Bu arada kardeşim Faysal da kuvvetleriyle Akaba'yı ele geçirmek üzere yürü-

yüşe geçti. Bu harekâtından sonra da Maan bölgesine sarktı.

Burada şunu ifade edeyim. Eğer biz Medine'yi daha evvel ele geçirmiş olsaydık, yani 1917 yılında, üç Arap ordusu birleşecek ve birlikte Suriye ve Irak üzerine yürüyecektik. Böylece Suriye ve Irak, daha önceki tarihlerde bizim olacaktı.

Kardeşim Faysal, kuvvetleriyle Akaba'yı aldıktan sonra Maan'a sarkmış, şiddetli çarpışmalar neticesi Maan'ı ele geçirmişti. Bu sırada İngilizler, Lord Allenby'nin kumandasında Türkler üzerine yürümeye başladılar.

Çarpışmalar oldukça şiddetliydi. Türkler iyi savaşıyorlardı. Buna rağmen Lord Allanby, Türkler'i Nazareth'de yendi. Bunun üzerine, Araplar'ın kuzey orsuna bağlı bazı birlikler Azrak ve Athra'at'ta doğru yürümeye başladı.

1 ekim 1918'de Arap kuvvetleri Şam'a girdiler ve Arap bayrakları şehirde dalgalanmaya başladı. Bunda Şukrü el - Eyyübi Paşa'nın büyük rolü olmuştur.

Bu olaydan sonra Mehmed Cemal Paşa ve Türk hükümeti Araplar'ın bağımsızlığını tanıdılar. Zaten tam bu sıralarda Maan bölgesindeki Türk kuvvetleri de teslim olmuştu.

Gelelim güney cephesindeki çarpışmalara.

Fahreddin Paşa büyük bir inatla Medine'yi savunmaktaydı. Bunun üzerine kuzeydeki başarılı harekâtımızdan sonra güney cephesinde de kesin bir sonuç almak için hazırlıklara koyulduk. Subayları toplayıp durumu gözden geçirdim

— Eğer Türkler'in ulaştırma kollarına saldırır, ulaştırmasını kesersek, üstünlük sağlıyabiliriz, dedim.

Kardeşim Ali de benim fikrimdeydi

— Evet, diye düşüncemi tasdik etti. Bir de çenbere alıp dışarıyla temasını kesmek zorundayız.

Derken, kısa zamanda kuvvetlerimizi harekâta hazırlayıp taarruza geçtik. Ben daima kardeşim Ali ile temastaydım. Doğudaki birliklerimle beraber Jafr'a doğru yürüdüm. Kısa zamanda da şehre 18 kilometre kadar yaklaşmıştım.

Bir yandan da Türk kuvvetlerini kıskaca alıyor, onların dışarıyla temasını kesiyordum. Artık Türkler iyice çenbere girmişlerdi.

İşte tam bu anda, İngiltere'nin Mısır yüksek komiseri olan Sir Reginald Wingate, Fahreddin Paşa'ya bir mektup yazdı ve Türkler'in mağlup olduğunu, Suriye'nin işgal edildiğini belirterek bundan sonra kan dökülürse bunun sorumlusunun Fahreddin Paşa olacağını ifade etti.

Fahreddin Paşa, Sir Reginald Wingate'in mektubuna Turkçe olarak şu karşılığı verdi:

General Sir Reginald Wingate,
Kahire

Ben bir Osmanlı'yım ve Müslümanım. Bali Bey'in oğluyum, aynı zamanda subayım.

Mektuptan da anlaşılacağı gibi Fahreddin Paşa kendisine çok güveniyordu. Ama yaptığımız istihbarata göre yanındaki subaylar bu durumu iyi görmemekteydi. Hattâ içlerinde Kurmay Başkanı Albay Muhiddin Bey de dahil olmak üzere bazı subaylar kaçmışlardı.

Bu olaydan birkaç gün geçmişti ki, Fahreddin Paşa, kardeşim Emîr Ali'ye bir mektup yolladı.

Fahreddin Paşa mektubunda, mücadelenin lüzumsuz bir şekilde uzadığını, artık mukavemet etmenin her iki taraf için de kanlı olacağını, kayıpları arttırmaktansa bir an önce anlaşmaya varmanın faydalı olacağını yazıyordu.

Fahreddin Paşa'nın mektubu üzerine durumu kardeşim Ali ile görüştük. Fahreddin Paşa görüşmek için Necip Bey'i yollamıştı. Necip Bey, Fahreddin Paşa'nın Medine'den çekilme planlarını bizimle müzakere edecekti.

Kardeşim Ali'nin çadırında ben, Necib Bey ve Ali, meseleyi görüşmeye koyulduk. Necip Bey müzakerelerin süratli olmasını istiyordu. Babam da görüşmeleri yürütmekle beni görevlendirmişti.

Önce şu noktalar ortaya kondu:

Fahreddin Paşa şahsen gelip teslim olacak. Medine dışındaki bütün Türk birlikleri silâhlarını bıraktıktan sonra, Arap kuvvetlerinin kontrolü altında sahile kadar getirilecekler. Medine garnizonu teslim olacak. El - Ula'daki kuvvetler teslim olduktan sonra Wejh ve Thaba'ya gönderilecek. Bütün silâhlar teslim edilecek.

Her iki taraf da bu noktalarda anlaşmaya vardı. Necip Bey ve biz anlaşmaya imza koydu. Sonra Necip Bey Medine'ye döndü.

Ertesi sabah, kardeşim Emîr Ali, Nuri Bey, Şerif Ahmed ibni Mansur ve Harb Emîri'ni, Medine'ye gönderdi. Bunlar Fahreddin Paşa'ya refakat edecekler, onu anlaşma hükümlerine göre bizim karargâha getireceklerdi

O gün akşama kadar Fahreddin Paşa'yı bekledik. Ama kimseler görünmedi. Güneş battıktan yarım saat sonraydı, kardeşim Ali beni çadırına çağırdı, gittim.

— Fahreddin Paşa'yı alıp getirmek için gönderdiğimiz heyet maalesef yalnız geldi.

— Neden? diye şaşırarak sordum.

— Fahreddin Paşa, Hz. Muhammed'in mezarına gidip, onları tehdit etmiş, eğer beni zorla alırsanız, mezarla birlikte kendimi havaya uçuracağım, diye konuşmuş. Bunun üzerine onlar da yalnız geldiler.

Durum hiç de hoş değildi. Gene de yemeğe kadar beklemeyi uygun bulduk. Tam yemek yiyorduk ki çok uzaklardan bir patlama işittik. Ali birden ayağa kalktı

— Eyvah, diye haykırdı. Aldanmışız galiba dediğini yaptı, kobri havaya uçurdu

Ben de:

— Hemen Julaijilah'a gidelim ve durumu görelim, dedim. Yanına en iyi bir süvari birliğini al, hemen yola çıkıyoruz.

Yarım saat geçmeden yoldaydık. Beraberimizdeki süvari birliği ile Julaijilah'a doğru hızla at koşturduk, burası tepelik bir yerdi.

Tam bu sırada uzakta bir nöbetçi göründü, bizi görünce:

— Durun, kimsiniz? diye haykırdı.

Hemen atımı mahmuzladım, bir solukta yanına vardım.

— Alayın karargâhı nerede? diye bağırdım. Hemen beni oraya götür.

Nöbetçi bu davranışımdan bir hayli şaşırmıştı. Eliyle bir yeri gösterdi. O yana ilerledim. Kumandan İsmail Şükrü Bey ile karşılaştım. İsmail Şükrü Bey de şaşırmıştı.

— Korkacak bir şey yok, dedim. Telâşlanmayın. Yalnız bana telefonun yerini gösterin. Derhal Necip Bey ile konuşacağım.

İsmail Şükrü Bey, beni bir odaya soktu. Necip Bey'i buldu. Az sonra General Necip Bey'in sesini duydum:

— Kimsiniz?

— Ben Emir Abdullah, diye kendimi tanıttım.

Sesinden çok şaşırmış olduğunu anladım.

— Neredesiniz? diye şaşkın şaşkın sordu

— Julaijilah'tayız. Hani Fahreddin Paşa anlaşmamıza göre teslim olacaktı. Neden böyle davranıyor.

Necip Bey de:

— Fahreddin Paşa, Hz. Muhammed'ın kabrine girmiş, eğer beni zorla teslim alırsanız, burasını uçuracağım, dedi. Herhalde siz de mukaddes bir yerde böyle bir cinayetin işlenmesine razı olmazsınız.

— İyi ama, hani bizim anlaşmamız? Anlaşmaya imza koyduğuna göre yerine getirilmesi lâzım değil mi? Eğer anlaşma hükümlerini yerine getirmezseniz, bütün kuvvetlerimizde Medine'ye doğru taarruza geçeceğim.

Necip Bey bir an sustu, bir süre sonra:

— Arkadaşlarla konuştuk, Fahreddin Paşa'yı oradan çıkaracağız, dedi. Bize yarın sabah beşe kadar müddet veriniz.

Ben de, peki diyerek, oradan ayrıldım, kardeşim Ali'nin karargâhına döndüm. Artık hepimiz heyecanla sabah beşi bekliyorduk

Arap birlikleri Şam'a giriyor.

FAHREDDİN PAŞA TESLİM OLUYOR

Saat sabahın beşine yaklaşıyor, bizim de heyecanımız artıyordu. Derken telefon çaldı, Necip Bey arıyormuş:

— Meseleyi halletttik, dedi. Fahreddin Paşa'yı kabirden çıkardık. Hem de kazasız belâsız. Beraberinde General Sabri Bey ile yola çıktı. Belki bir buçuk saat sonra yanımızda olacaktır.

Telefon haberini alınca azıcık ferahladık. Oturup Fahreddin Paşa'yı beklemeye koyulduk. Derken bir buçuk saat kadar geçmişti, uzaktan Fahreddin Paşa'nın otomobili görüldü. Hilmi Paşa ile Şerif Şeref onu Julaijilah'ta karşılamıştı.

Sabri Bey, Fahreddin Paşa'yı bize tanıttı. Fahreddin Paşa elini göğsü üstüne koyarak dervişler gibi bizi selâmladı. Ben de aynı şekilde selâmına karşılık verdim.

Fahreddin Paşa'yı karargâhımızdaki özel bir odaya götürdüm, oturdu, kızgın ve umutsuz şekilde bakıyordu.

— Sizin çok cesur bir asker olduğunuzu biliyoruz, dedim. Sizin gibi iyi bir kumandanın esareti hiç şuphesiz ki çok üzücüdür Bu durumunuzu takdir ediyorum. Kardeşim Emîr Ali bizi bekliyor. İsterseniz, şimdi birer çay içelim ve yorgunluğunuzu alın, sonra onu görmeye gideriz.

Sonra onu yalnız bırakıp çıktım. Bir buçuk saat sonra yanına geldiğim zaman, çayını içmişti ama kızgınlığı hâlâ geçmemişti Tıpkı, kafese sokulmuş bir aslan gibi homurdanıyordu.

— Siz otomobilinizle gidiniz, ben atımla size refakat edeceğim.

Bunun üzerine Fahreddin Paşa:

— Hayır olmaz, dedi. İzin verirseniz, sizi de otomobilimle götüreyim

Derhal yola çıktık. Otomobilimizin çevresinde muhafızlarım vardı; doğru Medine'ye hareket ettik.

Julaijilah'tan geçerken, gözüm boş siperlere takıldı. Boş siperleri Fahreddin Paşa da görmüştü

— Bu siperler sizin ön hatlarınızdı değil mi? diye işaret ettim.

Fahreddin Paşa üzgün üzgün boş siperlere baktı, sonra başını sallayarak:

— Evet, bir zamanlar öyleydi, diye mırıldandı. Şimdi hepsini unuttum artık.

Dudaklarımı ısırdım. Belli ki Fahreddin Paşa çok içlenmiş. Bir zaman sustuk, ikimiz de otomobilden dışarıyı seyre koyulduk. Derken, üzerimize çöken ağır havayı dağıtmak için şaka yollu

— Hatırlar mısınız, dedim. Medine'ye ilk geldiğiniz zaman kardeşim Ali ile Faysal'a birer dürbün hediye etmiştiniz. Ama bana hiçbir şey vermemiştiniz

Fahreddin Paşa, kaşlarını kaldırıp bir an yüzüme baktı, sonra elini uzatıp otomobilin arkasında duran büyük bir dürbünü aldı, bana verdi

Doğrusu böyle bir hareketi beklemiyordum. Şaşırdım.

— Bu asîl davranışınıza çok teşekkür ederim, dedim. Yalnız dürbünü bir şartla kabûl edeceğim. Karşılığında siz de bir hâtıra olarak benim saatimi alacaksınız.

Saati bana kardeşim Ali hediye etmişti 24 ayar altındı, üzeri de mine işlemeliydi. Çok kıymetli bir saatti. Bir yüzünde de Hz. Muhammed'in bir sözü kazılıydı

Fahreddin Paşa nezaketle saati aldı

— Teşekkür ederim, dedi. Bunu bir hâtıra olarak saklayacağım.

Bundan sonra aramızdaki buzlar azıcık dağıldı, konuşmaya başladık, konuştukça da Fahreddin Paşa açıldı; ilk görüştüğümüz zamanki gibi kızgın ve sert konuşmuyordu artık.

MEDİNE'YE GİRİYORUZ

Tam yuksekçe bir kum tepesine çıkıyorduk ki, ansızın otomobilin lastiği patladı. İndik, adamları lastiği değiştirmeye koyuldular.

Uzaktan geçen bir bedevî grubu, lastiğin patladığını görmüş, yanımıza yaklaştı, bir an fısıldaştılar, sonra içlerinden biri bize yaklaştı:

— Siz Fahreddin Paşa değil misiniz? diye sordu.

Ben başımla evet diye işaret edince:

— Müsaade ediniz elinizi sıkayım, dedi. Siz çok cesur bir askersiniz. Aylarca Medine'yi savundunuz, bizi oraya yaklaştırmadınız.

Fahreddin Paşa, bedevînin elini sıktı, bana dönerek

— İşte kazandığım en büyük mükâfat budur, dedi. Bana selâmdan başka verecek hiçbir şeyi olmayan iki insan, en ulvî dostluğu gösterdi. Bunu büyük, şerefli bir hâtıra olarak hatırlıyacağım.

Muhafızlar lastiği değiştirmişlerdi, tekrar yola çıktık. Az sonra 200 kadar atlı bize yaklaştı. Bunlar, Şukru Bey kumandasında süvarilerdi, kardeşim Emîr Ali bizi karşılamak için göndermiş.

Saf hâlinde dizilip bize selâm durdular. Fahreddin Paşa da ayağa kalktı, askerce onları selâmladı. Sonra gür bir sesle:

— Herşey bitti artık, dedi.

Fahreddin Paşa, bizlerin bu türlü davranışlarımızdan çok hoşnut kalmıştı.

Saat on bire doğru Bir Darwiş'teki Haşimî karargâhına ulaştık. Büyük bir kalabalık, Türk kumandanını görmek için toplanmıştı. Kardeşim Emir Ali'nin yanına gitmeden önce elini uzattı, teşekkür etti.

Bir süre kardeşim Emir Ali ile birlikte konuştuktan sonra hepimiz istirahate çekildik. Akşam yemeğinde ise Fahreddin Paşa bir hayli neşeliydi, savaştan, Osmanlı İmparatorluğu'ndan uzun uzun konuştuk

Ertesi gun Fahreddin Paşa otomobiline bindi, Kahire'ye doğru yola çıktı. Yanbo'ya gidecek, orada bir destroyere binip, Kahire'ye geçecekti.

Fahreddin Paşa gittikten sonra ben de Jafr'a döndüm. Anlaşma hükümlerine göre, Türk birlikleri silâhlarını bırakıyor, yerlerine Arap kuvvetleri geliyordu.

Kardeşim Ali, bana haber yollamış, Medine'nin teslim alınmasına nezâret etmem için oraya gitmemi istiyordu. Hemen küçük bir birlik hazırlattım, Medine'ye doğru yola çıktım.

Ertesi sabah Medine'ye gelince doğruca Osmanlı genel karargâhına indim. Karargâhı Türk askerleri muhafaza ediyordu. Sanki aramızda bir husumet yokmuş gibi davranarak onlarla durumu görüştüm. Onlar da anlaşma hükümlerine uygun davrandılar

Medine'yi kontrolumuz altına aldıktan sonra bir kısım kuvvetlerimi Hicaz'a yollamaya karar vermiştim, ama askerlerimiz iyice yorgundu ve evlerine dönmek istiğündeydiler. Bunun üzerine bazısına kısa bir izin verdim. Babam da kardeşim Ali'yi Medine Emîr'i, mukaddes camî şeyhi ve Medine'deki kuvvetlerin başkomutanı tayin etti.

Medine işini halletmiştik. Şimdi Vadi Harma'daki Şerif Halid ibni Lu'i'ye hücum edebilirdik. Şerif Halid ibni Lu'i, Vahabî mezhebi kabûl etmişti. Bu mezhebi kabûûl etmeyenlere karşı da çok zalimce davranıyordu.

Bize anlattıklarına göre öz kardeşine bile işkence ettirmiş. Vahabî inancını kabûl etmeyen Haşimî kabileleri kılıçtan geçirmiş Babam, bunun üzerine, Şerif Halid ibni Lu'i üzerine bir kuvvet gönderdi Arap birliğine Şerif Hammad ibni Zaid kumanda ediyordu

Ne var ki, Şerif Hammad ibni Zaid kısa zamanda yenildi. Kuvvetleri bozguna uğradı. Şerif Hammad yeniden kuvvet toplayıp Vahabiler'in üzerine yürüdü ama gene yenildi. Hattâ bu sefer yaralandı

(Devamı var)

Albay Thomas Lawrence'in savaştan sonra çekilmiş bir resmi.

Troçki Nasıl Öldürüldü?

Yazan: Anne Manson
Çeviren: Reşat Uzmen

RUS sürgünü Troçki, Meksika'nın başkenti Mexico'da yaşadığı yıllar zarfında polis şeflerine zor anlar yaşatmıştı. «Ruslar»ın gelişinden beri, hemen her şey karmakarışık olmuştu. Herkes birbirinden şuphe eder duruma gelmiş, hattâ, şehir halkı ikiye ayrılmış, gazeteler bile bu karışıklıkta hangi tarafı tutacaklarını şaşırmışlardı. Nihayet bir gün ilk suikast teşebbüsü oldu.

1940 yılının 25 mayıs sabahı, saat beşte, Troçki'ye suikast yapıldığı ihbarıyla harekete geçen Meksika Gizli Polis Şefi Albay Sanchez Salazar'ın arabası, başkentin sokaklarında suratle ilerliyordu. Suikastin olduğu yer, şehrin on, on beş kilometre uzağında bulunan sakin bir banliyö mıntıkasıydı. Troçki'nin evi ise, Morelos caddesindeki son ev olup, oralarda göze batan tek yapıydı. Şato görünüşünde, büyük bir bina olan bu villayı Troçkiler buraya geldikleri zaman satın almışlardı. Önceleri harap olan evin etrafına yüksek duvarlar çevirmişler, belirli mesafelerde de mitralyözlü gözetleme kuleleri inşa ettirmişlerdi. Kapı zırhlı olup, üzerinde ufak bir gözetleme penceresi vardı. Duvarların etrafı çepeçevre elektrik telleriyle çevrilmiş ve en ufak bir temasta, hem evin muhafızlarını, hem de dış taraftaki polisleri uyaracak bir alârm tertibatı konmuştu.

Bütün Mexico şehri, alınan bu tertibatı alaya almakta ve kendi tâbirleri ile «Don Leon»un (Troçki'nin) suikast hastalığına tutulduğunu sanmaktaydılar. Albay Salazar bile, şu anda kafasından, hükumetin emri ile 8 kişilik polis kuvveti de olan bu kaleye nasıl saldırılabileceğini düşünüyordu. Albay Salazar'ı kapıda bekleyen iki müfettiş kısaca olup bitenleri iletti.ler

— Buraya vardığımız zaman, bütün adamlarımızın sımsıkı bağlı ve ağızlarının tıkalı olduğunu gördük. Anlattıklarına göre, bir grup polisle beraber gelen bir binbaşı ile bir yüzbaşı, bunlara genel teftiş yapacaklarını söylemiş, bu arada onları silâhlarından tecrit ederek, bağlamaya muvaffak olmuşlar.

— Peki, evdekiler bir şeyin farkına varmamışlar mı?

— Kapı, hiçbir zorlukla karşılaşılmadan açılmış

— Şu halde içerdekiler gelenleri tanıyorlardı!

Polis şefi, bu kısa izahattan sonra, tabancasının kabzası ile kapıya vurdu. Bir müddet bekledikten sonra, kapı ağır ağır açıldı, görevliler kartlarını gösterince, derhal ikinci bir kapı daha açılarak gelenler kaktüs ve çeşitli bitkilerin ekili olduğu bir bahçeye alındılar. Polisleri karşılayanlar, ellerinde tabancaları, Troçki'nin muhafızları ve sekreterleri oldu. Yüzlerinden yeni bir heyecanı atlattıkları belli oluyordu

Girişte, on iki yaşlarında bir çocuk ciddî durmaya çalışarak gelenleri karşıladı. Bu, Sieva'dan başkası değildi. Sieva, hayatta kalan tek akrabası olan dedesi ile beraber oturuyordu. Ayağı, serseri bir kurşunla yaralandığından sarılıydı. Evin sahipleri, ziyaretçileri karşıladılar. Troçki, orta boyda, titrek hareketli, sinirli bir şahsiyetti. Bütün dünya onu, küçük sakalıyla tanımakta idi. Şu anda göze çarpan özelliği, başa gözlüklerinin arkasında garip bir şekilde parıldayan mavi gözleri olmuştu. Yanında duran karısı, sanki yumuşakbaşlılığın ve tevazuun timsali gibiydi. Zamanında güzel olan bu kadının yüzünde şimdi, üzüntülü, heyecanlı senelerin bıraktığı tahribat okunuyordu.

Torunlarının odasındaki yün örtüler yanmıştı, tahtaların üzerinde hâlâ duman tütüyordu. Kurşun izleri duvarda ve darmadağın yatağın üzerinde göze çarpmaktaydı. Bu odanın yanında bulunan çiftin odası âdeta kalbura dönmüştü. Kurşun izlerinden, ateşin, hem çalışma odasına açılan kapıdan, hem de tuvaletin bulunduğu pencereden açıldığı anlaşılıyordu. Duvarların alçısı tamamen dökülmüş, parçaları her tarafa saçılmıştı. Birçok kurşun Troçki ve karısının bulunması icap eden yastık ve yorganlara isabet etmişti Hattâ bazı kurşunlar yatağı delerek yere gelmişti. Oda, daha önce planlanan bir şekilde tamamen mitralyözle taranmıştı. Bu durumda evin sahipleri nasıl olmuşta böyle bir felâketten kurtulmuşlardı?

Daha sonraları Nathalia Troçki olayı şöyle anlatacaktır: «Vakit gece yarısı olmalıydı. Çok yakından atılan silâh sesleriyle uyandım. Leon da o sırada uyanmıştı. Kulağına eğilerek «odaya ateş ediliyor» dedim. Beraberce döşemenin üzerine kaydık. Oda, bahçe, evin içi şimşek çakar gibi parıltılar ile dolmuştu. Gecenin sessizliği mitralyöz seslerinden âdeta yırtılıyordu. Kapının eşiğinde, yüzüne gölgeler ve alev ışıltıları akseden üniformalı bir adam durmadan hareket ediyordu. Birbirimize sarılmış bir şekilde odanın bir köşesine büzülmüş, kalmıştık. Bir ara, Leon'u kurşunlardan korumak maksadıyle doğruldum, fakat beni şiddetle tekrar yere doğru itti. Mitralyözün parıltısı ve gürültüsu uzun bir muddet devam etti; sonra anstın her şey mutlak bir sessizliğe gömüldü . Torunumuz kaçırıldı, dostlarımız öldürülduler diye düşündüm. Şimdi de Leon'u öldürmeye gelirler düşencesi ise bende korkunç bir umutsuzluk doğurmaya başlamıştı.»

Polisler, çalışma masası üzerinde Kızıl Ordu'nun eski şefinin, Stalin'ın hayat hikâyesini yazmakta kullandığı bir diktafonu buldular. Evin ön kısmındaki çimenlik kısım, suikastçilerin giderken attıkları bir yangın bombası yüzünden yarı yarıya yanmıştı.

Bunları gören Troçki

— Gelenler sadece beni öldürmek değil, evi de yakmak istiyorlardı, dedi

— Suç izlerini yok etmek için mi?

— Olabilir. Fakat asıl, arşivlerimi ve gizli vesikalarımı yok etmek için hareket ettiklerini sanıyorum. Zira GPU (Stalin'in Gizli Polisi) son zamanlarda başladığım işin farkındaydı. Daha önceleri Norveç'te birtakım kimseler ben yokken evime girmeye çalışmışlardı. Daha sonraları Fransa'da Sosyal Tarih Enstitüsü'ne çok değerli bir yığın fiş, doküman bırakmıştım. Bir gece, meçhul soyguncular, enstitünün çelik kapısını kaynakla eriterek içeri girdiler ve içinde bana ait kâğıtlar da olan 66 kilo tutarında vesikayı çaldılar.

CESETLE DOLU BİR HAYAT

Troçki'nin Lenin'in ölümu olan 21 ocak 1924'ten beri yaşadığı sürgün hayatı, gerçekten de arkadaşlarının ve akrabalarının ölüleriyle doluydu. Stalin'in kafasına koyduğu planda önce bütün arkadaşlarından kurtulmak ve bunların ardından en nefret edileni, yani Troçki'yi ortadan kaldırmak vardı. Troçki, hiçbir zaman bu iftira, hıyanet ve arkadaşlarının inkârından dolayı duyduğu ıstırabı belli etmemiş, sadece karısı Nathalia, onun bu acısını hissedebilmiştir.

Stalin, Lenin'in bu eski arkadaşını yok etmek istiyordu. Troçki'ye yakın olan herkes ölmüş, öldürülmüştü. Tarih kitaplarından, propaganda filmlerinden, «ihtilâlin kahramanlarını» gösteren tablolardan, zafer şarkılarından, kısaca her yerden adı ve mevcudiyeti silinmişti. Bugün bile, Sovyetler Birliği'nde hiç kimse, Lenin'den bile once 1905 ihtilâlini yaratanın ve ilk Sovyet'i kuranın kim olduğunu hatırlamaya cesaret edemez. Şu kadar söyleyelim ki, 1918 yılında Sovyet Rusya'nın en sevilen adamı Troçki idi.

Çar'dan daha fazla bir kudrete sahip olarak, onun sarayında oturuyor; imparatorluk kartalı işlenmiş tabaklar içinde lâhana çorbasını içiyordu. Kendisine teklif edilen, Yüksek Sovyet Konseyi'nin başkanlığını reddetmişti. Fakat dış ilişkiler, ulaştırma, iktisat, din aleyhtarı propaganda, savaş hep onun uğraştığı konulardı. Fakat, 1924 yılının bir akşamı, hastalığını tedavi ettirmek için Kafkasya'ya doğru yol alırken öğrendiği, Lenin'in ölümü, kaderinin dönüm noktasını işaretliyordu

Stalin, kendisine gonderdiği telgrafta, «Zaten geç dönecektiniz, hemen dönmeyin; sühhatiniz rejim için çok lüzumludur» diyordu.

Nitekim artık çok geçti. Troçki'nin geleceği çoktan tayin edilmiştir.

3 yıl sonra, Stalin in gayretiyle toplanan

Troçki, Meksika'dayken yanındakiler karısı ve ressam Diego Rivera'dır.

Siyasî Güvenlik Konseyi, onu suçlu bulup, Orta Asya'ya surgun edilmesine karar verdiği zaman, kendisini, Kazan garında olduğu gibi, hâlâ sevenler ve coşkunca karşılayanlar vardı. O gün yuzlerce kişi tren raylarının üzerine yatarak, trenin hareketini önlemişti. Ancak GPU daha önce, tedbirli davranarak, Troçki'yi başka bir vagona sokmuş, oradan da boş bir istasyon yoluyla sevketmişti.

Ama bütün bunlar on dört yıl önceki olaylardı. Aradan on dört yıllık bir sürgün, takip ve insan avı süresi geçmişti. Bugün sadece bir sürgunden ibaret olan bu adam, kendisini kabûl eden bu tek ülkede, Stalin ile Hitler arasında paylaşılmakta olan 1940 mayıs Avrupası'ndan uzakta yine de rahat içinde değildi. Sebebi, Rus İhtilâli'nin dünya yüzündeki son temsilcisi olmasıydı.

Stalin, istediği kadar kendisini yüceltecek yalancı şahitler bulsun, propaganda filmlerinde birinci rollerde görünsün, uşak yazarları sahte tarihler yazsın, yine de bu Gurcü, amansız duşmanının dunyanın bir ucunda yaşadığını ve daha kötüsü vesikalara dayanarak kendisinin hayat hikâyesini yazdığını bilmekteydi.

SON ÇIĞLIK

Suikast teşebbusunun üzerinden üç ay geçmişti. 1940 yılı 20 ağustos gunü sabahleyin Troçki odasının penceresi önündeki geniş çelik kanatları ardına kadar açtı, derin bir nefes çekerek:

— Nefis bir günl diye mırıldandı. Son suikast teşebbüsünden beri her sabah bu şekilde davranmayı itiyat hâline getirmişti. Her gün olduğu gibi, karısı Nathalia, Amerikalı dostlarının yolladığı, eski şövalye zırhlarını andıran kurşun geçirmez ceketini giymesi için ısrar etti. O da her zaman olduğu gibi reddetti ve kendi tâbirine göre, «Tehlikeye daha açık» olan muhafızlarından birine devretti:

Bir omür boyu daima insanın kendisini devamlı olarak mudafaa etmesi imkânsız bir şeydir. Aksi takdirde yaşamaya değmez, diye ilâve etti.

Akşam üstüne kadar çalışma odasında kalan Troçki'yi, karısı, saat beşbuçukta, tavşanlarını beslerken gördu. Yanında, ilk bakışta pek tanıyamadığı bir yabancı duruyordu. Kolunda kalın bir yağmurluk vardı. «Yine bu Jacson'un burada ne işi var? diye duşündü, daha dün buradaydı.» Yine de nezaketini bozmadan yabancıya seslendi

— Başınızdaki şapkadan sizi tanıyamadım. Bu güzel havada yağmurluğu niçin taşıyorsunuz?

Jacson cevap olarak ağzında bir şeyler geveledi. Esmer tenli olan Jacson, o gun sinirli ve endişeli gorunuyordu. Hattâ Nathalia'nın onu nişanlısı Sylvia'yı sorduğunu bile duymadı

Coyoacan'da oturanlar, Jacson'u pek görmek istemezlerdı. Bu, onun şüphe çeken bir şahıs olmasından değil, bilâkis, işsiz güçsüz, iki yüzlü bir zengin gibi davranmasından ileri geliyordu. IV. Enternasyonal'in koyu bir taraftarı olduğunu söylemesine rağmen, kendisi ile biraz konuşulunca en basit teorileri bile bilmediği ortaya çıkıyordu. Troçki'nin hatası ise, kim olursa olsun, ziyaretçileri ile uzun uzun konuşmasıydı

İki yıllık nişanlısı, Sylvia Agelof olmasaydı, Jacson'un bu eve girmesi pek kolay olmazdı. Troçki'nin eski sekreterlerinden birinin kızı olan Sylvia, Amerika kıt'asındaki Troçkist çevrelerle pek sıkıfıkıydı. İşte, Troçkiler'e olan bu yakınlığı onun Jakson'u bu çevreye sokmasına sebep olmuştu

O zamandan beri, hep nişanlısı ile beraber gelen, Jacson, iki gün önce tek başına bir ziyaret yapmıştı. Nathalia da o gun evde yoktu; döndüğünde, Troçki, Jacson'un kendisine, bir Amerikan gazetesinde çıkmak üzere makale verdiğini anlattı·

— Birkaç bulanık cümleden ibaret, önemli olmayan bir şey. Masama oturdu ve görüşmemizin sonuna kadar şapkasını çıkarmadı.

Bir muddet sonra Jacson, Nathalia'dan bir bardak su rica etti

— Bir fincan çay almaz mıydınız?

— Hayır. Bu gün geç kahvaltı ettim, biraz da boğazımdan rahatsızlığım var

— Gerçekten, bugün biraz hasta görünuyorsunuz, kendinize dikkat etmeniz gerek, diye babacan bir tavırla lâfa karışan Troçki ilâve etti

— Jacson, burada Sylvia'yı bekliyor. Bu akşam New York'a gideceklermiş, bize vedalaşmaya gelmiş.

— Evet, dedi Jacson ve devam etti, onu burada bulamayınca şaşırdım; halbuki daha önce gelmesi lâzımdı. İsterseniz, onu beklerken, şu son yazdığım makaleye bakalım?

Troçki'nin biraz keyfi kaçmıştı. Zira henüz tavşanlarını besleme işi tamamlanmamıştı. Biraz durdu ve nihayet başını sallayarak kabûl etti. Beraberce Troçki'nin çalışma odasına girdiler. Bundan sonra olanları Nathalia şöyle anlatmıştır:

«En fazla iki, üç dakika geçmemişti ki korkunç bir çığlık işittim. Leon kapıya dayanarak eşikte durmaya çalışıyordu. Butun yüzu kan içinde olup, gozlüksuz gözleri dehşet içinde açılmıştı

— «Ne oldu? Ne oldu? diye bağırarak onu kollarıma aldım

«Sadece

— «Jacson, diyebildi. İfadesi son derece sakindi. Sanki olanlardan endişe duymuyormuş gibi bir hâli vardı. Beraberce birkaç adım attık ve onu yavaşça yere bıraktım. O zaman, ağır bir sesle,

— «Seni seviyorum Nathalia, dedi.

«Üstune doğru eğildim, hafif bir sesle konuşmaya devam etti:

— «Biliyor musun, orada (başı ile çalışma odasını işaret ediyordu) .. ne yapacağını anladım. , Bir kere daha vurmak istedi... Fakat kaçtım».

Bu arada, evin muhafızları, dıştaki polise haber vermişler, kendileri de, umitsizce boğuşmakta olan kaatilin uzerine atılmışlardı. Şapkası odanın bir kenarına yuvarlanmış, suç âleti olan, bir nevi dağcı keseri, ayaklarının dibinde durmaktaydı. Boğuşma esnasında, bir sürü kâğıt, gazete etrafa dağılmıştı. Jacson'un getirdiği yazı ve Troçki'nin üzerinde çalıştığı Stalin'in biografisinin müsveddeleri kan içinde kalmıştı.

Muhafızlar kızgınlıklarından, durmadan tabancalarının kabzaları ile Jacson'a vuruyorlardı. O ise dehşet içinde:

— Onların zoruyla yaptım .. Öldurun beni... Beni zorladılar .. Annemi hapsettiler diye bağırıp duruyordu. O sırada odanın köşesinden Troçki'nin sesi duyuldu.

— Öldurmeyin onu, konuşması lâzım!

Jacson kısa bir baygınlıktan sonra kendine geldiğinde, düşüncelerini topladığı anlaşılıyordu.

— Beni GPU göndermedi. GPU ile hiçbir ilgim yok.

Troçki'nin etrafında olanlar, ilk bakışta yarasını derin bulmadılar. Fakat o etrafındakilere kalbini işaret ederek

— Bu sefer başardılar. Buradan vurulduğumu hissediyorum, dedi.

Hastanede yapılan muayenesinde doktorlar yarayı çok derin buldular. Kafatası ortadan kırılmış, beyin zarı geniş bir şekilde tahrip edilmişti. Konan teşhis durumun ağır olduğunu gösteriyordu. Felç yavaş yavaş ilerlerken, cerrahi bir müdahalede bulunulması kararlaştırıldı. Fakat bu mudahale dahi Troçki'yi komadan çıkaramadı. 25 saatlik bir can çekişmeden sonra ertesi gun, akşam üzeri öldu

■

Alman ordularının çiğnediği Avrupa'da Troçki'nin ölumu pek tesirli olmadı. Fakat Meksiko'da teessür son haddini buldu. Amerikalı Troçkistler'in avukatı, IV Enternasyonal'in liderinin ölusunün Amerika Birleşik Devletleri'ne gotürülüp gömülmesini istedi

Bu istek reddedildi. Ölü bile olsa, eski İhtilâlci, demokratlardan nefret ederdi. Gömülme kararı alınıncaya kadar, cesedi Meksiko şehrinin merkezinde bir yerde, arkadaşlarının ve işçi temsilcilerinin muhafazasında bekletildi. 300.000 kişi son ziyaretlerini yaptı.

Hastanede Troçki'nin odasının yanındaki odada kalan kaatil, Troçki'nın bütün can çekişmesini takip edebildi. 21 ağustos akşamı saat 19.25'te nihayet rahat bir nefes alabildi. Görevi bitmişti.

KAATİLİN ESRARI

— Pasaportunuzu ve diğer şahsi kâğıtlarınızı ne yaptınız?

— Troçki'ye gitmeden önce hepsini imha ettim.

— Niçin?

Onları muhafaza etmekte bir sebep görmediğim için.

— Sahte bir pasaportunuz vardı değil mi? Hangi isim yazılıydı?

— Frank Jacson, yanılmıyorsam. O kadar yakından bakmadım.

— Troçki'yi ilk defa ne zaman gördüğünüzü hatırlıyor musunuz?

— Hayır.

— Onunla ilk konuşmanızın konusu neydi?

— Hatırlamıyorum.

Troçki'nin kaatilinin sorgusu başarılı olmuyordu. Bir gün önce şiddetli bir korku krizi geçirmişti. Hastanenin başhekimi sorumluluğu üzerine almıyordu. Kaatil, kendisine verilen yemekleri, zehirli sandığından reddediyordu.

Diğer gözü hâlâ kapalı olduğundan, gözlüklerinin altından tek gözü ile bakarak, sorulara cevap vermeye çalışıyordu. Oynamak zorunda olduğu rol epey güçtü: bir yandan GPU'nun kendisine empoze ettiği vazifeyi gizleyecek, bir yandan da, Meksika'da ölüm cezası kaldırılmış olduğundan, korkunç bir zindan olan Pasifik'teki «Tres Marias» adasına sürgün edilmek riskinden kurtulmaya çalışacaktı. Efendileri, onun, Troçki'nin evinden sağ çıkmasını istemediklerinden bu durumda kendisine en ufak bir yardımda bulunmuyorlardı. Kaatilin üzerinden çıkan bir yazı onu, Jak Mornard Vandendreschd isminde, 1904 Tahran doğumlu, Brükselli bir ailenin çocuğu olarak gösteriyordu. Babası, orada Belçika hukumetının tam selâhiyetli temsilcisiymiş. Kendisi Paris'te gazetecilik tahsili yaparken, Troçkist fikirlere kapılmış. O zaman, IV. Enternasyonal'in bir üyesi onu Troçki ile tanışmak üzere Meksika'ya yollamış. Para ve sahte belgeleri veren de o imiş

Meksiko'ya gelince büyük bir hayâl kırıklığına uğramış. İşçi sınıfı uğrunda savaşan bir idealist göreceği yerde, intikam hırsı ile gözü dönmüş bir ihtiyarla karşılaşmış. Bu arada Troçki kendisine Rusya'da bir vazife vermek istemiş. Bu vazifeye göre, Kızıl Ordu'nun maneviyatının bozulması için teşkilât kurmak, fabrikalara sabotaj yapmak ve Stalin'in öldürülmesi gerekiyormuş. Mektubun yazarı nihayet şöyle diyordu: «Bu benim, uğruna savaştığım gayelerin tam aksine bir harekettir».

Yapılan tahkikat neticesinde, Jacson'un söyledikleri ile kâğıtta yazılı olan şeylerin hiçbirinin gerçekle ilgisi olmadığı anlaşıldı.

Troçki'nin sekreterleri, her geleni dakikası dakikasına kaydediyorlardı. İlk suikast teşebbüsünden sonra GPU, Jacson'u kullanmayı düşünmüştü. Jacson ilk defa, birinci suikast teşebbusünden dört gün sonra Troçki'ye gelmişti. Bundan sonra Troçki ile kısa süreli üç görüşme daha yapmıştı. Şüphesiz ki Troçki bu kadar az tanıdığı bir şahsa hemen itimat edip, Rusya'daki sabotaj ve Stalin'in öldürulme işini vermezdi

ALDATILAN SEVGİLİ

Amerikan komünistlerinin organı Daily Worker'ın müdürü, yıllar sonra itiraflarını yazdığı vakit, sekreterlerinden Sylvia Agelof'un onunla temas kurması emrini aldığını ve bunun sonucu o zamanlar Paris'te olan Sylvia'nın Jacson ile tanıştırıldığı anlaşıldı. Bu tanışma sonucu Sylvia kısa zamanda Jacson'a âşık olmuş ve ikisi beraberce Meksika'ya Troçki'yi görmeye gitmişlerdi. Son gün, bir tanıdıklarının evinde Jacson'un gelmesini bekleyen Sylvia, Troçki'nin evine telefon edince acı gerçeği öğrenmiş ve o zamandan beri bu işte âlet olduğu için kendisini hiçbir zaman affetmemiştir.

Jacson'un tevkifinden bir ay sonra, şehrin berberlerinden birinde yapılan bir konuşmada bazı ipuçları ele geçti. Meksikalı bir hava nakliyat şirketinde çalışan eski bir Rus pilotu, Jacson'u, eski iş arkadaşlarından Salvator Tarkof'a benzetmişti. Bu şahısta bir Rus olup, Meksika'da uzun yıllar şöförlük yapmıştı. Şahitle Jacson'un karşılaşmaları bir netice vermemiş, eski pilot Jacson'un Tarkof olduğuna yemin etmesine rağmen, Jacson onu tanımamazlıktan gelmiştir.

Nihayet, Meksico mahkemesi, 16 nisan 1943 yılında Jacson'u, en ağır ceza olan 20 yıl hapse mahkûm etti. Jacson hapishanede istediği gibi bir hayat yaşadı.

Troçki'nin katili sorguya götürülüyor.

Kendisi dış dünyayı ve olanları unutmuş gibi görünmesine rağmen, dış dünya hiçbir zaman onu unutmadı. Kimliğini açığa çıkaracak araştırmalar ve çalışmalar birbirini takip etti. Nihayet 1950 yılında esrar perdesi yırtılmaya başladı. Troçki'nin öldurulmesinden sonra vazifelendirilen, Meksika'nın meşhur kriminologlarından Dr. Quiroz uzun yıllar süren araştırmasını açıkladı.

O yıl Paris'te toplanan Dünya Kriminoloji Kongresi'nde İspanyol meslekdaşına, Jacson'un eşkalini ve parmak izlerini vererek aramasını istemiştir Araştırma müsbet olmuş, Madrid Kriminolojik Araştırma Laboratuvarı Müdürü, Jacson'un resmine ve parmak izlerine rastlamıştır. Bu şahıs, Jaime Ramon Mercader del Rio Hernandez isimli biridir. 1935 yılında Genç Komünistler teşkilâtının gizli bir toplantısında ele geçmesi üzerine, polis kayıtlarına geçmiştir

Ramon Mercader (Jacson)ın annesi olan Caridad da, ileri derecede bir ihtilâlciydi. 1930 yılında, İspanya'da gizli komünist ajanı olarak çalışıyordu. 1932 yılında Moskova'ya giderek, GPU'nun metodlarını etüd etmeye başlamıştı. Bu sırada oğlu Ramon (Jacson), İspanya'da kalarak Katalonya eyaleti komunist birliklerine katıldı. 1936 yılında iç harp başlayınca, Ramon'un annesi Caridad da İspanya'ya döndü. Böylece bütün aile Kızıl Birlikler safında hizmete girmiş oluyordu. Savaş sırasında Ramon boynundan yaralandı. Annesine karşı duyduğu aşırı sevgi, onun 1937 yılında Moskova'ya gitmesine ve NKVD'nın emrine girmesine sebep oldu. İşte Troçki'nin öldürülmesi işi o gidişinde kendisine verilmişti.

Suikasttten sonra Ramon'un Moskova'da bulunan annesi Caridad, Lenin nişanı ile taltif edildi.

Caridad Rusya'dan ayrıldıktan sonra, oğlu Ramon'u kurtarmak amacıyla Meksika'ya geldi. Ancak, onu görmeye bile muvaffak olamadı. Ümidini kesince Fransa'ya döndü. Oğlunu tekrar görmek için tam on beş yıl beklemek zorunda kaldı.

13 mayıs 1960 günü Ramon Mercador del Rio, Meksiko hapishanesinden Jacques Mornard (veya Jacson) takma adı ile serbest bırakıldı. Bir uçak onu, bir Demirperde ülkesine muhtemelen Çekoslovakya'ya götürdü. O gün gazeteciler Caridad'ı arayınca, kendilerine tok bir sesle

— Konuşmamam gerekiyor! diye cevap verdi.

Böylece 20 yıl müddetle susarak hayatını kurtardığı oğlunu hâlâ savunmakta devam ediyordu.

Afrika Hâtıraları: 6

Esaret Hayatın

Yazan: İhsan Aksoley
Em. Gn. Dr. Müh.

BİR pazar günü Trablusgarb'ın hıncahınç kalabalık sokaklarından geçtik. Bir pazar akşamı Trablusgarb şehrine girmemiz ve görülen kalabalık kasıtlı idi. Kalabalığı İtalyan askerleri teşkil ediyordu. Otomobilin arkasından bazen bir limon, bazen bir soğan, bazen bir patates atıyorlardı. Ben en arkada kendimi bunlardan korumak için zorluk çekiyordum. Bir ara dayanamadım ve bizdeki İtalyan esirlerinden öğrendiğim ve mânâsını bilmediğim bir küfür savurdum «sakramento dubeling». Şoförün yanında oturan mihmandarımız pek nazik albay bana baktı ve sordu

— Ne var?

— İtalyan askerleri limon, soğan, patates atıyor bize.

— İtalyan askeri öyle şey yapmaz. Onları atan çingenelerdir

Biraz sonra otomobil kalabalıktan ilerleyemedi ve durdu. Bu sırada bir İtalyan eri arka tampona bastı. Mânevî ve maddî büyük değeri olan iki delikli kalpağımı başımdan almak isterken, erin bileğini büyük bir çaba sarfederek iki elimle yakaladım ve kolonele seslendim:

— Bu sefer çingene değil, bir İtalyan askeri!

Kolonel mahcûp oldu. Geldi ve yanımdaki boş yere oturdu. Rıhtıma geldik. Bir istimbotla, limanda demirli bir vapura götürüldük. İtalyanlar bizi hem İtalyanlar'a, hem de Trablusgarblılar'a teşhir etmek ve onlar üzerinde arzu ettikleri tesiri yapmak için pazarı, seyahat günü olarak seçmişler ve yolumuzu da kasten uzatarak Zaviye şehrinden geçirmişlerdi. Tunus hududunda İtalyanlar'la yaptığımız anlaşmaya, bizim deniz yolundan götürülmemizi düşünememiş ve bir madde olarak anlaşmaya koymamış olmamızın cezasını fazlasıyle çektik

Başka bir bölüme geçmeden önce Trablusgarb'taki Fransız hava üssünde geçen bir olayı anlatayım·

İstiklâl Harbi'nden sonra üçüncü tayyare bölüğü ile Nesturî isyanını bastırmaya giderken, treniniz Carablus istasyonundan geçti. Ben kırk kişilik bir vagonda seyyar karyolamda yatıyordum. Tren durunca pijama ile vagon kapısının aralığından baktım. Fransız subaylarını görünce tekrar yatağıma yattım. Biraz sonra tayyareci Teğmen Zeki (Uzun Zeki) geldi ve:

— İhsan. Bir Fransız subayı seni tanıyormuş, seninle konuşmak istiyor.

Kalktım, giyindim, vagondan indim. Subay:

- Ben sizi tanıyorum.

— Ben sizi hatırlıyamadım

— Siz Tunus'tan geçtiniz mi?

— Evet

— Tamam, ben sizi Tunus'taki hava üssümüzde görmüştüm

— Doğru , Olabilir

Biraz görüştükten sonra teşekkür ettim ve ayrıldım

GEMİDE 3 AY

Subay tekrar yanıma geldi ve Carablus'taki Fransız hava ussü kumandanının, bütün Türk subaylarını akşam yemeğine davet ettiğini söyledi.

— Biz hemen hareket edeceğiz!

— Tren şimdi bizim bölgemizde. Biz musaade etmeden hareket etmez. Durumu arkadaşlara anlattım, onlar da razı oldu. Fransız havacıları bize çok misafirperverlik gösterdi. Guzel bir akşam yemeği yedik. Arzu edenler bol bol içti. Kumandan, odasındaki bir tabloya, Trablustan geçen yabancı tayyarecilerin çaktıkları tayyareci kokartlarının arasına, bir Turk kokardı hediye etmemizi rica etti. Uzun Zeki'ye, uzanarak en üste bir Turk havacı kokardı çakmasını söyledik. Zeki uzadıkça uzadı ve tabloya değil, tablonun ust çerçevesine Türk havacı kokardını çakarken Fransız binbaşısı ile beraber hep güldük. Ayrılırken Fransızlar her subaya ayrı ayrı ufak birer paket hediye verdi. Zannederim Haleb'i görmeyi arzu edenleri de Haleb'e götürdüler.

Gemide alt kattaki kamaralarla güvertedeki salon arasında aylarca hapsedildik. Güverteye çıkmak, güvertede gezinmek ve ailelerimizle mektuplaşmak, anlaşmaya aykırı olarak, yasaktı. 1919 yılının mayıs ayında, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edildiğini ve bu işgale ait resimleri, bir İtalyan gazetesinde okuduk ve gördük. Bu habere hepimiz çok üzüldük. Bu acı haber, süvari yüzbaşısı yâver Şerafeddin Efendi'de derin tesir yaptı. Sinirleri bozuldu ve zaman zaman

— İzmir'e ilk subay olarak ben gireceğim.

demeye başladı. Bir gun öğle yemeğinden sonra, salonun kapılarında bekleyen nobetçinin ve kopeğin müdahalesine fırsat vermeden, güverteye çıktı ve kendisini denize attı. Arkasından muhafız kopek de denize atladı. Hepimiz guverteye fırladık. Şerafeddin Efendi'nin; subyeli pantolonu (subye: pantolonun iki tarafından fotinin altına geçirilen ve pantolonun yukarı çıkmasına engel olan şerit) ve yâver kordonu ile hazırol vaziyetinde berrak suyun dibine doğru gittiğini, bu sırada çıkardığı hava kabarcıklarının suyun yüzüne yukseldiğini ve kopeğin deniz üstünde dört döndüğünü gördük. Geminin ikinci kaptanı Teğmen Rossini derhal ceketini çıkardı, denize atladı ve suyun yüzüne doğru yukselmeye başlayan Şerafeddin

Mısırata'daki, Türk ve Alman askerî ve sivil personeli.

Efendi'yi muhakkak bir ölümden kurtardı. Şerafeddin Efendi hastaneye ve iyi olduktan sonra da Kuzey İtalya'daki Fossano esir kampına gönderildi.

NİHAYET KIDEMSİZLİKTEN KURTULDUM

İtalyan gemisinde çok rahattık. Bütün personel tarafından arkadaş muamelesi görüyorduk. Haftada iki gün Turk aşçımızın ve beş gün İtalyan aşçısının pişirdiği yemeği hep beraber yiyorduk. Yemek masasının başında yüzbaşı rütbesinde olan kumandan, sağında Şehzâde Osman Fuad Efendi, solunda Abdurrahman Nafiz Bey otururdu. Ben kıdemim itibariyle ikinci makinist ile üçüncü makinist arasında otururdum. Nihayet kıdemsizlikten kurtulmuş, bir kademe ilerlemiştim. Üçüncü makinist benden kıdemsiz bir teğmendi. Fakat çok huzursuzduk. Önceleri vatan ve aile hasreti, sonraları güzel İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesinin ıstırabı içinde idik. Trablusgarb'teki arkadaşlarımızın durumu da bizi üzüyordu.

Sağımda oturan yaşlıca ikinci makinist Biyaci (biz ona boyacı derdik) munis ve hovarda bir insandı. Şerafeddin Efendi'nin intihar teşebbusunden önce; bir gece bana bir İtalyan subay elbisesi giydirip, denize çok yakın olan kamaramın penceresinden beni kayığına alarak şehre götürüp gezdirme teklifi yaptı. Bu olacak ve benim yapacağım bir iş değildi. Ama sofrada laf olsun diye Turkçe olarak anlattım. Abdurrahman Nafiz Bey başını sola, bana çevirip eğerek, âdeti veçhile sert bir ifade ile:

— Olmaz öyle şey.

diye seslendiğini hatırlarım.

Abdurrahman Nafiz Bey'in yüzü hiç gülmezdi. Trablusgarb'teki çalışmalarımı yakından bilen, Istanbul dan tayin olduğu Edirne'deki Kolordu kurmay başkanlığına gideceği sırada, Sirkeci'de Meriç Otelı'nin kahve kısmında kendisi ile görüştüğüm zaman, Anadolu emrindeki gizli teşkilâtta çalıştığımı öğrenince, bana olan tevecchühü artmıştı her halde. Bakanlık müsteşarı olduğu zaman; imza için sıra beklemeyerek kendisine ait kapıdan odasına girme müsaadesini vermek suretiyle ilgi göstermişti. Allah rahmet etsın

Geceleri on bire kadar otururduk. Biyaci dokuzda gizlice beni selâmlayarak, kamarasına çekilirdi. Güvertede gezme musaadesi verildikten sonra bir gece benim muzıplığım olacak, hep beraber Biyaci'nın odasına gitti. Don, gömlek altı okka yaptık, güverteye çıkardık ve denize attık. Yine ikinci kaptan Rossini imdada yetiştı. Ceketini attı, denize atladı ve Biyaci'yi kucaklayıp gemiye çıkardı..

Biyaci dahil hiç kimse bu olaya kızmamıştı. Herkes Biyacı'nin haline gülüyordu. Ertesi gün Biyaci'ye sordum'

— Siz iki defa Alman denizaltı gemileri tarafından torpillendiğinizi ve iki defasında da muhafazanıza memur torpitolar tarafından denizden toplandığınızı anlatıyordunuz bana. Nasıl oldu da yüzmek bilmediğiniz hâlde kurtuldunuz ölümden?

— Ben hiç yüzme bilmem. Gemide kurtarma yelekleri kumandanın emriyle giyilirdi. Beni makine dairesinde kimse görmediği için, hususî olarak sağladığım can kurtarma yeleğini sefere çıkmadan once tenime giyer ve biraz da şişirirdim. İlk alarmda denize atlayıp gemiden uzaklaşan ben olurdum.

Bu hâdiseden sonra bizi, eski Trablusgarb valisi Recep Paşa'ya ait olan Tobruk adındaki yata geçirdiler. Buradaki subayların hepsi muvazzaf idi. Bu gemideki hayatımız donuk geçti.

ARA SIRA ŞEHRİ GEZİYORUZ

Yüzbaşı Şerafeddin Efendı'nin hâdisesinden sonra; asabımızın çok bozulduğunu anlayan İtalyanlar, geminin güvertesine çıkmaya ve her gün bir istimbotla götürdukleri dalga kıran üzerinde öğleden önce iki saat yürümemize müsaade etti. Bir gün bizi denizaltı gemilerine karşı kullanılan bir motorbotla ton balığı avına götürdüler. Ton balıklarının Trablusgarb sahilinin muayyen bir bölgesinden sürü halinde geçtiklerini tesbit eden İtalyanlar, bu bolgeye toplamı 600 metre uzunluğunda kısım kısım ağlar germiş. Çekilen ağların ölüm odası dedikleri kısımda toplanan ve takriben 2 metre uzunluğunda ve 150 - 200 kilo ağırlığındaki ton balıklarını, kancalarla özel deniz vasıtalarına aldılar.

Bir gün de Trablusgarb limanında sahilden 5 metre kadar ilerde su içinde buldukları çok iyi bir menba suyunun toplanması ve şehre gönderilmesi için deniz içerisinde yaptıkları su depolarını ve diğer tesisleri gezdirdiler. Bu suyun Terhune kasabasındaki bir şelalenin suyu olduğunu kimyevî usullerle tesbit etmişler.

Halbuki bu şelâlenin suyu berbat ve içilmez bir sudur. Bir müddet kaybolan ve tekrar Trablusgarb limanında ve deniz içinde çıkan su, geçtiği yerlerde tasfiye oluyormuş. Bundan evvel İtalyanlar şehrin su ihtiyacını, deniz suyunu tasfiye ederek karşıladıklarını ve bu usulun çok pahalı olduğunu söylediler. Aynı gün, bir kurbağa yetiştirme çiftliğine gittik. Bu çiftlik kaliteli ve bol sayıda kurbağa yetiştiriyormuş ve İtalyanlar bunları pek severek yiyorlarmış.

Orfeile kalesi ve Türk birliğinden bir grup.

— Bir başka gun de bize karşı yaptıkları tahkımatı gösterdiler. Üzerlerine iri çiviler ve kalın cam kırıkları yerleştirdikleri kalın taş duvarların önunde 25 metre genişliğinde birinci tel örgüsü, sonra yine 25 metrelik ikinci tel örgüsü ve iki tel örgüsü arasında öldürücü elektrik cereyanı verilmış teller. Sağlam duvarların arkasında subay ve erlerin yattığı, yemek yediği, istirahat ve her türlü eğlence imkânlarını ihtiva eden mukemmel bir tesis. Burası bir cephe değil, mükemmel bir dinlenme yurdu. Şimdi anladım, İtalyanlar'ın bize neden ateş etmediklerini Top ve tufek gürültüsü ile huzurlarını bozmamak için. Trablusgarblı mücahidler, bizim bir gemi içinde aylardan beri hapsedildiğimizi duyunca büyük üzüntü duymuş ve serbest bırakılmamız için İtalyanlar'a müracaat etmişler; mücahidlerin elindeki İtalyan esirlerini geri verirlerse, bizi de İtalyanlar'ın serbest bırakacakları cevabını almışlar.

Trablusgarblı mücahidler bizi kurtarmak için, İtalyanlar'ın teklifini kabul ederek, yedi yıldan beri ellerinde esir bulunan İtalyanlar'ı iade etti.

Trablusgarb'a gelen İtalyan esirleri arasından seçilen bir heyet, Tobruk yatına bize teşekkure geldi. Başlarındaki kıdemli Yuzbaşı Bertolini derhal general olmuştu. Hemen ilk günlerde bu subayların ve arkasından da ailelerinin İtalyan gazetelerinde intışar eden lehimizdeki yazıları ve İtalyan hükümetini şiddetle tenkidleri üzerine, İtalyanlar bizim İskiva adasında ıkamet etmemize ve Kapri adasıyla Napoli arasında serbest gezmemize müsaade etti. Napoli haricinde bir yere gitmeden once, Napoli'deki Kolordu Kumandanına bilgi vermemizi tebliğ etti.

BİR DÜĞÜN

Başka bir bölume geçmeden önce Yâver Yüzbaşı Şerafeddin Efendi'yi anlatayım·

İtalya'dan Istanbul'a döndükten sonra Yuzbaşı Neş'et Bey ile beraber kurduğumuz ve sonra Felâh grubu adını alan grupta (gizli teşkilâtta) çalışırken, bir gün köprü üstünde Şerafeddin Efendi'ye rastladım. Kendisine Anadolu'ya gönderme teklifi yaptım.

— İhsan, ben evleniyorum. Perşembe günü Eyüb'e düğünüme gel, dedi.

— Hani İzmir'e ilk girecek subay siz olacaktınız? Gerdeğe girmek daha kolay geldi galiba?

— Ben hem gerdeğe girerim, hem de

ılk subay olarak İzmir'e girerim

— Gerdeğe girdikten sonra Anadolu'ya geçmek zor gelir insana. Hele İzmir'e ilk giren subay olmak çok güç olur.

— Görürsün!

Ben, geceleri Anadolu ile telsiz irtibatı için kurduğum gizli telsiz alıcısında çalıştığım için, Şerafeddin Efendı'nin düğününe gidemedim. Bir muddet sonra Anadolu'ya geçen Şerafeddın Efendı; İzmir'e ılk giren, yaralanan atını değiştirerek yine en önde ilerleyen, aldığı yaralardan kanlar içinde İzmir Vali konağındaki Yunan bayrağını indirip şanlı Turk bayrağını çeken ve Buhara hükümetinin Sakarya muharebesinden sonra Mustafa Kemal Paşa'ya hediye olarak gönderdiği kıymetli 3 kılıçtan birini kuşanan subay oldu. Allah rahmen etsın.

Bu üç kılıcın birisini Azız Ataturk, ikincisini de İnönü kuşanmıştı. Üçüncü kılıç ise, İzmir'e ilk girecek subaya bizzat takmak üzere saklanmıştı.

İSKİYA ADASI'NDA 3 AY

İskiya adasına Tobruk yatı ile geldik. Bir otele indik. Akşam çayı için bahçeye çıktığım zaman, otelin önü hıncahınç insanla dolmuştu. Garsona bu kalabalığın sebebini sordum.

Adamıza Türkler gelmiş. Halk, Turkler'i görmek için toplandı.

— Kendilerine git ve söyle. Demin, iskelede aralarından geçen ve şimdi karşılarında gördukleri Turkler'den biri benim

Garson bu mesajını halka iletirken, Şehzâde Osman Fuad Efendi, Abdurrahman Nâfiz Bey ve diğer arkadaşlar da bahçeye geldı ve benim oturduğum sofraya oturdu. Karşılarında aradıkları şalvarlı, kuşaklı ve sarıklı Türkler'i goremeyen halk yavaş yavaş dağıldı. Birkaç gün sonra, deniz kenarında ve çam ağaçları içinde kiraladığımız villâya geçtik.

İskiya adasında âdeta milyoner ve çok muteber turistler gibi yaşadık. İtalyan gazetelerinde devam eden lehimizdeki neşriyat dolayısiyle; gerek ada halkından ve gerek adaya sıcak su tedavisi ve deniz banyosu için gelen kalburüstü İtalyanlar'dan (bilhassa kadınlardan) ilgi, sevgi, saygı ve itibar gördük. Daima İtalyanlar'ın minnet ve şükran hislerini ifade eden iltifatlarıyla karşılandık.

Kaplıcanın salonlarında yapılan gece toplantılarına, tertiplenen kara ve deniz gezintilerine bir heyet tarafından davet edilirdik. İtalyan kadınları, yedi yıl esaret hayatı yaşayan İtalyan esirlerine çok iyi muamele yapan bu centilmen Türkler'i görmek, bizimle tanışmak, konuşmak, gezmek ve dans etmek için (bugünkü tâbirle) kuyruğa giriyor ve can atıyordu. Hulasa, aranan insanların gururu ve zevki içinde yaşadık İskiya'da.

BİRKAÇ HÂDİSE

Kaplıca'daki salon toplantılarında yapayalnız kalan ve konuşacak ve dans edecek hanım bulamayan İtalyan subayları isyan ederdi. Bir açık hava toplantısında İtalyan subayları, yanımızdaki hanımlara lisânen tecavüz etti, bizimle Almanca konuştuklarından dolayı, onları milliyetsizlikle suçladı, ağaç dallarını kırmaya başladı. Alman denizaltı gemisinde kapanan kapağın açtığı yaranın üstüne isabet eden bir dal, Osman Fuad Efendıyi sıkıntılı duruma düşürdü. Onu hemen villâya gonderdik. Ben ve Yuzbaşı Rıf'at Efendi, salonda sukûnet teessüs edinceye kadar, İtalyan subaylarının gözlerinin içine sert sert baka baka yanımızdaki hanımların yanında kaldık. Her ihtimale karşı tabancalarımızı kullanmaya hazırdık.

Bu hâdiseden sonra toplantılara gitmedik. Adadan 24 kişilik bir heyet villâya geldi. Bu heyetin ricası üzerine ve heyetle birlikte toplantıya gittik. Bir İtalyan subayı yoktu salonda. Sabaha kadar çılgınca eğlendik.

ADA FAKİRLERİNE YARDIM

Birkaç gece önce hâdise çıkaran subayların, kolordu kumandanına hanımların yaptıkları şikâyet üzerine, geri çekildiğini ve cezalandırıldığını öğrendik.

Ada idare heyetine yaptığımız rica üzerine, tekrar İtalyan subayları salona gelmeye başladı. Tabii süklüm, puklum. Her zaman ve herkese karşı ciddî, samimî, nazik ve vakur davrandık. İcabeden yerde eğlenmesini de bildik.

Adanın fakir çocuklarına yardım için bir heyet iane topluyordu. Bize de geldiler. Şöyle bir listeye baktım. En çok 10 liret verilmişti. O zaman 5 liret bir lira idi. Osman Fuad Efendi 1000, Abdurrahman Nâfiz Bey 500, ben de 100 liret verdim. Heyet, adada yapılan bir şenliğe bizi ısrarla götürdu. Eğlencenin sonunda takriben 3 metre yükseklığında ve 4 metre genişliğinde bir kırmızı tablo ve ortasında da beyaz ay - yıldız yandı. Bu tablo havâî fişeklerden yapılmıştı.

(Devamı var)

SS Teşkilâtı ve Himmler

Yazan: Henrrich Fraenkel
Çeviren: Özaydın Dokur

3

1942 YILINDAN sonra temerküz kamplarında hayat zorlaştı, buna da sebep kamplara çok sayıda esir ve mahkûmun doldurulmasıydı. Kamplarda hayat hemen hemen çekilmez bir hâle gelmişti, çok kötü şartlardan dolayı da ölüm oranı gittikçe artıyordu.

Himmler, hem kamplardaki şartları düzeltmek, hem de mahkûmlar tarafından yapılan üretimi arttırmak için SS generali Oswald Pohl'u görevlendirdi

Oswald Pohl, donanmada büyük başarılar göstermiş bir subaydı Ekonomik meselelere de oldukça vakıftı. Bir plan hazırlayarak temerküz kamplarındaki üretimin daha randımanlı bir şekilde yapılması için çalışmalara girişti

Pohl, planın tatbiki maksadıyle 1500 kişilik bir birlik kurmuştu. Himmler'in özel emrine uyarak, çalışmayan veya gerektiği kadar randıman vermeyen işçileri cezalandırıyor, gerekirse en sert tedbirleri almaktan çekinmiyordu.

Himmler'ın bizzat, kamplardaki mahkûmların beslenmesi için takip edilecek yolları gösteren emri çok ilgi çekicidir. Himmler, 1942 yılının aralığında, bir emir yayınlıyarak, mahkûmlara çığ sebze ve patates, ara sıra da havuç, lahana ve beyaz turp vermelerini istiyordu

Himmler, çığ sebze ve patates diyetiyle mahkûmların sıhhatinin korunacağı, böylece daha verimli çalışacakları kanaatindeydi

TEMERKÜZ KAMPLARINDAKİ ÇALIŞMA

Kamplara doldurulan mahkûmların çoğunluğunu Yahudiler, Polonyalılar, çingeneler ve sonrakı yıllarda da Ruslar teşkil ediyordu. Nazilerin çıkarmış olduğu bir kanuna dayanarak SS'ler tarafından devlet güvenliğine karşı koruyucu maksatla toplanan mahkûmlar, aynı zamanda kamplarda çalışmaya zorlanıyorlardı.

Himmler, 1943 yılının sonlarında, temerküz kamplarındaki ölüm cezalarının filme alınmasını veya resimlerinin çekilmesini yasaklamıştı. Oswald Pohl'a gonderdiği bir yazıda şöyle demekteydi:

«İdamların asla fotoğrafı çekilmemelidir. Bu resimler düşmanın eline geçerse onları propaganda maksadıyle kullanabilir. İdamlardan sonra SS birliklerine ölüm cezasının neden verildiği anlatılmalı, yapılan her hareketin kanunî olduğu izah edilmelidir.

Ayrıca, ölüme mahkûm olan kimse asılacaksa, cezanın gene bir mahkum tarafından infazı icabeder. İnfazdan sonra asan mahkûma üç sigara verilmelidir.

Hiçbir zaman yumuşak ve musamahalı

harekete müsaade edilmiyecektir. Yalnız zalimce davranışlardan da kaçınmanız gerekir».

1943 yılında üretim yetersizliği ciddî endişeler yaratmaya başlamıştı. Hitler, silâhlanma bakanlığına Speer'i getirdi. Speer, Almanya'da ve işgal edilmiş topraklardaki bütün işgücüne el koydu. Nurenberg mahkemesindeki ifadesinde şöyle demiştir:

«Savaş için gerekli mühimmat ve silâh imalâtı en önemli problemlerimizden biriydi. Çarpışabilecek yaştaki erkeklerin silâh altına alınması da iş gücü bakımından büyük bir zaaf yaratıyordu. Bunun için her çeşit silâh ve mühimmat imalâtını kontrol altına aldım.

«Bu arada dikkatimi çeken şu husus oldu: Himmler'in yönetimindeki SS teşkilâtı, bazı silâh ve mühimmat imalâtını bizzat yapmaktaydılar. Kısa bir tahkikat yaptırdım. Silâhlanma bakanlığının böyle bir teşkilâttan haberi yoktu.

«Himmler, temerküz kampındaki esir-işçilerden yararlanarak özel mühimmat fabrikaları kurmuştu. Himmler'in bundan asıl maksadı SS teşkilâtı için silâh imal etmekti. Çeşitli suçlarla temerküz kamplarına atılan mahkûmlardan azamî derecede yararlanıyor, zorla onları ağır silâh imalâtında kullanıyordu.

«Cephede durum kötuleşmeye yüz tuttuğu zaman, yaptığımız tahkikatta temerküz kamplarında zorla çalıştırılan mahkûmların haftada en az 60 saat çalıştıklarını tesbit ettik. Beslenme de çok kötü olduğu için, bu temerküz kamplarında ölüm oranı gittikçe artıyordu».

KAMPTAKİ SOYGUNLAR

Himmler, silâh imalâtı sırasında fazlalaşan ölüm oranını farketmiş, 1944 yılında bir emir yayınlıyarak «Bütün SS birliklerinin, kontrol ettikleri kamplarda, ölüm oranını azaltmaya çalışmalarını» istemiştir.

Sonradan SS teşkilâtının kamptaki mahkûmlardan yararlanarak silâh imal etmeleri Hitler'in emriyle durdurulmuştur. Bunda da muhtemelen Speer ile Himmler'in rakibi olduğu bilinen bazı Nazi liderlerin sebep olduğu sanılmaktadır.

Kamplarda zorla çalıştırılma, bakım ve beslenme yetersizliği ölüm oranını arttırdıkça, işçi bulmak zorluğu da kendisini göstermeye başlamıştı.

Bu zorluğun yanı sıra bir de genişleyen kampları idare ve kontrol etmek başlı başına bir dert hâline geliyordu. Hele 1942 yılından sonra bu zorluk bir hayli çoğalmıştı. Kampların kontrolu azalınca, öldürülenlerin altın dişlerinin sokulup alınması olayları sıklaştı. Hattâ daha ilerikı tarihlerde, birçok mahkûmun altın dişleri çıkarılarak musadere edildi.

1943 yılının ocak ayında Himmler, kendisiyle konuşan bir Nazi liderine olayı doğrulamış ve şunları söylemiştir:

«Onlara artık altın diş lâzım olmadığı için çıkarıp alıyoruz. General Pohl'a çok sıkı emir verdim. Musadere edilen altın dişler olduğu gibi Reichsbank'a nakledilmektedir. Bu dişleri alan SS subayları en şiddetli bir şekilde cezalandırılacaktır. Bütün altınlar devletindir».

Himmler'in bu sözleri olayın gerçekliğini ispata yeter. Ne var ki, Himmler'in söyledikleri tam mânasıyle doğru değildir. Öldürülen mahkûmlardan sökülen altın dişlerin çok azı Reichsbank'a gönderiliyordu, önemli bir kısmı ise SS subayları tarafından paylaşılıyordu.

Nurenberg mahkemesinde yapılan ifşaata gore, birçok yuksek rutbeli SS subayı kamplarda büyük servet edinmiştir. Hattâ bir SS subayının ifadesine göre, Himmler, 1943 yılında Auschwitz kampına bir heyet gondererek orada tahkikat yaptırmıştır. Buna sebep de altın diş soygununun bazı Nazi liderleri tarafından duyulması ve işin Hitler'e aksettirilmesidir.

O yıllarda savaşın pek geniş bir cepheye yayılması, işgücü bakımından sanayıi güç durumda bırakıyordu. Bu sebeple bilhassa Speer'e göre, müsadere edilen altın dişlerden, kamplardaki mahkûmların çalıştırılması, daha kıymetliydi.

VARŞOVA'DA OLUP BİTENLER

Himmler zaman zaman yüksek rütbeli SS subaylarını toplayıp onlara konferans verirdi. Bu konferanslardan ele geçen belgeler Himmler'in ırk nazariyesi ve diğer görüşlerini aksettirmektedir.

Hitler, Rusya'ya taarruz ettikten sonraki bir tarihte muhtemelen 1943 yılının nisanında Himmler, Khanov Üniversitesi'nde SS subaylarına bir konferans vermiş ve şöyle demiştir:

«Biz, büyük Avrupa'yı savunmakla mükellefiz. Bizim asli görevimiz budur. Büyük Avrupa'nın gerçekleşmesi, doğu sınırlarımızdaki çarpışmalara bağlıdır. Kaderi, Rusya ile yaptığımız savaşın sonucu verecektir.

200 milyon Rus'u temizledığımız zaman zafer bizim olacaktır. SS teşkilâtı olarak bize düşen görev, Ruslar'ı imha etmek, savaş meydanında Rus ordularını yok etmektir. Esir ettiklerimiz de Almanya'ya getirilmeli, çalışma kamplarında Almanya için çalıştırılmalıdır».

Himmler, Norveç'in Nazi taraftarı Vidkum Quisling ile beraber.

Almanya için çalışma kamplarında çalıştırılanlar sadece harp esirleri değildi. Varşova'da meydana getirilen Getto'da yüz bine yaklaşan Yahudi yaşıyordu. Getto, Varşova'nın bir bölümüydü ve yüksek bir duvarla şehrin öbür kısmından âdeta tecrit edilmişti.

Giriş çıkışı çok sıkı kontrola tâbi olan Getto'da Yahudiler çok kötü şartlar altında yaşamaktaydılar. 1943 yılında Himmler'in emriyle Getto'nun sınırları daraltıldı, içinde yaşayanların sayısı da 60 bine indirildi.

Ne var ki, bazı SS'lerle anlaşan Yahudiler, silâh imalâthanelerinde çalışacak yerde, hafif işlerde çalıştırılıyor, ama kayıtlara gore silâh imalâthanelerinde görünüyorlardı. Bu yüzden büyük servet yapan SS subayları oldukça fazlaydı.

Bu suistimaller yalnız Varşova çalışma kampında olmuyordu. Lublin kampı komutanı olan Globocnik, böyle tutumuyla çok servet yapmıştı. Olayı duyan Himmler, çok kızdı. İşi doğrudan tahkik etmek istedi ve Varşova'ya gitti.

Himmler'in Varşova'yı ziyareti ve Getto'yu ortadan kaldırma niyeti, Yahudi gizli teşkilâtı tarafından öğrenilmişti. Hemen mukavemet teşkilâtını harekete geçirdiler.

Varşova'da ilk Yahudi ayaklanması, Himmler'in Varşova'dan gidişinden dört [illegible] oldu. Yahudi gizli teşkilâtı iyi çalışmış, Alman silâh depolarından ağır silâhlar çalmıştı. Durum nisan ayında daha da kötü bir hâl aldı. Bunun üzerine Himmler, Varşova'ya, Yunanistan'daki polis şefi SS generali Stroop'u gönderdi.

Stroop, emrindeki zırhlı birliklerle 19 nisan günü Getto'ya saldırdı. Çok kanlı çarpışmalar oldu. Yahudi mukavemet teşkilâtı ev ev, sokak sokak çarpıştı. SS birliklerine ağır kayıplar verdirdi. Buna rağmen ağır silâhlarla donanmış SS birlikleri, kısa zamanda Varşova gettosunu yerle bir ettiler.

16 mayıs günü, Stroop, bir telgraf çekerek durumu Himmler'e bildirdi: «Artık Varşova gettosu diye bir şey mevcut değildir».

MUSSOLİNİ MESELESİ

1942 yılından sonra müttefik bombardımanı bir hayli artmıştı. Cepheden gelen haberler de pek iyi değildi. Nazi liderleri olayların akışından endişeleniyorlardı.

1943 yılının temmuzunda İtalya'da yüksek Faşist Konseyi Mussolini'yi devirdi, yerine Mareşal Badoglio geçti. Bu olaydan daha üç gün önce Hitler, Mussoloni ile Kuzey İtalya'da Feltre'de görüşmüştü.

Mareşal Badoglio'nun Mussolini'yi tevkif ettirip Abruzzi Apennines'de hapsettirmesine Hitler muthiş kızdı, derhal Himmler'i çağırıp, Mussolini'yi kurtarması için emir verdi.

Himmler'in Roma'da ajanları vardı, hepsine haber saldı. Mussolini'nın hapsedildiği yeri öğrenmelerini istedi. Oysa o günlerde İtalya bir haylı karışıktı, müttefikler İtalya'nın güneyine asker çıkarmışlardı, Badoglio'nun da müttefiklerle mütareke yapmak için gizli temaslarda bulunduğu söyleniyordu.

Himmler, ajanları vasıtasıyle Mussolini'nin hapsedildiği yeri buldu, durumu hemen Hitler'e bildirdi. Hitler de en seçkin SS birliğini görevlendirmesi için emir verdi.

Himmler, en çok güvendiği SS subaylarından biri olan Otto Skorzeny'yi çağırdı, durumu kendisine anlattı.

— En seçkin bir SS birliğini alacak, derhal yola çıkacaksın. Planın ani hücum taktiği olmalıdır. Şunu bil ki Mussolini çok iyi muhafaza edilmektedir, dedi.

Otto Skorzeny bir an düşündü.

— Verilen bilgiye göre Mussolini'nin Abruzzi Apennines yakınlarındaki bir dağ otelinde hapsedilmiş olması gerekiyor. Ama Roma'daki ajanlarımızın edindiği bilgi tam sıhhatli değildir. Orada olduğunu tahmin ediyorlar. Ya durumda bir aksilik çıkarsa?

Himmler:

— Hayır, verilen bilgi doğrudur, dedi. Ben, başka kanallardan da tahkik ettim. Siz çok etraflı bir plan hazırlayınız.

Himmler'in «Ben durumu tahkik ettim» dediği şuydu: Hitler, Mussolini'nın hapsedildiğini duyunca çok kızar, Himmler'den ne yapıp onu kurtarmasını ister. O günlerde Roma'daki durum çok karışıktır, Himmler'in gizli ajanları da pek başarılı değildir. Sadece Mussolini'nin bulunması muhtemel yerleri bildirirler. Ama Mussolini gerçekten nerede hapsedilmiştir? Bunu kestirmek, kurtarma planını buna göre yapmak gerekmektedir.

Ünlü Gestapo ajanı Schellenberg, sonradan verdiği ifadeye göre, Himmler hemen falcıları çağırır, onlardan Mussolini'nin nerede bulunduğuna dair remil atmalarını ister. Falcılar da yıldız falına bakarak, Mussolini'nin dağlık bir bölgede, muhtemelen yakınında büyücek bir gölün bulunduğu bir mıntıkada olduğunu söyler.

Ne olursa olsun, şurası gerçek ki, SS subayı Otto Skorzeny'nın planı çok mükemmeldi ve saat gibi de işledi. Mussolini küçük bir uçağa bindirilerek Viyana'ya getirildi.

SS subayı Otto Skorzeny bu olayda büyük bir rol oynamış, Himmler'in ve Hitler'in takdirini kazanmıştı. Otto Skorzeny gerçekten iyi yetişmiş bir SS subayıydı, çok cesurdu, özellikle casusluk ve sabotaj alanlarında uzmandı.

Mussolini hapisten kurtarıldıktan sonra Almanlar Kuzey İtalya'da Mussolini'nin başkanlığında bir hükümet kurdular. Ne var ki İtalya'da durum Nazıler için çoktan kaybedilmişti, Mareşal Badoglio'nun müttefiklerle yaptığı mütareke çok geçmeden açıklandı.

HİTLER'İN GİZLİ HASTALIĞI

Himmler bir zamandır aşırı bir baş ağrısından şikâyetçiydi. Birçok doktora muayene olmuş hiçbiri de kesin bir çare bulamamıştı. Yakınlarından birinin tavsiyesi üzerine Kersten'i kendisine daimî doktor tayin etmişti, Kersten'in masajları Himmler'e çok iyi geliyordu, masajdan sonra âdeta yeniden dünyaya gelmiş gibi hissediyordu kendisini.

Heydrich'in Çek mukavemetçiler tarafından öldürülüşünden sonra SS'ler üzerinde Himmler tam bir hâkimiyete sahip olmuştu. Bu arada Heydrich'in gizli kasasında Hitler'in sağlık durumuna ait kalınca bir dosya Himmler'in eline geçti.

Hitler, I Dunya Savaşı sırasında cephede yaralanmış, hattâ göz yaşartıcı gaz dolayısıyle gözleri bir süre görmemişti. Bu olaydan sonra Hitler zaman zaman baş ağrısından ve uykusuzluktan şikâyete başlamıştı.

Hitler'in özel doktoru Profesör Theodor Morell, kendisine has metotlarla Hitler'i tedavi ediyordu. Profesör Morell, Berlin'de küçük bir klinik işletirken, Hitler'in özel fotoğrafçısı Heinrich Hoffman tarafından kendisine takdim edilmişti ve o günden beri de Hitler'in özel doktorluğunu yapıyordu.

HEYDRİCH'İN HAZIRLATTIĞI RAPOR

Hitler'in sıhhî durumu ile ilgili dosyada Himmler, Profesör Morell'in bir tavsiyesine rastladı. Profesör Morell, yakın bir gelecekte Hitler'in kısmî bir felce tutulacağını söylüyordu. Bunun için yerine gelecek şahsın iyi seçilmesi gerektiğini de raporunda belirtiyordu.

Himmler, bunu okuyunca hemen Kersten'i çağırdı. Kersten onun en güvendiği insanlardan biriydi.

— Raporu sen de gördün, dedi. Senin fikrin nedir?

Kersten düşünceli bir şekilde:

— Profesörün dediklerine bakılırsa, ortada ciddî bir durum vardır, diye karşılık verdi.

Himmler, ellerini arkasına kavuşturmuş odada dolaşıp duruyordu. Birden durdu:

— Bu durum için ne kadar endişe ettiğimi bilmezsiniz. Dünya, Hitler'e kuvvetli adam gözüyle bakıyor. Hitler'in adı da tarihe kudretli insan olarak geçmelidir. Büyük Alman Reich'i, Uraller'dan Atlantik Okyanusu'na kadar uzanacak. Führer'imin en büyük başarısı budur. O, gelmiş geçmiş en büyük liderdir.

HİMMLER'İN KORKUSU

Kersten ise profesörün raporuna göre, Hitler'e yakında felç geleceğine inanıyordu.

— Ama rapor ortada, dedi. Ya ani bir felç gelirse, ne olacak?

Himmler:

— İlkin bu rapordaki ifadenin doğruluk derecesini araştırmak lâzım. Bunun için en güvenilir adamlarıma emir vereceğim.

Himmler, en usta SS ajanlarıyle Profesor Morell'in ifadesini ve durumu tahkik ettirdi. Bir hafta sonra da Kersten'i çağırarak dedi ki:

— Heidrich, Hitler'in sıhhî durumu hakkında çok teferruatlı bir gizli dosya hazırlamıştı. Bunun sebebini şu ana kadar anlıyamadım. Hitler'in sıhhati ve kötü psikolojik alışkanlıkları, gerçek midir, yoksa o, bazı kimseler tarafından kasten mi uydurulmuştur?

Kersten:

— Bu konuda Bormann ile Göring'in parmağı olup olmadığını mı söylemek istiyorsunuz?

Himmler:

— Bir ihtimal olarak düşünülebilir.

Kersten:

— Bana kalırsa, Hitler'in sıhhî durumu gün geçtikçe bozulmaktadır. Bunu bizler de görüyoruz. Hitler, en kısa bir zamanda bir kliniğe yatırılmalı, yerine daha sıhhatli biri geçmeli ve savaşı hemen kesin bir sonuca ulaştırmalıdır. Hitler'de görülen hastalık belirtileri, zamanla artacak, çok geçmeden tam bir felce inkılâb edecektir. İradesinin en zayıf ânında çok önemli bir kararı imzaladığını düşünün. Almanya için tehlikeli olmaz mı bu?

Himmler, buna hiçbir cevap vermedi, pencereden dışarıyı seyre koyuldu. Kersten onun yanına yaklaşarak:

— Hitler'e hemen bir halef seçilmelidir, dedi. Halefin ilk görevi de barış şartlarını sağlamak olmalıdır.

Himmler:

— Sözleriniz belki doğru olabilir. Yalnız şunu unutmayın, Hitler'in halefi, ancak ölümünden sonra seçilebilir. Ben, Hitler'e karşı bir harekete geçeceklerin aklı olamam. Böyle bir harekete başlarsam herkes, Hitler'in sıhhî durumundan dolayı değil de, yerinde gözüm olduğu için kliniğe yatırdığımı sanacak.

Mussolini hapisten kaçırıldıktan sonra, Hitler ve Skorreny ile beraber.

SS TEŞKİLÂTINDA ÇEKİŞME

Bu konuşmadan birkaç ay sonraydı. Hitler'in hastalığı daha belirli bir hâl almıştı artık. Gerek savaşın gidişi, gerekse Hitler'in hastalığı Nazi liderleri arasında endişe doğuruyordu.

Himmler, SS teşkilâtı içinde bir temizlik yaparak sessiz sedasız bazı kilit noktalarındaki SS subaylarını değiştirdi. Kendisine daha bağlı olan SS generali Ernest Kaltenbrunner'i Reich guvenlik kuvvetleri başına, SS generali Heinrich Mueller'i Gestapo teşkilâtı başına, SS generali Pohl'u temerküz kampları ve SS teşkilâtı ekonomik işler dairesi başına, SS generali Schellenberg'i de Dış istihbarat teşkilâtı başına getirdi.

Himmler bu tayinler sırasında bir hatâ yapmış, Kaltenbrunner'i Reich güvenlik kuvvetleri başına getirmişti. Oysa Kaltenbrunner, bazı yuksek rütbeli subaylar gibi artık savaşın kaybedildiği kanaatindeydi. Bunun için de gizli bazı temaslar yapıyordu.

Savaştan sonra yapılan Nurenberg duruşmalarında yüksek rütbeli bir SS subayı olayı doğrulamış ve şöyle demiştir:

«Reich guvenlik kuvvetleri başına getirilen Kaltenbrunner işe başlar başlamaz, bazı Nazi liderleriyle temasa geçti. Almanya'nın savaşı kaybettiği kanaatındeydi. Bu kanaati besleyenlerden biri de Hitler'in özel sekreteri Bormann idi. Kaltenbrunner'in Bormann ile gizli temasını ilk keşfeden Schllenberg'dir. Bormann, Mueller, Kaltenbrunner gibi, Batı'dan çok Ruslar ile bir anlaşma yapmanın menfaatlerine daha uygun düşeceğini savunuyordu. Bu yüzden Schellenberg, Mueller'i ve Kaltenbrunner'i düşmanı olarak görmekteydi».

HİMMLER'İN YETKİSİ GENİŞLİYOR

1943 yılı, Nazi liderlerinin gruplaşmaya başladıkları bir devredir. Bazı Nazi liderleri, savaşın kaybedildiği kanaatiyle kendilerini kurtarmak için yollar araştırıyorlardı. Bunların biri de Himmler idi.

Himmler'in İngiltere ile ayrı bir barış antlaşması yapmak fikrini ilk açıklayan, von Hassel'dir. Bu zat, 1932 - 1937 yılları arasında Almanya'nın Roma büyükelçisiydi. Von Hassel 1938 ile 1941 yılları arasında hâtıralarını yazmış, olayları, siyasi, iktisadî durumu günü gününe defterine geçirmiştir.

II. Dunya Savaşı'ndan sonra ele geçen bu hâtıra, şunu göstermiştir ki Himmler, daha 1941 yılının mayısında, Hitler Rusya'ya saldırmadan önce, Almanya'nın sadece İngiltere ile bir barış antlaşması yapmasının menfaati icabı olduğu fikrini besliyordu.

Von Hassel, 1937 yılında emekli olduktan sonra, bazı iktisadî misyonlarda görev aldı ve bu görevi dolayısiyle Avrupa'da serbestçe dolaşmak yetkisini elde etti. İşte bu sebeple de İngiliz ve Amerikan gizli teşkilât mensuplariyle de temas etmek imkânını buldu. Von Hassel, 1944 temmuzunda Hitler'e yapılan ve başarısızlıkla sonuçlanan suikaste adı karışmış ve olaydan sonra tevkif edilmiştir.

1938 yılında aşırı savaş taraftarı olan Himmler'in 1942 yılında, barış çareleri aradığını, Mussolini'nın dâmadı olan Kont Ciano da hâtıralarında yazmaktadır. Savaştan sonra yayınlanan hâtıralarında Kont Ciano, Himmler'in Batı ile barış çareleri aradığını, Prens Otto von Bismarck'tan işittiğini belirtmektedir.

1942 yılının ortalarında Schellenberg'in de barış için çareler aradığı Nurenberg duruşmalarında açıklanmıştır. O yılın ortalarında Schellenberg, bu konuda Himmler ile temas yapmanın pek tehlikeli olmayacağını hissetmiş, durumu ona açmıştı. Himmler:

— Bu konunun daha da ciddileştiğini anlıyorum, dedi. Hitler'e nüfuz edecek bir insanım. Ne var ki, önce Ribbentrop'u yerinden, Dışişleri Bakanlığından uzaklaştırmak zorundayız. Cephelerden aldığımız haberler pek iyi gitmemektedir. Eski kuvvetimizi hızla kaybediyoruz.

Schellenberg:

— Bununla birlikte Bormann planlarımız hakkında en küçük bir şey hissetmemelidir. Yoksa hemen Stalin ile anlaşma zemini arayacaktır. Buna musaade etmemeliyiz.

— Hareket tarzımızda bir hatâ olacağı kanaatinde misiniz?

— Hayır, eğer barış görüşmelerimizi önceden planladığımız şekilde yürütürsek, sonucun müsbet olacağından eminim.

Schellenberg, şöyle düşünüyordu: «Ribbentrop'un yerine daha makul bir dışişleri bakanı getirilmelidir. Almanya, halen işgal ettiği toprakların önemli bir kısmından çekilmeli, 1939 sınırları esas kabûl edilmelidir. Bununla beraber bu topraklar üzerinde Almanya'nın bazı hakları tanınmalıdır».

Bu konuşmadan sonra Himmler, en geç yılbaşında Ribbentrop'un yerine yeni bir dışişleri bakanı tayin ettirmek için Hitler'e baskı yapacağına söz verdi.

(Devamı var)

TARİHE AKAN BİR AY

Eylül 1970

1 EYLÜL

Başbakan Süleyman Demirel, 6 günlük resmî bir ziyaret için Belgrat'a gitti. Başbakana, bu gezisinde Dışişleri Bakanı Çağlayangil, Ulaştırma Bakanı Nahit Menteşe ve bazı parlamenterler refakat ediyorlar.

3 EYLÜL

Yugoslavya Devlet Başkanı Tito, hükümetinin dâvetlisi olarak memleketini ziyaret etmekte olan Başbakan Demirel'le Briyoni adasındaki yazlık sarayında bir görüşme yaptı.

5 EYLÜL

İçişleri Bakanlığı tarafından 35 ilin valisi değiştirildi. 6 valı de merkez emrine alındı, bazı kaymakamlar da valiliklere tayin edildi.

6 EYLÜL

Filistinli gerillalar, Avrupa semalarında New York'a gitmekte olan 4 yolcu uçağını birkaç saat ara ile kaçırdılar.

● Yugoslavya'ya yaptığı resmî bir geziden dönen Başbakan Demirel, «Balkanlar'ın son yıllarda bir barış bölgesi hâline gelmesinde Türkiye'nin büyük rolü vardır» dedi.

7 EYLÜL

Yeni Adalet yılı, Millet Meclisi tören salonunda merasimle açıldı.

8 EYLÜL

Bir süre önce kaçırılan iki uçaktaki 180 yolcu, Filistin gerillaları elinde muhafaza edilmekte ve her iki taraf da bir anlaşmaya varmak için görüşmeler sürdürülmektedir.

9 EYLÜL

Filistin gerilleları, İngiliz Hava Yolları'na ait bir uçağı daha kaçırdılar.

13 EYLÜL

Gazeteci, yazar Refik Ahmet Sevengil, geçirdiği bir ameliyattan sonra vefat etti.

14 EYLÜL

Türkiye'yi ziyaret etmekte olan Belçika Başbakanı Gaston Eyskens, düzenlediği bir basın toplantısında, Ortak Pazar'ın Türkiye ye iktisadî refah ve gelişme yonunden buyuk imkânlar getirdiğini soyledi.

16 EYLÜL

Ürdün Kralı Hüseyin, son olaylar üzerine gerillalarla arasındaki bütun bağları koparmış ve yönetimi askerlerden kurulu bir hükumete devretmiştir.

● 16 haziranda itibaren Istanbul ve Kocaeli illerinde yürürlükte olan sıkıyönetim, sona erdi, bu munasebetle sıkıyönetim komutanı bir mesaj yayınladı.

18 EYLÜL

Kral Hüseyin'in ordu birlikleri ile Filistin gerillaları arasında şiddetli çarpışmalar başladı. Her iki taraf da kendi kuvvetlerinin üstünlük kurduğunu iddia ediyor.

19 EYLÜL

Başbakan Demirel, 4 gün surecek Karadeniz gezisine Samsun'dan başladı.

20 EYLÜL

Filistinli gerillalar ile Kral Hüseyin kuvvetleri arasındaki çarpışmaya Suriye birliklerinin de katıldığı iddia edilmiştir.

22 EYLÜL

Ürdün jetleri gerilla kuvvetleri üstüne saldırmış, Suriye birliklerinin ilerlemesi durmuştur. Ölenlerin 10 bini geçtiği söyleniyor.

24 EYLÜL

Lübnan'dan bildirildiğine göre, Kral Hüseyin'in kuvvetleri, kontrolu ele geçirmişlerdir.

25 EYLÜL

Gerilla lideri Arafat ile Kral Hüseyin anlaşmışlar ve Ürdün'deki çarpışmalar sona ermiştir.

28 EYLÜL

Birleşik Arap Cumhuriyeti Başkanı Nasır, geçirdiği bir kalp krizi sonucu öldü.

30 EYLÜL

Başkan Nâsır'ın cenaze törenine Türkiye adına Başbakan Demirel katılacak.

Kostarika

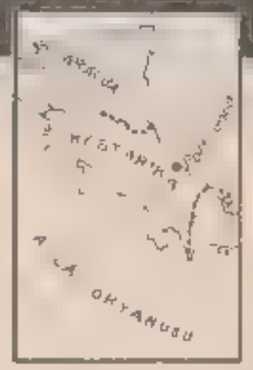

Orta Amerika'da, Panama ile Nikaragua arasında 1 700 000 nüfuslu bir cumhuriyettir. Yüzölçümü 51 011 km.²'den ibaret olan ülkenin başkenti San Jose'dir. Kostarika halkını ilk İspanyollar'dan gelen beyazlar teşkil eder. Ülkedeki bütün Kızılderililer'in, Zenci ve Melezler'in toplamı 15 000 kadardır.

Bir yerli sanatkârın mahalli stislerle bezenmiş araba tekerlekleri ve kasaları.

Başkent San Jose'nin uçaktan görünüşü. Yukarıda, Kostarika'nın alâmet-i fârikası olan kağnı.

Kostarika'da yüzlercesine rastlanan ve niçin, ne zaman yapıldığı arkeologlarca anlaşılamayan güllelerden biri (yukarıda), ülkenin başlıca mahsulü olan kahvenin kurutuluşu (solda).

Nikaragua'nın toprakları volkaniktir; yukarıda ansızın duman püsküren bir yanardağ ve kaçmaya çalışan bir yerli, sağda «Sabonero» diye anılan yerli çobanlardan biri.

KARİKATÜR

60 Yıl Öncesinin Esprileri

— Kurşun göğsümden girip, sırtımdan çıktı.

— Hadi canım, orada kalbin yok mu?

— Korkudan o sırada ağzıma gelmişti.

Polis — Öyle anlaşılıyor ki hırsız eski kurtlardanmış, aramadık yer bırakmamış.

Ev sahibi — Yalnış geldiniz. Hırsızlar buraya girmedi. Burası, kızımın odası, dansa giderken hazırlandı da.

Ayaktakı — Müsaade eder misiniz efendim, üzerine oturduğunuz gazeteyi okuyor musunuz?

Hayat

BÜYÜK TÜRK SÖZLÜĞÜ

Yeni çıkan 14. sayısıyle

TAMAMLANDI

Latin harflerinin kabûlünden sonra basılan en büyük Türk sözlüğü

•

40.000 kelime bir ciltte

Genel Dağıtım: Bateş - İstanbul

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

M. Hepşen (İstanbul)

Tarihi ve millî âbidelerimize iyi bakılmıyor. Fâtih Türbesi'nin çevresi çok pis. Fâtih Camii'nin halılarının altı top yuvası. Hırka-i Şerif Camii sokağı pislik deryâsı. Üstelik bu cami, ikindi ile akşam namazları arasında kapanıyor.

Tabiî bu dertlerinizi iç dökmek için yazmışsınız. Biz ne diyebiliriz? İnşallah alâkalı olanlar ilgilenirler. Sorduğunuz paşa, bir roman kahramanıdır.

Cemal Karataş (Kars)

Kars demiryolu, garı, ilk görevli memurlar hakkında bilgi verir misiniz?

Sarıkamış - Gümrü demiryolu, Kars'ın Rus işgalinde bulunduğu zaman (1878 - 1918) yapılmıştır. Bu hususta daha geniş bilgi, ayrı bir inceleme mevzuudur.

İsmail Artçı (Kastamonu)

Tarihte en uzun saltanat süren hükümdar kimdir?

Firavun II. Pepi olduğu ve 88 yıl saltanat sürdüğü sanılıyor. Eski Mısır'ın 45. ve VI. Sülâle'nin 2. imparatorudur. Fakat Eski Mısır tarihi kronolojisi karışık olduğu için, II. Pepi'nin durumu kesin değildir. Kesin şekilde en uzun saltanat süren hükümdar, Fransa Kralı XIV. Louis'dir ki «Güneş-Kral» diye anılır ve tam 72 yıl Fransa tahtında kalmıştır (1643 - 1715); 5 yaşında babası XIII. Louis'nin yerine geçmiştir.

Fatma İlinç (Beykoz - İstanbul)

Bazı Osmanlı devlet adamlarının unvanları arasında «Câmi'ü'r-Riyâseteyn» sanını gördüm. Ne demektir?

Bu Arapça terkip «iki riyâseti (başkanlığı) nefsinde cem' eden (toplayan)» demektir. Hem şeyhulislâm, hem hâce-i pâdişâhı (padişahın başhocası) olanlara verilmiştir. Bu unvanı XVI. asrın sonlarında meşhur tarihçi Hoca Sâdeddin Efendi ile XVII. asrın son ve XVIII. asrın ilk yıllarında da Erzurumlu Feyzullah Efendi ve XIX. asırda bir şeyhulislâm taşımıştır.

Erol Savcı (Şişli - İstanbul)

«Dük» kime derler. Bir asalet unvanı olduğunu biliyorum ama, diğer asillerden farkı nedir, biraz bilgi verir misiniz?

Düklük (dukalık), Avrupa'da yüksek bir asillik unvanıdır. Bu unvanı taşıyanlar şu 3 sümreye ayrılabilir: 1 — Hanedan Dükleri: Bir krallık hanedanı üyesi prense, ayrıca kral tarafından bir düklük unvanı verilirse, prens, o unvanla anılır. 2 — Hükümdar Dükler: Bir hükümdarlık unvanı olarak böyle anılan prenslerdir. Bugün dukalık şeklinde bir devlet yoktur. Sonuncu dukalıklar, 1918'de Avrupa siyasî coğrafyasından silinmiştir. Hükümdarlık olarak dukalık, büyükdukalıktan sonraki dereceye girer. Margravlık (markilik), landgravlık, grafilik (kontluk), prenslik gibi hükümdarlıklar, dukalıktan daha aşağı mertebeyi gösterirlerdi. 3 — Hükümran bir hanedana mensup olmıyan dükler: Mevki bakımından hükümran hanedanlardan sonra gelen, hükümran hanedanlarla kız alıp verebilen, en yüksek asillerdir. Prenslikle beraber en yüksek asâlet unvanıdır. Sonra markilik, sonra sırasıyle kontluk, vikontluk, baronluk ve şövalyelik gelir. Yalnız İngiltere'de son ikisinin arasında bir de baronetlik (küçük baronluk) vardır.

İlk iki çeşit dükler «altesse» (fehâmetlû) diye anılırlar. Üçüncü çeşit düklere «monsenyör» ve «grace» (asâletlû) diye hitâb edilir. İkinci çeşitten olan düklerin başında bulundukları devlet biraz ehemiyetliyse, bunların hükümdarlarına «grandük = büyük-duka» denir. Lüksemburg, bugün bu mertebedeki tek hükümdarlıktır. Büyük-dukalığın üzerindeki hükümdarlık payesi elektörlük (seçmen-prenslik)'tür ki son mümessili 1648'de Avrupa siyasî tarihinden çekilmiştir. Sonra krallık ve imparatorluk gelir. Bütün bu unvanları kral veya imparatorlar vermişlerdir ve vermektedirler. Krallık ihdâsı ise yalnız imparatorlara ve bazan papalara ait olagelmiştir.

Romanov (Rusya) hanedanına ait olan hemen bütün prenslere «grandük» ve Habsburg (Almanya, sonra Avusturya-Macaristan) hanedanına ait bütün prenslere de «arşidük» denir. Her ikisi de «büyük duka» mânâsına gelir. Dük eşine «düşes», grandük eşine «grandüşes», arşidük eşine «arşidüşes» denir.

Nihat Erçetin (Rami - İstanbul)

Birleşik Amerika'da ne kadar Zenci var? Bu konuda biraz tafsilât verebilir misiniz?

Birleşik Amerika'da 1 ocak 1968 tahminlerine göre 22.155.000 Zenci vardır. 1790'da bu sayı 757.000 ve esirliğin ilga edildiği yıllarda 1870'de 5.392.000 idi. Bilindiği gibi Zenciler, vaktiyle esir olarak Afrika'dan, bilhassa Gine sahillerinden avlanıp getirilen siyahların torunlarıdır. Yoksa Amerika kıt'asında Kolomb'dan önce ne Zenci, ne Beyaz yoktu. 1900'de 8,8 milyona erişen Zenci nüfusu, 1950'de 15 milyonu bulmuştur. Şu 5 eyalette (state = devlet) en yüksek ekseriyeti temin etmektedir: Mississippi % 41, Louisiana % 33, South Carolina % 32, Alabama % 29 ve Georgia % 28. Bilindiği gibi bu beş eyaleti Zenciler, bir «Zenci Amerika Birleşik Devletleri» teşkil etmek üzere Birleşik Devletler'den koparmak çabasındadırlar. Bu 5 eyaletin büyüklüğü 615.761 km.² tutmakta yani Türkiye'nin büyüklüğüne yaklaşmaktadır. Bazı eyaletlerde Zenciler % 0,5'in altında bir azınlıktırlar (Utah, New Hampshire, Idaho, Montana, South Dakota, North Dakota, Vermont). Bazılarında ancak % 1'e erişebilmektedirler (Iowa, Minnesota, Oregon, Hawaii, Maine, Wyoming). En büyük Zenci nüfus şu eyaletlerde yaşamaktadır: New York'ta 1.851.000, Illinois'te 1.378.000, Texas'ta 1.269.000, California'da 1.256.000, Louisiana'da 1.185.000, North Carolina'da 1.175.000, Georgia'da 1.175.000, Pennsylvania'da 1.073.000, Ohio'da 1.033.000, Florida'da 1.022.000, Alabama'da 980.000. Bu en çok Zenci barındıran 11 eyalette Zenci nüfusunun umumî nüfus içindeki yeri sırasıyle % 10, 13, 11, 6, 33, 23, 28, 10, 10, 17 ve 29'dur. Birleşik Amerika'daki diğer renkli azınlıklar, ülkenin asıl sâkinleri olan 672.000 Kızılderili, 22.000 Eskimo, 6.000 Aleüt, 1.100.000 Japon, Çinli ve Filipinli'dir.

Yalçın Mehmedoğlu (Edirne)

Türkiye tarihinin en zengin kadınları kimdir?

Tabiatiyle Osmanoğulları'na mensup sultanlar, bilhassa vâlide-sultanlardır. Bilhassa IV. Murad'la Sultan İbrahim'in annesi ve IV. Mehmed'in büyükannesi Kösem Mâhpeyker Vâlide-Sultân'ın zenginliği ünlüdür. Yaptırdığı hayır eserlerinin adını saymak, burada rahat bir sütunumuzu işgal eder. Kanuni Sultan Süleyman'ın tek kızı ve Sadrâzam Dâmâd Rüstem Paşa'nın eşi Mihrimâh Sultan'ın da pek çok zengin olduğu bilinmektedir. Bir çağdaş Alman kaynağına göre (Gerlach, Türkisches Tag-Buch, 499) gündelik geliri 2.000 dukadır; bu rakam, bugünkü satınalma değeriyle günde 1.000.000 ve yılda 365.000.000 TL. kadar birşey eder. Mihrimâh Sultan, annesi Hurrem Haseki-Sultan'dan, kardeşi Şehzâde Bâyezid'den, eşi Rüstem Paşa'dan ve eşi yoluyle çocuksuz ölen kayınbiraderi Sinan Paşa'dan çok büyük miraslar yemişti. Yalnız Sinan Paşa'dan yediği mirasın bugünkü paramızla 1,5 milyar TL.'ndan fazla olduğunu söylemek, yeterli bir fikir vermiye kâfidir.

Yusuf Elden (Üsküdar - İstanbul)

Yavuz ve Kanuni devirlerinde dünya nüfusu ne kadardı?

Yavuz'un ölüp yerine Kanuni'nin tahta çıktığı 1520 yılında dünya nüfusu 490.000.000 kadar tahmin edilmektedir. Bunun 325 milyonu Asya'da, 100 milyonu Avrupa'da, 40 milyonu Afrika'da, 25 milyonu Amerika'da ve 1 milyonu Okyanusya'da yaşıyordu. Tabiî bunlar takribî rakamlardır ve daha kesin rakamlar vermiye imkân yoktur.

Burhan Tanrıdağ (Adana)

Meşhur 1683 İkinci Viyana muhasarası seferine padişah da katılmış mıydı?

Hayır. Gerçi IV. Mehmed, 2 oğlu Şehzâde Mustafa (II. Mustafa) ve Şehzâde Ahmed (III. Ahmed) ile beraber, Orduy-ı Hümâyûn'un başında Edirne'den Belgrad'a kadar geldi. Fakat 24 mayısta Sadrâzam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, padişahla oğullarını Belgrad'da bıraktı ve «serdâr-ı ekrem» sıfatıyle ordunun başında şehirden çıktı. Burada, Viyana muhasarasının padişaha haber verilmeden bir emr-i vâkı şeklinde Mustafa Paşa'ca düşünüldüğünü söylemek icab eder. Viyana üzerine yürüyen Türk ordusu, Fransız tarihçisi Grenard'a göre «o tarihe kadar dünyanın hiçbir devletinin bir araya getiremediği kudrette bir ordu» idi.

Feyzi İmamoğlu (Adalar - İstanbul)

Ruslar Büyük Okyanus'a ne zaman eriştiler.

İlk Rus maceraperestleri daha 1643'te Büyük Okyanus'a (Pasifik) erişmişler ve 1696'da Kamçatka yarımadasına ayak basmışlardır. O zamanlar Sibirya, pek az nüfusla meskûn uçsuz bucaksız bir kıt'a idi. Ancak Rusya'nın Pasifik'e kadar bütün Sibirya'ya resmen elkoyması, bütün XVIII. asır boyunca devam eden gayretler neticesinde gerçekleşmiştir.

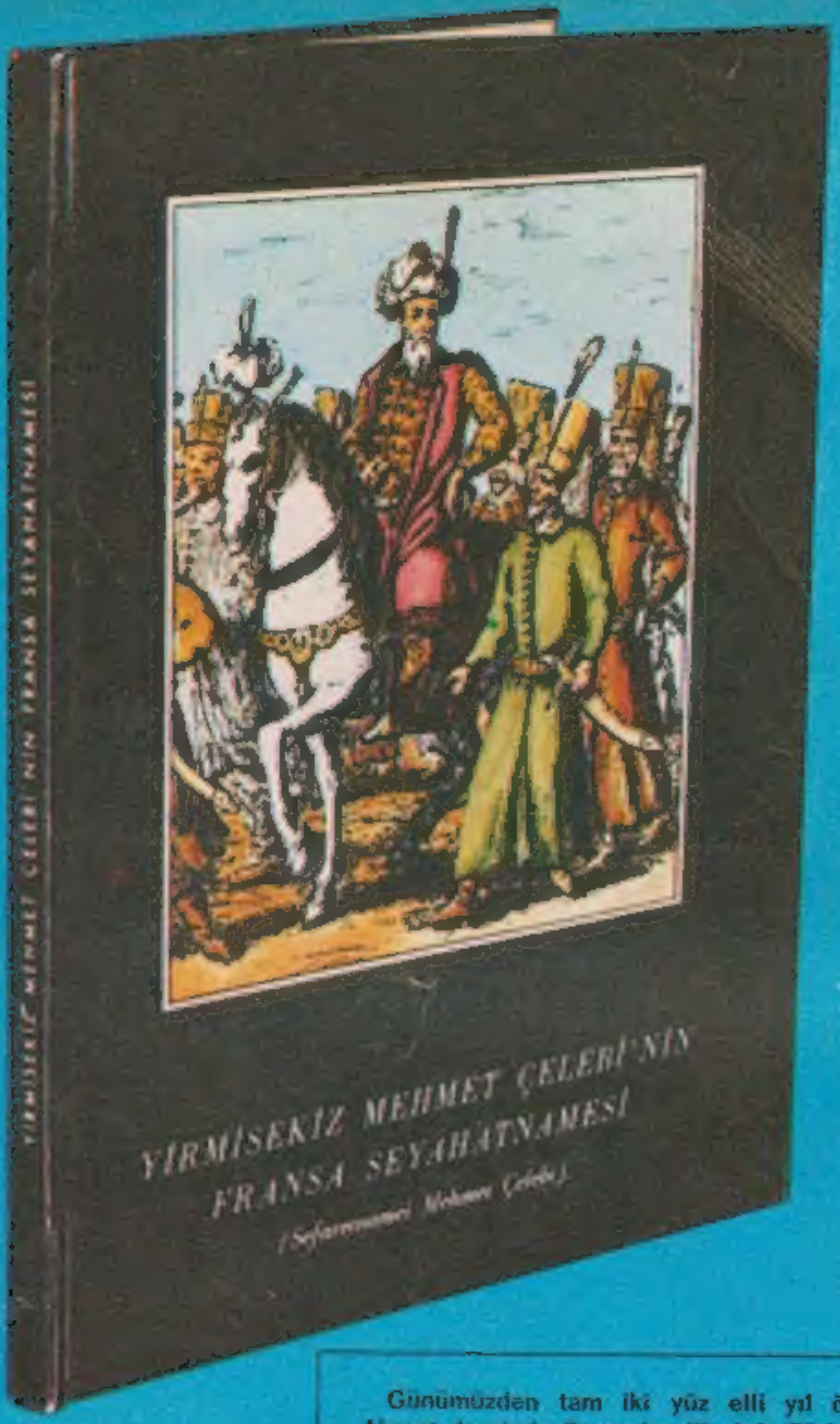

Günümüzden tam iki yüz elli yıl önce, Üçüncü Ahmet devrinde Fransa'ya ilk defa Türk Elçisi olarak gelen Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin orada saygı ile karşılanışını, nehirler üzerinden Paris'e gidişini, o zaman henüz çocuk olan Fransa Kralı Louis XV.'e itimatnâmesini takdim edişini, bu arada Paris'te gezdiği sarayları, bahçeleri ve başta Opera olmak üzere, gördüğü yeni şeyleri pek tatlı bir üslûpla anlatan bu ünlü eser, Türk harfleriyle ilk defa, Paris'ten getirilmiş resimlerle süslenerek kitap halinde yayınlanmış, eserin dili Şevket Rado tarafından sadeleştirilmiştir.

Genel dağıtım: Bates — Fiyatı: 25 liradır.